

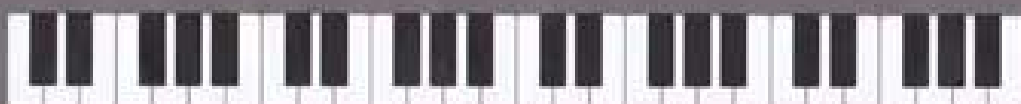
МОЦАРТ ІЗ ЛЕМБЕРГА

БОГДАН
КОЛОМІЙЧУК

БОГДАН КОЛОМІЙЧУК

МОЦАРТ ІЗ
ЛЕМБЕРГА

ВИДАВНИЦТВО
СТАРОВО ЛЕВА

МОЦАРТ ІЗ ЛЕМБЕРГА

БОГДАН
КОЛОМІЙЧУК

БОГДАН КОЛОМІЙЧУК

МОЦАРТ ІЗ ЛЕМБЕРГА

 ВИДАВНИЦТВО
СТАРОВОГО ЛЕВА

БОГДАН КОЛОМІЙЧУК

МОЦАРТ ІЗ ЛЕМБЕРГА

Львів
Видавництво Старого Лева
2018

Богдан Коломійчук
Моцарт із Лемберга

Музика для Жозефіни

У травні 1820 року всі віденські газети рясніли обуреними статтями про неналежний прийом Франца Ксавера Моцарта на його сольному концерті. Минуло понад дванадцять років, як зовсім юний піаніст і композитор покинув сім'ю та вирушив на пошуки щастя в Галичині. І от він з єдиним концертом заїхав до рідного Відня. «Пан Моцарт — син безсмертного Творця музики, сам також віртуоз фортепіано та композитор — у рамках свого творчого турне даватиме у малому редутному залі великий інструментально-вокальний концерт... Ми вірили, що обізнані та закохані в мистецтво віденці ще пам'ятають ту честь, яка через великі мистецькі заслуги увічнила Моцарта, що кожен метикуватий мешканець цього міста захоче заслужено підтримати сина, долучивши його до великого успіху батька, що люди юрмитимуться, щоби побачити, почути, віддати свою пошану і цим ще раз висловити свою любов до великого померлого. Та ні; і без того невеликий зал був ледь заповнений, багато місць залишилися порожніми, і лише численні митці нашої столиці, пожертвувавши своїм цінним часом, з'явилися, щоби засвідчити свою повагу та любов до великого батька в його молодому паростку. Та тих, хто до цієї професії не належав, було заледве сто, і це при населенні двісті п'ятдесят тисяч осіб!.. Як гастролер Франц Ксавер Моцарт не отримав жодних привілеїв, ніхто не вважав за честь та гордість йому допомогти, він навіть сам був змушений оплатити оркестр, хоча ще раніше всі газети описували його бурхливий прийом у Празі та справді гідний вчинок празького оркестру, який виступив на почесних умовах... То що ж нам зараз думати про мистецький Відень?..»

...Вивчаючи все більше матеріалів про життя та творчість родини Моцартів, я подумала: в такому непривабливому образі міста, що швидко забуває своїх видатних мешканців, не може бути Львів. Життя дітей геніїв — важке випробування, непростим воно було і в нашого героя. Занадто рано втративши батька (Францу Ксаверу було всього чотири місяці, коли помер Вольфганг Амадей), він назавжди позбувся мистецької підтримки, орієнтиру для розвитку свого вродженого таланту. Я часто уявляю, як юний учень Франц розшукував

батьківських порад серед нотних лінійок його численних партитур, як він намагався почути його голос, вслуховуючись у звучання його опер, які виконувались всюди — і навіть у Львівському міському театрі, у такій далекій від Відня незнайомій чужині, і як він намагався роздивитися рідні і водночас незнайомі риси батьківського обличчя в тих численних портретах — таких несхожих, різних — у їхньому віденському помешканні.

З тих п'ятдесяти трьох років свого земного життя Франц Ксавер Моцарт майже тридцять прожив у Галичині, в основному у Львові. Це місто стало його другою батьківщиною, батьківщиною за вибором. І, напевне, можна сказати, що тут він справді був щасливим. У місті тоді вирувало суспільне життя, Моцарт-син був активно задіяний і як капельмейстер місцевого міського театру, і як педагог численних учнів, і як авторитетний керівник заснованої ним за німецьким зразком хорової спілки святої Цецилії, і як відомий піаніст та композитор. Не без гордості він писав до Відня, що у Львові йому не потрібна адреса, бо кожен мешканець міста зазвичай знає, де живе Моцарт. Але чи знає зараз кожен львів'янин, що тут жив Моцарт?

Франц Ксавер Моцарт, як і його старший брат Карл Томас Моцарт, не мав рідних спадкоємців. Жінка, заради якої він добровільно відрікся від великого світу і свого кар'єрного успіху, не могла піти від чоловіка, не могла полишити двох доньок, не сміла зневажити своїми обов'язками перед родиною. Проте Жозефіна фон Кавалькабо стала його Музою і натхненням у творчий період життя та опорою в останні роки, які були пригнічені тягарем розчарувань та недуги. Ставши єдиною офіційною спадкоємицею Франца Ксавера, вона доклала всіх зусиль до збереження пам'яті про нього, а по смерті передала всі безцінні архіви останнього Моцарта-композитора до Зальцбурга. Таким чином коло Зальцбург-Відень-Львів замкнулося. Та не замкнулася, не замовкла його музика, життя якої триває в нас. Свою творчість Франц Ксавер Моцарт назавжди залишив цьому місту, його вулицям і мурам, кам'яницям і храмам.

Ця захоплива книжка молодого українського автора пригодницьких бестселерів Богдана Коломійчука заново познайомить нас з тим, хто тут творив, мріяв, кохав. Взявши за основу історичну біографію Франца Ксавера, автор вміло переплітає реальне та вигадане, емоційно загострюючи події та з перших сторінок втягуючи нас у світ

переживань молодого невідомого композитора з надто гучним ім'ям. Історичні персонажі межують з вигаданими, висвітлюється наповнене інтригами мистецьке життя Європи. Та найголовніше: з цим романом львівський Моцарт повертається до нас, до тих, хто його більше ніколи не забуде, до тих, хто пізнаватиме його творчість не лише у Львові, де звучатиме його музика. Адже він приніс до нас вогонь Генія.

*Оксана Линів,
диригент, засновник
міжнародного фестивалю LvivMozArt*

*Автор висловлює щирі подяки:
Оксані Линів,
Олегу Мацеху,
докторці Йоанні Зенігл (Dr. Johanna Senigl)
та Олесі Яремчук,
завдяки яким ця книжка побачила світ.*

Пролог

Більшість віденських газет 20 квітня 1805 року вийшли під схожими заголовками, що повідомляли про надзвичайну подію, яка от-от мала відбутися у «Theater an der Wien»^[1]. Квитки розкупилися за один день, і ті, кому їх не вистачило, писали обурливі й благальні листи директору театру з вимогами й проханнями про додаткові місця. Таких листів спочатку було кілька десятків, але незабаром дійшло до сотні, і на них більше ніхто не відповідав.

Під велетенською театральною тумбою щовечора збирався чималий натовп людей, які жваво обговорювали афішу, що й спричинила такий ажіотаж:

**27 КВІТНЯ 1805 РОКУ
У «THEATER AN DER WIEN»
З ЄДИНИМ КОНЦЕРТОМ ВИСТУПАТИМЕ
ВОЛЬФГАНГ АМАДЕЙ МОЦАРТ**

З одного боку цього натовпу долинали скарги, що театр влаштував тільки один концерт, знаючи, скільки охочих послухати такого знаменитого маестро не втрапить до зали. Ці люди навіть хотіли вдертися всередину, знайти директора і змусити його почати переговори з Моцартом про додатковий виступ.

Та все ж більше було таких, що мовчки, не вірячи власним очам, перечитували афішу, а потім упівголоса перемовлялися, що знаменитий Моцарт помер років тринадцять тому і спочиває зараз на віденському кладовищі святого Марка...

То що ж насправді замислили ті, хто влаштовують концерт? Невже 27 квітня маестро постане з могили? Чи, можливо, вони підшукали самозванця? Тоді це найпевніший шлях до ганьби й загального презирства. У пам'яті багатьох знавців та поціновувачів музики, критиків і музикантів ще лишилися спогади про те, як свої твори виконував сам Моцарт. Таких не уведеш в оману.

З першими сутінками натовп довкола афіші поступово розходився. Але тільки для того, щоб завтра в полудень знову зібратися і

продовжити свої дискусії. До концерту залишалось усе менше часу, а пристрасті довкола цієї події все більше кипіли.

Водночас у будинку на Міхаелерпляц в невеликій вітальні панувала тиша, яку порушувало тільки розмірене поцокування великого годинника. Високі портъери наполовину затуляли вікно, хоча вже був вечір і яскраве весняне проміння більше не могло надокучати. За якихось півгодини вже слід було би запалити люстру, що двома кришталевими ярусами тягнулася згори, або принаймні свічки в канделябрі. Вечірні сутінки впевнено діставалися сюди з міста.

У вітальні було двоє. Худорлявий високого зросту чоловік, одягнений у темний фрак та білі панталони. Під фракком виднівся елегантний світлий жилет. Чоловік стояв, спершись рукою на креденс, і задумливо дивився кудись у присмерове вікно. Зліва від нього у широкому фотелі сиділа вродлива жінка в темно-синій шовковій сукні з білим мереживом і короткими рукавами, які тепер модні були у Відні. На вигляд жінка мала близько сорока, проте ледь помітні зморшки біля кутиків очей і вуст аж ніяк не псували її гарного виразного обличчя, сивини в її густому темному волоссі не було зовсім, або ж її вміло приховали...

Пробило сьому. Чоловік мовби чекав цього і нарешті порушив мовчанку:

— Вдячний вам, дорога Констанціє, за рукопис Моцартового дивертисменту, який ви надіслали мені позавчора, — промовив він, відводячи погляд від вікна, — а також за ті кілька листів, написаних рукою вашого... покійного чоловіка. Визнаю, мені б хотілось отримати більше. Біографи, знаєте, завжди ненаситні. Особливо якщо йдеться про таку особу, як Моцарт.

— Поверніть, будь ласка, щойно перечитаєте, — сухо відповіла жінка. — На ці папери знайшовся покупець.

— Покупець? — раптом сіпнувся той. — Ви й це хочете продати?

— У мене зараз не найкращі часи, любий Георгу, — відповіла Констанція, — і ви це також чудово знаєте.

— Знаю, але...

Жінка звела на нього очі. Він на хвилину замовк, дивлячись у них, і вкотре безнадійно потону в їхній сірій глибині.

— Данський посол вчора прийняв від мене, як від свого секретаря, письмове клопотання про ваше забезпечення, — промовив Георг після

паузи.

— Що далекій Данії до мене? — посміхнулась Констанція.

— Хтозна, дорога пані... Моцарт ніколи не бував у моїй країні, а проте музика його там звучить все частіше і, повірте, підкорює серця не останніх осіб.

— Для пам'яті генія це прекрасно, — відповіла жінка й знову відвела погляд, — але сумніваюся, що чимось допоможе його вдові.

Сказано це було, втім, без жодної іронії. Голос Констанції прозвучав радше так, як звучить голос паломниці, яка говорить про святі мощі.

Здавалося, вкотре за вечір у цій вітальні зависне мовчанка, проте жінка продовжила:

— Уявляєте, про мене знову пускають поголос. Мовляв, я занадто часто буваю на цвинтарі святого Марка.

— Що ж у цьому дивного? Там похований ваш чоловік, — сказав Георг.

— Так, але тепер мені закидають, що я довше стою біля могили Зюсмайра^[2], ніж Вольфганга...

Констанція раптом нервово засміялася.

— Господи, невже навіть могильні камені бачать?.. — вимовила вона.

— Не переймайтеся, дорога Констанціє, — спробував заспокоїти її Георг, але від того жінка почала сміятися ще дужче.

— Чи це за мною підглядають покійники, як гадаєте, друже? Йй-богу, ніщо мене вже не здивує...

— Облиште! Все це дурні міщанські балачки. Вам навіть слухати їх не слід.

Він підійшов до неї і спробував обійняти, проте Констанція м'яко уникла його обіймів і, звівшись на ноги, підійшла до вікна. Тут вона заспокоїлася.

— Хоч би концерт був успішним, — майже пошепки додала жінка, схрестивши руки на грудях і поклавши долоні собі на плечі. Здавалося, що вона обійняла себе сама.

— Констанціє, мені здається, що тут ми дещо...

Тієї ж миті у двері передпокою постукали.

Георг з подивом глянув на жінку.

— Ви когось чекаєте о такій порі? — перепитав він.

— Ні, але це може бути хтось із театру, — кинула вона й швидко подалася до дверей.

— Куди ви? — здивувався чоловік.

— Відчиняти.

— А де ваша служниця?

— Я її звільнила. Найму знову, коли розбагатію...

Констанція мала рацію: на порозі постав розчервонілий захеканий директор «Theater an der Wien» — Губерт Кумпф. Побачивши, що відчинила сама господиня, він з несподіванки тільки витріщив очі, навіть забувши привітатися. Коли ж вона привіталася першою і запросила досередини, миттю перепросив і, знімаючи капелюх, також поцікавився, куди зникла служниця. Цього разу Констанція сказала, що та відпросилася на тиждень до батьків.

У вітальні директор вклонився секретареві данського посла, після чого вдячно прийняв від господині чарку коньяку.

— Насамперед, прошу мені вибачити пізній візит, — сказав Кумпф, ковтнувши раз і дещо послабивши занадто тісний комір, — але, повірте, це стає нестерпним...

Він глибоко вдихнув і видихнув повітря, мовби всередині його чималого тіла були не легені, а ковальські міхи.

— Це стає нестерпним, — повторив директор вже дещо спокійніше.

— Що саме, пане Кумпфе? — перепитала Констанція.

Той глянув на неї, і його велетенські густі брови різко підскочили догори.

— Ваша ідея, мадам! — випалив він. — Ваша, пробачте, божевільна ідея з цим концертом... Мені не дають спокою ні вдень, ні вночі! «Ви воскресили Моцарта, пане директоре? Ви повернули його з того світу? Чи просто нас дурите? Бійтеся Бога!.. Як можна?»

Тут він знову підніс коньяк до своїх м'ясистих вуст і одним ковтком поглинув його рештки.

— Але ж квитки розкуплені, пане директоре. За ціною вищою, ніж зазвичай, — обережно нагадала Констанція.

— Боюся, що заплачу за таке значно дорожче. Наприклад, мене розірвуть на шматки ще до концерту...

— Що ж вам потрібно від мене?

— Скажіть щось цьому натовпу. Поясніть врешті.

— Треба тримати інтригу, пане директоре. Якщо заспокоїти цікавість зараз, то почнуть вимагати назад гроші, — впевнено мовила жінка.

Губерт Кумпф важко відкинувся на спинку фотеля, аж той жалібно заскрипів.

— Генії не заспокоюються і не дають спокою іншим навіть після смерті, — промовив він після паузи. — Налийте ще коньяку, пані Моцарт...

* * *

У вечір концерту публіка, не чекаючи дзвінків, швидко заповнила театральну залу. Та ще більший натовп залишився ззовні. Ці люди, здавалося, готові були слухати музику крізь кам'яні стіни.

Невдовзі на сцену вийшов оркестр — музиканти зайняли свої місця. За якийсь час з'явився капельмейстер. Щойно стихли оплески, глядачі побачили на сцені директора театру, який, витримавши паузу, оголосив про початок музичного дійства.

— Пані та панове! — видихнув розчервонілий директор Кумпф. — Сьогодні вперше ви почуєте музику Вольфганга Амадея Моцарта...

Це була остання хвиля, коли приголомшена публіка затихла. Здавалося, після слів директора, кожен у залі затримав дихання. Тієї миті тихіше, аніж у «Theater an der Wien», могло бути тільки в могильному склепі на цвинтарі святого Марка.

За лаштунками Констанція легенько підштовхнула вперед зовсім малого на зріст блідого хлопчика років одинадцяти-дванадцяти.

— Ти — Моцарт, — нахилившись, прошепотіла вона йому. — Це твій шлях. Іди...

Хлопчик ступив непевний крок уперед, потім ще один, доки не опинився під променями театального світла. Тут його кинуло в піт, а в горлі пересохло. Він замружив очі і раптом з жахом відчув, що ледь не втратив рівновагу. Як же хотілося просто заплакати й побігти назад, але в голові не стихав материн голос: «Ти — Моцарт... Моцарт... Моцарт...». Треба тільки дійти до клавіру. За цим інструментом він почувався безпечно, як удома.

У залі досі панувала мертва тиша. Здавалося, навіть там нагорі, на балконах, чули його кроки. Вони чомусь були, як ніколи, гучними. Ти — Моцарт... Назад вороття немає.

— Це його син! — раптом пронизав тишу чийсь голос у залі. — Це Вольфганг Амадей Франц Ксавер Моцарт!!! Син!!!

Публіка вибухнула, як море у шторм. Емоції, що стільки часу накопичувалися під афішею «Theater an der Wien», в одну мить вирвалися на поверхню. Найбільшу за останній час інтригу Відня було врешті розкрито.

Ці пристрасті в залі могли би вирувати безкінечно, але раптом капельмейстер одним різким, як фехтувальний випад, владним жестом наказав мовчати. Всі завмерли.

Франц нарешті відірвав очі від клавіш і глянув на капельмейстера. Той також шукав його погляду... Щойно їхні очі зустрілися, як хлопчику перехопило подих. Перед оркестром стояв... батько.

Невисокого зросту, худорлявий з характерною поставою... Вигнуті брови, прямий ніс, подовгасте підборіддя.

— Починаємо? — почув Франц його притишений голос.

— Починаємо...

Моцарт-син раптом усміхнувся і з несподіваною впевненістю легко торкнувся клавіш.

Розділ I

Матір і сини

Відень, серпень 1809 року

Із настанням серпня літня спека почала відступати. Мешканці Відня, ті, що втекли з розпеченої столиці куди-небудь у прохолодні гірські околиці Граца чи Інсбрука, поволі поверталися до свого міста, і вулиці його знову стали галасливими та багатолюдними.

Вікно будинку на Міхаелерпляц було відчинене, і звідти долинала весела фортеп'янна мелодія. Дехто з перехожих зупинявся, щоб прислухатись, а тоді мимоволі, з насолодою заплющивши очі, починав легко поводити в повітрі рукою, виконуючи якісь капельмейстерські напіврухи.

— «Rondo Alla Turca»^[3], — промовив один із таких випадкових слухачів, перш ніж його відволік аромат з сусідньої Bäckerei^[4].

Цю мелодію у Відні добре знали. Зрештою, не лише у Відні...

Чоловік за фортеп'яно виконував цей твір із не меншим задоволенням, аніж слухали на вулиці. Його довгі, тонкі, майже жіночі пальці жваво бігали по клавішах, а обличчя розтяглося в широкій нерухомій усмішці. Ця усмішка не зникла навіть тоді, коли зазвучав останній акорд — і пальці його завмерли над інструментом. Здавалося, все його єство вловлює звук, що танув у просторі кімнати. Коли ця солодка мить смакування останніх крапель музики минула, збоку почувися самотні, проте гарячі оплески. Музикант звернув до них обличчя і напівжартома вклонився, не встаючи з-за інструмента.

— Браво, браво, дорогий Карле! — захоплено вигукнув той, хто аплодував.

— Облиш, Франце, — відмахнувся музикант, обережно опускаючи кришку, — я знаю, що грав сяк-так. Однак, визнаю, не без задоволення.

— Ти грав чудово, братику! — заперечив Франц, беручи того за плечі. — Повір мені! Я вже два роки навчаю музики й добре знаю, як грають сяк-так.

— Коли так, то дякую, — він усміхнувся ще ширше, ніж тоді, коли сидів за фортеп'яно.

Брати були приблизно однакового середнього зросту. Хіба що старший Карл виглядав дещо статечнішим і міцнішим супроти молодшого на сім років Франца. Обличчя Карла було рум'яним, з вустами м'якими і виразними. Обличчя його брата було подовгастим, блідим, з тонкими, міцно стиснутими вустами.

Єдине, що беззаперечно подібне в них, — це глибокі очі, успадковані від батька — великого Моцарта.

Карл перевів погляд на великий годинник у кутку кімнати. Над циферблатом була фігурка Аполлона, античного покровителя музики. Тримаючи в руках ліру, він задумливо дивився кудись у вікно, де виднівся фасад будинку навпроти.

— Мабуть, сьогодні я вже нікого не дочекаюся, — трохи роздратовано мовив старший брат.

— У нашої матері віднедавна дуже багато клопотів, — сказав Франц, — весільних клопотів...

— Так, але ж і я задля неї приїхав з Мілана й маю не так багато часу. Зрештою, писав про свій приїзд ще два місяці тому...

— Два місяці тому не йшлося про жодне весілля, Карле, — обірвав Франц і також спохмурнів.

— Ну, гаразд, — дещо бадьорішим голосом сказав старший брат, — так чи інакше, мені вже час.

— Карле... — з благанням у голосі промовив Франц, намагаючись його затримати, щойно той рушив до виходу.

— Я ще зайду, братику, — усміхнувся він, — а втім... О п'ятій у мене ділова зустріч неподалік Карлскірхе. Може, проведеш мене туди? Тоді матимемо майже півгодини, щоб потеревенити по дорозі.

— Як добре, Карле! — зрадів Франц. — Звісно! Я не баритимуся... Зачекаєш?

— Гаразд, я буду внизу.

Молодший брат дотримав слова: не минуло й кількох хвилин, як він знову збіг сходами у вітальню. Тепер Франц був одягнений у світло-синій сюртук, а на шиї мав темну елегантну краватку. Руки

юнака, в яких той тримав тростину й циліндр, були обтягнуті білими рукавичками.

Карл не зміг стримати усмішки.

— А ти, братику, чепурун, — доброзичливо сказав він.

Франц завмер на місці й густо почервонів.

— Я по-дурному виглядаю? — перепитав серйозно.

— Ні, що ти! — Карл розсміявся ще більше і, розкривши обійми, рушив до нього. — Я пишаюся тобою! За той час, доки ми не бачилися, ти став істинним паном. Мабуть, дівчата на вулиці мліють, еге ж?

— Та яке там... — Франц дістав із кишені хустинку й витер вологе чоло. — Це все матінка... Змушує мене ось так наряджатися. Мовляв, я часто буваю вдома у впливових людей, бо навчаю музиці, а отже, й виглядати треба... як слід.

— Бо в будинках впливових людей, як рибки у ставку, плавають найкращі наречені, Франце, — прицмокнувши, сказав Карл. — Зрозумій нарешті нашу любов матусю!

— О, так! Віднедавна в голові у пані Моцарт і справді лише самі весілля... — спохмурнівши, сказав молодший брат. — Гаразд, йдемо вже.

Та щойно вони рушили до виходу, як двері вітальні прочинилися — і на порозі з'явилася Констанція. Позаду неї стояла служниця, тримаючи в руках два чималі кошики. Певно, жінки щойно повернулися з крамниці або з ринку. Побачивши Карла, Констанція радісно сплеснула в долоні:

— Карле, мій любий! Ти вже тут!..

— Зір вас не підводить, дорога матусю.

— Яка ж я щаслива тебе бачити, — промовила жінка, не зауваживши його тону.

— Настільки, що навіть забули про мій приїзд? — не витримав той.

— Я? Забула? — щиро здивувалася Констанція. — Аж ніяк, я весь час пам'ятала.

— Даруйте, матінко, — усміхнувся раптом Карл, — мабуть, це я щось наплутав, бо був переконаний, що отримав ваше запрошення прийти о третій.

— О третій?.. Так, справді, — Констанція раптом зникла. — А котра зараз?

— Майже пів на п'яту.

— Он як...

— Гаразд, матінко, — вже зовсім лагідно промовив Карл, — щиро прошу вас вибачити мою негречність.

Він ступив два кроки вперед і, повільно схилившись, шанобливо поцілував їй руку. Констанція не стримала сльози.

— Стільки подій, стільки подій... — мовила вона, — ні, я в жодному разі не забула, я...

Карл підійшов ще на крок і обійняв її.

— Тепер я собі не пробачу свої дурні слова, — зі щирим болем у голосі мовив він.

В руках Констанції з'явилася шовкова хустинка, яка поспіхом пурхнула до її очей і збрала там раптові материнські сльози.

— Залишишся на вечерю, Карле?

— Я б охоче, матінко, — відповів той, озираючись на Франца, який мовчки спостерігав за цим дійством, — але, на жаль, мушу йти. Мій любий брат, якщо ви дозволите, супроводить мене.

— Звісно, — промовила Констанція, намагаючись усміхнутися. — Франц також за тобою скучив, тож вам буде про що поговорити... Ще раз прошу мені пробачити, любий Карле. Зможеш навідати свою непутящу матір, скажімо, завтра?

— Мою найкращу і найчарівнішу у світі матір, — виправив її Карл, — з приємністю!

— Ах, ти завжди був підлабузником, мій хлопчику! — розсміялася Констанція, жартома вдаряючи його по щоці, при цьому ледве торкнувшись обличчя. — Гаразд, не буду вас затримувати. Гарної прогулянки!

У відповідь брати шанобливо їй вклонилися і попрямували до виходу.

Опинившись на вулиці, вони певний час ішли мовчки. Лише на Краммергассе, мінаючи міський парк, Франц дещо сповільнив крок, мовби для того, щоб розгледіти над спеченими кронами міських дерев купол храму святого Петра. Карл озирнувся і здивовано глянув на брата.

— Що сталося? — з подивом запитав він.

— Як гадаєш, Карле, наша матір має право так чинити? — зненацька мовив Франц, зупинившись.

— Про що ти? — спантеличено перепитав той.

Молодший брат знову перевів погляд на храм.

— Про її шлюб, — сказав він, — про її... другий шлюб.

Він важко зітхнув чи радше набрав у легені повітря й продовжив:

— Як сміла вона зрадити пам'ять батька? Хіба це по-Божому?

— Франце, власне, тільки Бог суддя кожному з нас, тому...

— Змалку я чув від неї лише одне, — перебив він, — «ти маєш стати таким, як твій батько! Не посором його!» І що тепер? *«Яке нудне, огидне та безглузде усе навколо, все, увесь цей світ...»*^[5].

Юнак на мить замовк і гірко посміхнувся.

— Як же доречно спало мені на думку, — додав він.

— Ти, мабуть, помітив, брате, що я також не вельми радий цій прийдешній події, — по короткій мовчанці сказав Карл, — однак ми мусимо зрозуміти пані Моцарт. Самотній вдові доволі скрутно в нашому хижацькому світі. Крім того, батько помер не вчора...

— Хіба має значення час для того, хто шанує пам'ять? — вигукнув Франц. — Особливо якщо йдеться про великого Моцарта!.. А про скруту не кажи мені, Карле. Я покинув навчатися, щоб давати приватні уроки. І майже весь мій заробіток залишається в нашому домі. Я зовсім не вимагаю від матері стати черницею, а помешкання перетворити на монастир, проте кинутися в обійми цього данця, як на мене, цинічно.

— Я певен, що йдеться про сильні почуття, і пан Ніссен щиро кохає нашу матір, — твердо заперечив Карл. — І повторюю тобі: вона відповідальна лише перед Богом.

— От про Ніссена! Гадаю, йдеться не лише про кохання. У нього з'явилася чудова нагода вписати своє ім'я в історію, зайнявшись біографією нашого батька. Рукописи, щоденники, архів генія... Все це тепер доступне і майже належить йому. Вдовольнити своє марнославство — ось справжня мета цього чоловіка!

Останні слова він вигукнув надто голосно — і випадкові перехожі почали здивовано озиратися на юнака. Обличчя того з блілого стало червоним, він заточився і мусив ухопитися рукою за вуличний ліхтар.

Карл занепокоєно рушив до нього, але Франц жестом його стримав.

— Все гаразд, брате... Мені просто забракло повітря.

— Тобі не слід так нервуватися.

— Не слід... До того ж... Я, мабуть, забагато собі дозволяю. Якщо не можу бути добрим сином мертвому батькові, то слід бути таким хоча би живій матері. Хай навіть не у всьому з нею погоджуюся.

Карл приязно усміхнувся і, взявши його під руку, повів далі по хіднику. Йому хотілося продовжити розмову, проте попереду них, сховавшись від сонця під білими парасольками, неквапно прогулювались дві панянки в супроводі старшої пані. Він потягнув брата за лікоть, і вони, шанобливо піднявши на головах циліндри, обігнали їх, вдаючи, що неабияк поспішають. Франц не втримався й озирнувся. Обпікшись двома чарівними усмішками, почервонів ще більше.

— Бачу, тобі вже покращало, — пожартував тихо Карл.

— Я... мимоволі, — спробував виправдатися Франц, — щоправда, вийшло досить негречно...

— Облиш, — мовив старший брат і безжально розсміявся. — Коли тобі сімнадцять, природно кидати на панянок негречні погляди. Як і гаряче обурюватися чимось, а вже за мить червоніти за це.

— Добре, що я не був настільки дурний, аби сказати все матері в очі.

— Тут ти маєш рацію, братику, — погодився Карл.

— Як гадаєш, після весілля ці «молодята» переїдуть на батьківщину Ніссена чи залишаться у Відні?

— Я чув, що в Данії кепський клімат. А в пані Моцарт, як ти знаєш, слабке здоров'я. Навіть якщо вони й залишать Австрію, то матір там довго не витримає і захоче повернутися, — промовив Карл, — окрім того, в тому далекому краю вона не зможе займатися батьковою спадщиною. А всі ці публікації про великого Моцарта, за якими так хижо полюють різноманітні видання, для неї надзвичайно важливі...

Тим часом вони вийшли на Штефанпляц й обоє мимоволі ковзнули поглядом по високих шпилях собору святого Стефана, що гострими голками проколювали блакитне віденське небо. Час від часу між них з'являлися тіні птахів і неспокійно миготіли над площею. Могло навіть здатися, що насправді це не голуби, а якась невидима сила оживила кам'яних ангеликів, що оздоблювали фасад цієї споруди.

— Зайдемо ненадовго? — попросив Франц.

Його брат дістав із кишені свого срібного годинника.

— У мене не так багато часу...

— На хвилинку, — благально мовив той.

— Ну, гаразд.

Вони звернули вбік і рушили до головного порталу собору, але по дорозі мусили минути чималу вирву, яку залишив просто посеред площі французький снаряд. Один із тих, які впали на столицю всього лишень два місяці тому, коли ерцгерцог Карл так і не дочекався свого брата Йоана на березі Дунаю.^[6] За кілька кроків від братів стояли трое французьких солдатів і курили смердючий тютюн. Французи насмішкувато глянули в їхній бік. Вони дивилися так на кожного австрійського чоловіка, бо всі австрійські чоловіки порівну поділили поразку. Навіть такі, як Франц, у чий зовнішності жодна риса не виказувала вояка, а отже — і їхнього супротивника.

— Йдете молитися? — вигукнув хтось із французів. — Ідіть, ідіть... Все, що вам зараз лишається. Як і вашим очільникам... Попросіть у Бога тямущих полководців для своєї країни...

Після цієї репліки солдати зайшлися реготом.

— Не зважай на них, — тихо мовив Карл.

— Чого вони до нас учепилися? — перепитав менший брат.

— Мало коли переможцям вистачає однієї великої перемоги, Франце, — відповів той, — вона залишає їх голодними... По-справжньому насититися вони можуть лише дрібними тріумфами. Як-от такими... Ходімо, не зважай на них.

Всередині собору також виднілися сліди від французьких снарядів. На стінах, стелі і колонах можна було побачити величезні діри й тріщини, відкриті, наче рани на тілі, з яких, здавалось, от-от почне сочитися кров. Наймоторошніше виглядав єпископський портал. Снаряд, який влучив у нього, позносив голови надзвичайно гарним фігурам з композиції Святого Сімейства. Тепер Марія, Йосип та маленький Ісус, здавалося, з останніх сил тримаються одне за одного, аби не впасти.

Франц опустився на коліна поруч вівтаря і гаряче помолився. Карл тільки ліниво перехрестився і важко сів на лаву.

— Ось де справжня прохолода, — видихнув він і підняв очі догори. Втім, чоловік не шукав там Бога, а радше хотів пересвідчитися, чи не пошкоджено над ним стелю, аби не впав на голову шматок тиньку.

Закінчивши свою молитву, Франц сів поруч з братом. Той знову на мить звів погляд вгору, всерйоз, видно, переймаючись їхньою

безпекою.

— Хочу тобі дещо розповісти, Карле.

Голос його був незвично рівний і глибший, аніж завжди. Храм і молитва дивно вплинули на нього. Не відповівши, Карл мимоволі затамував подих.

— Іноді я бачу його, — продовжив Франц.

— Кого — його? — перепитав брат, відчувши раптом, що горло його пересохло, наче папір.

— Нашого батька...

Мабуть, якби добрячий шматок тиньку впав усе-таки Карлові на голову, це не вразило б його так сильно, як слова брата.

— Про що ти кажеш, Франце? Наш батько помер.

— Так, я це знаю... — від упевненості наймолодшого Моцарта не залишилося й сліду.

Він замовк і відвернув погляд до віттаря, де щойно молився, набираючись сміливості.

— Гаразд... — дещо лагідніше озвався Карл. — Розкажи, як саме ти його бачиш? У своїх снах?

— Жодного разу він мені не снівся.

— Тоді як?

— Іноді я бачу його, мов живого. Вперше це сталося в дитинстві, коли я грав свій дебютний концерт... Тоді батько керував хором.

Від почутого Карл здригнувся.

— Але ж... ім'я того капельмейстера добре відоме, — промовив він.

— Звісно.

Молодший брат опустил очі.

— Гаразд, забудь, прошу, все, що я тобі тут наплів, — сказав Франц після мовчанки. — Найпевніше, все це лише моя уява. Не більше...

Карл поклав йому руку на плече й промовив якомога лагідніше:

— Ти дуже вразливий, братику. Втім, це звична річ у твоєму віці. Крім того...

Він задумався на якусь мить. Його погляд вкотре зметнувся вбік і, ковзнувши по зраних стінах собору, знову зупинився на братові.

— Крім того, всі ми так чи інакше приречені жити з тінню нашого батька. І вона буде переслідувати не лише нас, але й наших дітей та внуків. З цим слід змиритися... Зрештою, таке нікому не нашкодить.

— Доки виконуємо її волю, то ні... — вимовив Франц.

— Що ти маєш на увазі? — не зрозумів його брат.

— Мені здається, що тінь батька прихильна до мене тільки тому, що я не покинув музики. Якби я вирішив, скажімо, як і ти, зайнятися правом, вона одразу би мені за це помстилася.

— Не кажи дурниць, Франце. Тіні, особливо тіні померлих, не можуть ані завдати живим шкоди, ані принести їм користі. Це ж просто тіні тих, кого вже з нами немає. Та й, врешті-решт, хіба ти збираєшся займатися чимось іншим, а не музикою?

— Ні, звісно.

— От бачиш? Тому заспокойся і просто твори своє мистецтво. Мистецтво, яке тобі до душі.

— А надто до душі нашій матері та майбутньому вітчимові, — додав той.

Карл зітхнув.

— Гаразд, мушу поспішати.

Із цими слова він підвівся й знову глянув на стелю. Здавалося, Карл навіть тішився з того, що мусив звідси йти. Йому так і не вдалося позбутися відчуття небезпеки в храмі, який дивом витримав французький артобстріл.

Опинившись знову на площі, Карл відчув неабияке полегшення, хоча в храмі було значно прохолодніше. Французькі солдати також забралися геть, що теж поліпшувало настрій.

Певний час брати йшли мовчки. Кожен з них, очевидно, згадував їхню розмову в храмі. Карла мучило сумління. Він добре розумів, що мав би бути терплячіший з молодшим братом, знаючи, що той виростав під невинною опікою матері, яка пильнувала кожен його крок. Водночас, Констанція дбала про те, щоб у її сина були найкращі та найзнаменитіші вчителі. Бо як інакше, без доброї освіти, Франц зможе стати таким самим знаменитим, як його великий батько? Звісно ж, у тому, що її син буде новим генієм, матір анітрохи не сумнівалася. Навіть тоді, коли йому довелося покинути навчання і самому давати уроки музики, аби утримувати дім, вона була в цьому переконана.

Карлові також подумалося, що, перш ніж він знову зиркне на годинника, після чого, найімовірніше, попрощається з братом, добре було б сказати Францу щось хороше. Щось лагідне, аби хоча б на дещицю покращити йому настрій. Він вже навіть зупинився, одночасно притримавши Франца за лікоть, і відкрив рот, збираючись

розповісти про один кумедний випадок, коли замість свого голосу почув чужий.

— Пане Моцарте! — пролунало в них за спиною.

Брати озирнулися.

Перед ними стояв невисокий бородань із червоними, як у складува, щоками і живими блискучими очима. Знявши капелюх, він підставив віденському сонцю свою гладеньку лисину, що сяяла на ньому, мов спіле яблуко. Одяг на чоловікові був добряче зношений і запилений. Здавалося, що він пішки прийшов до Відня щонайменше з Риму або якогось іншого міста, яке, втім, аж ніяк не ближче.

— Чим можу служити? — здивовано запитав Карл.

Незнайомець заперечливо мотнув головою.

— Я до пана маестро, якщо дозволите, — тут він вказав на Франца.

— Звісно...

Карл добре розчув слов'янський акцент бороданя, — і цікавість усередині нього спалахнула живим полум'ям.

Однак Франц несподівано ступив два широкі кроки назад.

— Добродію, я гадав, ми з вами порозумілися минулого разу, — сказав він.

— Ради Бога, пане Моцарте! — благально промовив незнайомець, ступивши два кроки до нього. — Я лише...

— Стривайте, шановний пане, — Карл загородив йому дорогу, — якщо мій брат не бажає з вами спілкуватися, значить має підстави. Що вам потрібно?

— Ісус і Марія мені за свідків, я не бажаю нічого лихого маестро, — сказав незнайомець, зводячи очі вгору. — Я тільки посланець.

— Посланець? Маєте доручення?

— Так, Святі Небеса!

— Стривай, Франце, — повертаючись, сказав Карл, — а може, вислухаємо, що...

Та він не договорив. Франца поруч із ним уже не було. Молодший брат щодуху мчав до стоянки фіакрів з іншого боку площі.

— Франце! Стривай!

Карл побіг услід за ним.

— Господи милосердний, за що мені це?! — розпачливо вигукнув незнайомець, знову здіймаючи погляд до неба.

Старший брат наздогнав утікача якраз тієї миті, коли той, застрибнувши у фіакр, швидко наказував щось візникові.

— Що за чортівня, Франце? — роздратовано перебив їхню розмову Карл.

— Залізай сюди, — сказав йому той.

— Гарзд, — погодився він і всівся поруч із братом на лаві, — а тепер чекаю на пояснення...

— Хутко на Міхаелерпляц! — гукнув молодший Моцарт візникові. — Хоча ні... Той страшний незнайомиць знає, де я живу. Боже мій, куди від нього подітися?

— Просив би шановного пана визначитися з адресою, — буркнув візник, який спершу хльоснув коня, а потім його зупинив.

— Хай тобі чорт, Франце, я запізнююся на зустріч! — не витримав Карл. — За кілька хвилин я маю бути біля Карлскірхе!

— Гарзд, тоді туди!.. Туди, будь ласка, — наказав він візникові.

— Куди «туди»? — не зрозумів візник. — Що це за адреса така?

— До Карлскірхе! — випалив старший Моцарт. — Ви ж чули! До Карлскірхе!

— Не маю звички надміру вслухатися в панські балачки, — буркнув чоловік і вдруге змахнув батоном.

Фіакр рушив якраз вчасно, бо незнайомиць, розкинувши руки, як біблійний мученик, біг до них, готовий, очевидно, навіть хапати коня за копита...

— А тепер, молодий чоловіче, будьте ласкаві, поясніть свою дивну поведінку, — видихнув Карл.

— Атож, — гаркнув візник.

— Ви ж начебто не слухаєте «панських балачок», добродію! — вигукнув Карл.

— Якщо тільки панство не волає на пів-Відня! — відповів той.

— Краще їдьте якнайшвидше!

— Швидше, ніж біжить моя шкапа, не поїдемо!

Карл сердито закрив фіранку, яка відділяла візника й пасажирів, і глянув на брата.

— Отже, що сталося, Франце? — запитав він його.

— Цей чоловік мене лякає, — зізнався той.

— Але чому? Що в ньому такого? Звичайний собі волоцюга.

— Він мене переслідує. Вже, здається, втретє намагається зі мною заговорити.

— То, можливо, варто його врешті-решт вислухати?

— Що путнього мені може сказати чоловік з таким дивним акцентом?

— На Бога, Франце, до чого тут акцент?

Розмова почала наповнюватися нісенітницями, тому брати замовкли й мовчали, аж поки фіакр не зупинився біля Карлскірхе. Тут вони вийшли і, заплативши візникові, рушили до невеличкої кав'ярні «Orient», де Карл попросив брата почекати його за вільним столиком:

— Я повернуся не пізніше ніж за годину, — сказав він, — побудь тут. Коли прийду, ми матимемо вдосталь часу, щоб закінчити нашу бесіду. Гаразд?

Той замість відповіді лише кивнув. Коли Карл вийшов на вулицю, Франц роззирнувся довкола. Кав'ярня була типовою для Відня: з десятків невеликих столиків, частина з яких були призначені для гри у шахи, бридж або тарок, решта — власне для посиденьок за кавою. До кави тут подавали свіжу випічку з сусідньої пекарні і різнобарвні східні солодощі. Всім охочим господар і його кельнери пропонували також найновіший номер «Wiener Nachrichten» або «Österreichische Zeitung», в яких віднедавна половина сторінок виходили французькою на вимогу й на догоду Наполеону та його генералам і солдатам. Хоча, чесно кажучи, солдати читали тільки написи на пляшках із вином і пивом, перш ніж їх спорожнити та наповнити вулиці нічного Відня п'яними піснями, лайкою та бійками з ветеранами Карлової армії^[7].

Віденські газети були змушені публікувати також останні новини з Франції, проте жоден віденець їх не читав навіть з цікавості, потайки благаючи Господа наблизити той день, коли вони зникнуть зовсім зі шпальт або їх залишиться стільки, скільки було колись — не більше абзаца на останній сторінці.

Одну з таких віденських газет запропонував Францові кельнер в ошатному східному вбранні, пообіцявши також за чверть години принести гостеві «найсмачнішу в столиці та всіх околицях каву. Настільки вишукану, що пив би її й смакував сам Аллах». Юнак не відмовився ні від першого, ні від другого, попередньо перевіривши, чи не забув удома гроші. Гаманець виявився на місці, і, зручно всівшись, молодий Моцарт розгорнув газету. Руки юнака досі тремтіли від

недавнього переживання, а дихання все ще було прискореним після втечі від незнайомця, проте затишок і запах солодощів, що панували в кав'ярні, поволі його заспокоювали.

Як і більшість віденців, байдуже перегорнувши дві сторінки французькою, Франц одразу прикипів очима до першого ж заголовка, написаного німецькою: «Четвертий місяць без найкращого Генія...». Йшлося про Йозефа Гайдна, який помер наприкінці весни^[8]. Молодий Моцарт добре пам'ятав цього високого на зріст, завжди усміненого чоловіка, який повсякчас із теплом відгукувався про його батька. Перший концерт Франца, який він зіграв у «Theater an der Wien», був присвячений саме Гайдну.

Великий композитор на час облоги Відня мав уже понад сімдесят років. Можливо, через наївність, яка часто притаманна однаково як дітям, так і літнім людям, Гайдн не вірив до останнього, що співвітчизники Куперена і Рамо^[9] здатні завдати будь-якої шкоди місту та його мешканцям. Не вірив, аж доки неподалік його дому не пролунав вибух. Налякана челядь запанікувала. Слуги вже збиралися кинутися врозтіч, коли ж композитор зупинив їх, лагідно, наскільки міг, промовивши: «Не бійтеся, діти мої! Нічого не бійтеся... Бо там, де Гайдн, нічого поганого не станеться». Дім і справді уцілів та ніхто не постраждав від обстрілу. Проте, за злою іронією долі, того дня не пережив сам господар. Одразу після цих слів він відчув сильний біль у грудях. Поволі пішов до свого кабінету, важко опустився в улюблене крісло і з нього вже не підвівся. У газеті писали саме про цей трагічний для Відня, Австрії та всієї Європи день. Та найперше він був трагічним для Франца.

...Щойно стихли наполеонівські гармати, як його мати та Георг Ніссен оголосили про своє рішення побратися вже цієї осені. Саме тоді нестерпне обурення заволоділо молодого Моцарта. Як вона могла? Після того, як стільки говорила, що назавжди лишається свідком дружби двох великих австрійців, двох геніїв, а він, Франц Ксавер, якого в музичних салонах, щоправда, знали переважно за іншими, першими його іменами — Вольфганг Амадей, — мав стати достойним спадкоємцем та послідовником їхньої справи? Як вона могла зрадити пам'ять батька того ж року, коли помер його друг?

Руки Франца знову затремтіли, а на обличчі вкотре за сьогодні виступив піт. Коли він витирав лице ще вологою від попереднього разу

хустинкою, над ним знову виріс кельнер у східному вбранні. Він приніс гостеві каву і, уважно придивившись до його обличчя, запитав, чи не бажає той ще чогось.

— Ні, дякую, — поспішив відмовитися Франц.

Утім, після відмови, кельнер залишився на місці, а не пішов геть, як і належало.

Гість із подивом звів на нього очі. Чоловік у східному одязі широко й приязно всміхався.

— Виглядаєте кепсько, — співчутливо зауважив кельнер.

— Що, даруйте? — не второпав той.

— Дозволив собі зауважити, що маєте поганий вигляд, — обережно пояснив чоловік. — Мабуть, у вас щось сталося.

— Так, маєте рацію. Останні події не сприяли моєму доброму виглядові, — зітхнув гість і спробував узяти філіжанку з кавою. Фарфор зрадливо задзеленчав.

— Я маю дещо, від чого вам стане значно краще, а головне, спокійніше, — трохи помовчавши, продовжив кельнер. — У наші дні спокій — річ безцінна. Не відмовляйтеся.

Франц звів на нього очі.

— Довіртеся мені, дорогий паничу, — мовив чоловік у східному і відійшов від здивованого Франца, але вже за кілька хвилин повернувся, несучи в руках зграбний східний келішок, наповнений рідиною смарагдового кольору. Все ще приязно усміхаючись, він поставив його перед гостем.

— Що це? — запитав Франц.

— Напій, яким не погребував би й сам Аллах.

— Те саме ви казали про каву, — зауважив молодий Моцарт, якому ця гра несподівано почала подобатися.

— А ви спробуйте і те, і те, паничу.

Тепер вже усміхнувся Франц. З його обличчя поволі почала зникати блідість, а на щоках з'явився рум'янець. Йому нарешті вдалося опанувати себе, і він підніс каву до вуст. Напій був гарячий, і перше його відчуття — біль від легкого опіку. Облизавши обпечені вуста, юнак ковтнув.

— Чудово, — похвалив його кельнер, — а тепер спробуйте те, що я приніс.

Він вказав поглядом на келішок.

Франц слухняно поставив філіжанку на блюдце. Вже за мить він вдихав запах, який сочився від смарагдової рідини. Той був приємний, злегка солодкавий і навіював йому спогади про улюблені східні казки, які пам'ятав із дитинства. Більше не вагаючись ані хвилини, він випив усе, що було в келішку.

Рідина, легенько вщипнувши язика і горло, теплою хвилею розпливлася всередині. За хвилину тепло дісталось назовні, а тому Францові здалося, ніби хтось ніжно й тепло обійняв його. Слідом за теплом прийшов обіцяний спокій.

— Як ви почуваетесь? — запитав кельнер.

Замість відповіді Франц тільки вдячно глянув на нього і несподівано для себе попросив ще цього напою.

— Звісно, я не відмовлю, — граційно по-східному вклонившись, сказав чоловік, — однак раджу вам не поспішати. Зачекайте кілька хвилин. Нехай відчуття, які ви переживаєте зараз, опанують вами цілковито.

Молодий Моцарт відхилився на спинку стільця і дослухався, як його тіло огортає солодка млість. Утім, мозок його прояснів і спрагло захотів роботи. Франц пожалкував, що не має під рукою нотного паперу, проте за кілька кроків від нього, під стіною, стояло фортеп'яно.

— Ви дозволите? — запитав він у кельнера, який досі спостерігав за ним.

Простеживши за його поглядом, той ствердно кивнув.

— Аякже, паничу...

Франц із несподіваною легкістю підвівся з-за столика і рушив до інструмента. Ще мить — і він сторожко торкнувся клавіш. Не завадило би трішки налаштувати... Слух різонули фальшиві ноти. Але нічого...

Пальці ожили так, як оживають спрагли мандрівці, щойно їм вдається припасти до жаданого струмка. Розбудивши клавіші фортеп'яно, вони певний час блукали по них, а потім застигли. Далі зазвучав перший акорд, потім другий, третій, разом зі звуками, наповнюючи все єство музиканта несподіваною радістю.

Раптом хтось стримав його пальці — і мелодія обірвалася. Точніше, притихла на мить, бо їх лише направили так, аби звучання було точнішим... Музикант повернувся до гри, і цього разу все зазвучало інакше: глибше, майстерніше, наспівніше...

Франц перевів погляд убік, щоб побачити, хто його виправив, і зразу ж занімів. Жодного разу батько не з'являвся перед ним близько настільки, щоб він міг розгледіти кожну рису його обличчя. А тепер стояв, все ще тримаючи долоню над інструментом і над його руками, яким щойно подарував точний акорд.

— Запиши це, коли матимеш можливість, — раптом промовив великий Моцарт, — не знехтуй.

Не в силі вимовити і слова, Франц лише кивнув. Ніколи ще він виразно не чув батькового голосу, і той подіяв на нього магнетично. Йому запрагнулося чимало сказати, чимало запитати, але всі слова зупинилися десь там, де в людини народжується дихання. Їх неможливо було дістати з цього нутра, як і стало неможливо дихати.

— Не забудь, — удруге повторив батько, — напиши це. Я чекатиму.

Франц судомно вдихнув повітря. Йому раптом захотілося поговорити з батьком не про музику, не про творчість, а про те, що кипіло всередині нього. Вирувало вулканом і доводило до божевілля.

— Чи знаєте ви... — долаючи хвилювання вимовив Франц, — чи знаєте, як... Негідно повелася моя матір, а ваша дружина?

— Не слід вам її осуджувати, молодий чоловіче, — несподівано відповів Моцарт. — Я безмежно її кохав і що завгодно міг пробачити їй за життя. То ж невже думаєте, ніби вчиню інакше після смерті? Хіба вона у чомусь винна? Хіба лиш у тому, що звичайна смертна жінка...

Його співрозмовник заговорив раптом по-світськи піднесено, мовби вони спілкувалися десь у музичному класі чи віденському салоні, а не у звичайній кав'ярні.

— Вона не мала права так чинити! — не вгавав юнак. — Констанція мала б свято берегти пам'ять про вас, як і тисячі тих, кого ви зачарували своєю музикою.

— Дурниці, — усміхнувся батько, — годі вигадати більше безумство, ніж жертвувати життям задля пам'яті мертвих. Мусите зрозуміти цю жінку, як зрозумів її я, і змиритися з її вчинками. Облиште свій надмірний юнацький ідеалізм, дорогий сину, він ще нікого не довів до добра.

Францові раптом стало легше від його слів. Так ніби батько зняв із його плечей непосильний тягар. Дозволив не перейматися плітками й перешіптуваннями, що, як здавалося молодому Моцарту, ширилися довкола їхньої сім'ї. Це полегшення юнак відчув попри те, що розум

його ще не встиг погодитися з батьковими словами. Та й навряд чи погодиться. Все-таки юнацький ідеалізм межує радше з упертістю, ніж із розумом. Тому не піддається на жодні доводи чи вмовляння, а тільки дорослішає разом зі своїм власником.

Серед емоцій, породжених з'явою батька, навіть не знайшлося місця здивуванню, що цього разу великий Моцарт — це не просто тінь, яку Франц бачив час од часу й лише здогадувався, що вона належить йому, а живий образ, який промовляє до нього. Наставляє, докоряє... Здивування з'явилося тільки тоді, коли батько зник. Франц, здавалося, лише на мить відвів од нього погляд, аби ще раз глянути на його руки. Чи досі вони над клавішами? Чи досі вони над його руками? Втім, рук, які виправили його акорд, вже не було. Юнак злякано звів очі, але побачив перед собою тільки стіну кав'ярні й столик, за яким сидів кілька хвилин тому.

Та після полегшення й здивування виникло відчуття порожнечі... Здавалося, вона розрослася всередині його ества настільки, що втягнула в себе, мов ненажерлива потвора, усі інші його переживання. Молодий Моцарт тепер увесь складався з цієї порожнечі. Від усвідомлення цього, а також від розпуки й болю юнак заплакав. Чи була ще туга за батьком? Радше ні. Радше жаль від того, що тепер слід знову завдати собі на плечі весь той неспокій, яким він жив раніше: бути гідним пам'яті великого Моцарта, осуджувати матір, давати собі раду з кожним прийдешнім днем.

Він згорбився над фортеп'яно, а плечі його здригалися, коли його хтось обережно торкнувся. Це був Карл, який повернувся сюди, як і обіцяв, після своєї ділової зустрічі.

— Що сталося, Франце? — з тривогою запитав він.

Однак молодший брат не зумів відповісти.

— Ти хотів зіграти щось? — знову мовив Карл, кинувши погляд на інструмент. — Тобі зле?

Той кивнув.

— Трохи.

— Давай сядемо.

Із цими словами він легенько потягнув брата за столик з його недопитою кавою й порожнім келішком з-під смарагдової рідини.

— Ти пив щось? — здивувався Карл.

— Хотів заспокоїтися, — відповів молодший брат.

Він з тривогою роззирнувся по кав'ярні, намагаючись зрозуміти, чи багато свідків його дивної поведінки, проте, на щастя, всім іншим відвідувачам було до нього байдуже. Принаймні так здавалося. Всі були зайняті розмовами, читанням газет та грою в тарок.

— До речі, мені знову трапився той дивак, що нас переслідував сьогодні, — раптом усміхнувся Карл.

Франц здригнувся.

— Він заговорив зі мною. І я його вислухав. Нічого поганого цей чоловік не мав на думці. Іноді людей треба просто вислухати, любий братику... До того ж цей прибув з самісінької Галіції. Ти знаєш, де це?

— І що ж він хотів? — замість відповіді запитав у нього Франц.

— Передати тобі лист.

— Який лист?

— Звичайний лист, дбайливо запечатаний у конверт...

— Але від кого?

— Сам прочитай.

Карл дістав і поклав перед Францом дещо зім'яте послання.

— Бідоласі наказали передати його тобі особисто в руки, але ж він не знав, що ти тікатимеш від нього, як чорт від ладану, тому погодився, щоб я допоміг у цьому.

— «Граф Баворовський, Галіція, Підкамінь», — прочитав Франц, — Підкамінь... Дивна назва.

— Це польські території, — розтлумачив йому Карл, — звідси й такий дивний акцент у нашого посланця. Думаю, тебе туди запрошують навчати музиці.

Юнак акуратно надірвав конверт й кілька хвилин уважно читав лист.

— Так і є, — спантеличено сказав він, — але звідки цей граф дізнався про мене?

— Музичне товариство тільки видимо велике й складається з незнайомців, а насправді там всі один одного добре знають, як в старій італійській родині, — іронічно зауважив Карл. — Хтось, вочевидь, дав тобі рекомендацію. Аж так далеко, в Галіцію з Відня доходять здебільшого тільки брудні плітки. Але цього разу, бачиш, дійшло і добре слово.

— Я ніколи не виїжджав далі Угорщини, — промовив Франц, втретє перечитуючи послання, в якому, здавалося, дивом або волею

незрозумілої випадковості опинилося його ім'я.

— Чудово, — усміхнувся Карл, — от і трапилась тобі можливість побачити світ — не можна ж усе життя скніти в столиці... Вони пишуть, яку винагороду тобі пропонують?

— Так, йдеться про тисячу флоринів на рік.

Його брат аж підскочив із несподіванки.

— Тисячу? — перепитав він. — Мені не почулося?

Франц ще раз пірнув поглядом у рядки листа, після чого ствердно кивнув.

«Можемо запропонувати шановному маестро скромну винагороду — тисячу флоринів. Утім, якщо така сума видасться вашій милості замалою, то обіцяємо її збільшити...», — процитував він.

— Я ніколи не був у цій Галіції, але, здається, край цей дивовижний, — сказав оторопілий Карл, — тамтешня шляхта, схоже, просто таки купається в золоті. Тобі слід негайно відповісти й починати готуватися до від'їзду.

— Але навіщо? — не зрозумів Франц.

— Як це навіщо? Зараз серпень. Якщо вирушиш за тиждень-два, залагодивши тут усі свої справи, то будеш в Галіції ще до осінніх холодів.

— Але у Відні я обіцяв уже чотирьом сім'ям, що вчитиму музиці їхніх дітей. Я не можу просто так відмовити. Та й чому я маю їхати невідомо куди?

Франц несподівано розчервонівся і відчув, як у нього почав заплітатися язик. Він скопив оком на порожній келишок, і йому запраглося ще бодай ковтка того смарагдового напою.

— Тому, що там ти зароблятимеш за місяць стільки, скільки тут за півроку. Сам знаєш, які скнари ці віденські замовники. А в Галіції матимеш винагороду, яка по-справжньому достойна сина Моцарта!

На цих словах, які Карл вимовив з особливою піднесеністю, до їхнього столу непомітно підкрався усміхнений кельнер і поглянув на гостей своїми чорними, відданими, як у пса, очима. Найбільше він зосередився поглядом на молодшому з братів, і той несміливо йому кивнув.

— Чи не бажаєте чогось, ласкавий пане? — запитав кельнер у старшого.

— Ні, — відмахнувся той, — нам вже час...

— Зачекай хвильку, — мовив Франц.

— Чому? Ти замовив щось?

— Так.

Невдовзі смарагдовий напій знову опинився перед ним, і він із приємністю випив його одним ковтком.

— Що це? — здивовано запитав Карл.

Франц стенив плечима. Цей рух виглядав дещо кумедним, так, мовби плечі погано слухалися свого господаря. Той і сам розсміявся якимось надмірно веселим, неприродним сміхом. Карл гукнув кельнера.

— Що ви подали моєму братові? — суворо запитав він.

— О, дорогий пане, це напій, який пив й сам Аллах...

— Чорти би вас узяли! — вилаявся той. — Цей молодий чоловік зроду не пив нічого міцнішого за розбавлене вино.

— О, мені прикро...

— Ходімо, Франце!

Той, все ще усміхаючись, посварив брата пальцем.

— Не лайся, Карле!.. — вимовив він. — Цьому чоловікові сьогодні вдалося мене заспокоїти. І навіть більше...

— Підводься, — не слухаючи, наказав йому старший брат і підхопив попід руки, — нам пора йти.

— ...і навіть більше, кажу тобі, — Франц спробував опиратися, проте марно. — Знаєш, я знову бачив батька.

— Помовч! — Карл потягнув його до виходу.

Тепер уже всі у кав'ярні справді полишили свої справи і втупилися очима в них.

— Я вперше бачив його так близько, що міг роздивитися... його... його... старомодну перуку і смішний розшитий камзол... Смішна була мода, їй-богу, смішна...

Щойно вони опинилися на вулиці, Карл зітхнув з полегшенням і став виглядати фіакра. Франц геть не тримався на ногах і вже цілковито висів на братові, як осінній плащ чи пальто, яке той закинув собі на плече. Нарешті фіакр знайшовся, і Карл затягнув свій тягар усередину екіпажа.

— Він мені наказав... — бурмотів Франц, потроху засинаючи від монотонної їзди, — наказав, щоб я написав...

— Хто наказав? — роздратовано перепитав той.

Карл назвав візникові адресу їхнього отчого дому, куди хотів завести брата, хоч повторні відвідини матері зовсім не входили в його плани.

— Мені наказав батько... — відповів Франц, — батько... наш великий Моцарт.

Фіакр минув Хофбург і завернув на Міхаелерпляц. Біля будинку Моцартів він зупинився, і пасажири вийшли. Точніше, з екіпажа вийшов Карл, несучи на собі молодшого брата. Дотягнувши того до дверей, він гучно й нетерпляче постукав. На щастя, йому відчинили доволі швидко, і служниця, яка з'явилася на порозі, побіліла зі страху.

— Господи милосердний, пане Моцарте! Що з нашим Францом?

— Нічого, не хвилюйся. Йому трохи зле... Хутчій допоможи мені відвести його нагору.

— Так, звісно!

— Моя мати вдома?

— Так, пані Моцарт у себе...

— Дідько!

— Що, пробачте?

— Нічого... Візьми його руку собі на плечі. Отак...

Зі своєю ношею Карл та служниця дому доволі швидко перетнули вітальню, адже Франц був легким, як пір'їна, проте біля сходів їм довелося зупинитися. Згори сходила пані Моцарт і, побачивши цю трійцю, завмерла.

— Що сталося? — спантеличено запитала Констанція.

— Нічого, мамо... — розгублено промовив Карл, — нічого лихого.

— Як це нічого? Що з Францом? — чи то зі страхом, чи то з погрозою перепитала вона.

— З ним усе гаразд, мамо, — якомога спокійніше промовив старший брат, — йому просто треба добре виспатися.

Тим часом Франц вирівнявся й навіть спробував стати на рівні ноги. Високо підвівши підборіддя, він голосно продекламував:

*«Такій любові й цілих тридцять років
Світила дивувалися б високі!
Та от біда: щось ти цілком ослаб,
І це мене гнітить...».* [\[10\]](#)

Язик майже не слухався бідолашного юнака, тому ця коротка вистава радше уподібнилася полудневому бляянню вівці, ніж цитуванню поважної класики.

Констанція врешті зрозуміла, в чому тут річ, і вуста її затремтіли від обурення.

— Молодий чоловіче, — вимовила вона, і голос її, наче холодний молот, кував кожне слово, — гадаю, ви знаєте, що цей дім ще зроду-віку не бачив жодного свого мешканця в такому ганебному стані, як ваш.

— Мамо, ради Бога... — спробував урвати її Карл.

— Ви зганьбили не лише поважне товариство, до якого належите, — перебила його Констанція, — не лише своє та моє ім'я... Ім'я свого старшого брата... А й ім'я свого батька! Цієї миті мені соромно, що ви також Моцарт!

Відступивши вбік, вона додала:

— Геть до своєї кімнати! І хай змилується над нами Бог...

Карл та служниця, самі ледве тримаючись на ногах від такого сплеску гніву пані Моцарт, потягнули Франца вгору сходами до його спальні, де вклали, навіть не роздягнувши, в ліжку.

Коли Карл вже спускався вниз до вітальні, Констанція все ще була там, очевидно чекаючи на нього.

— Як він почувається? — вже лагідніше перепитала мати.

— Спить, отже, добре, — відповів той, — вранці, звісна річ, йому буде кепсько.

— Але здоров'я його не постраждає, як гадаєш?

— Думаю, ні, матінко. Так рано чи пізно трапляється з кожним чоловіком.

Карл спробував усміхнутися.

— Але таке не повинно було трапитися з ним. Це низько... Це... примітивно... Як це сталося?

— Не знаю, мамо.

— Хіба ти не був з ним?

— Був, але на якийсь час залишив його самого в кав'ярні. Він щось собі замовив і випив за цей час.

— Це було вкрай необачно з твого боку, Карле.

— На Бога, мамо! Франц вже дорослий!

— Ти не розумієш, його треба оберігати. Він особливий, як і його батько. А таке його руйнує.

— Від «такого» його не вберегти. Зрозумійте це, пані Моцарт, — кинув Карл і попрямував до виходу.

— Стривай, — зупинила його Констанція, — чи можу я попросити тебе залишитися?.. Вранці в мене буде важка розмова з ним. Боюся, сама не дам ради. Хочу, аби ти був присутній.

Хвилину подумавши, чоловік кивнув.

— Гаразд, я залишуся...

Він, важко зітхнувши, сів на софу біля годинника.

— Дякую, — відповіла матір, — піду дам розпорядження, щоб тобі приготували кімнату.

Ранок настав для Франца мало не ополудні. Було вже по одинадцятій, однак ніхто його не розбудив. Зрозумівши, що година досить пізня, він рвучко схопився з ліжка, проте біль у голові пришпилів його назад до постелі. Зойкнувши, він ухопився руками за гарячі скроні й кілька хвилин прислухався, як десь усередині мозку бушує безмежний океан його свідомості. Наступна його спроба підвестися була вже обережнішою, і Францові навіть вдалося сісти на ліжку, намацавши ногами підлогу. Він з подивом утямив, що на ньому його вчорашній прогулянковий одяг. Услід за цим почали пригадуватись і події минулої доби.

— Боже милосердний, — простогнав раптом Франц, усвідомивши, в якому стані з'явився учора перед матір'ю. — Який сором... Який сором!..

Йому раптом захотілося вмерти. Зараз же! Цієї ж миті!

У двері легенько постукали, проте він не відповів. За дві-три хвилини хтось їх обережно прочинив і зайшов досередини. Це Карл. Він був одягнений для виходу і мав, очевидно, не надто багато часу.

— Підводься, пиячку, — упівголоса пожартував старший брат.

Франц звів на нього свої спухлі очі.

— Як таке могло трапитися? — промовив молодший Моцарт, з подивом прислухаючись до свого хриплого, як у старого солдата, голосу.

— Не картай себе, таке з усіма трапляється.

— Я хочу вмерти, Карле.

— Дурниці.

— Як глянути в очі матері?

— Гадаю, матір знайде сили тобі пробачити. Зараз тобі принесуть води, щоб ти вмився, як слід.

Франц замовк, але не тому, що в нього закінчились його розпачливі слова. А тому, що кожне речення віддунювало в його голові новою хвилею болю.

— Допомогти тобі з гардеробом чи перевдягнешся сам? — запитав Карл.

— Дам раду... — майже пошепки відповів молодший брат.

— Гаразд. Тоді ми з матір'ю чекатимемо внизу.

Прийти до тям Францові вдалося лише за годину, коли замість сніданку у вітальні вже був накритий обідній стіл. Карл спробував підбадьорити його усмішкою, проте юнак ховав очі. Констанція мовчала і навіть не привіталася зі сином. За стіл всі троє сіли також мовчки. Лише після першої страви Франц несміливо промовив:

— Люба матінко... Пані Моцарт, прошу вас милосердно мені пробачити за... За вчорашнє... Богом присягаю, такого більше... Не трапиться...

Констанція глянула на сина, але той знову сховав погляд у тарілку зі супом, який остигав перед ним.

— Маю надію, ви кажете щиро, Франце, — сухо відповіла матір.

— З усією щирістю запевняю вас, що переживаю зараз неймовірний сором... — підтвердив молодший Моцарт, — і понад усе хотів би заслужити ваше прощення.

На очі йому набігли сльози, проте він зумів стримати їх.

— Найперше, як порядному католикові, вам слід просити прощення у Бога, — не змінюючи тону, сказала Констанція. — Сьогодні ж ідіть до храму на сповідь.

— Як у дитинстві, еге ж? — сміючись, втрутився Карл. — А після покути отримаєш кілька солодких пряників...

— Ваші жарти недоречні, Карле, — перебила його Констанція, — це не дитячі забавки.

Той перестав усміхатися і перевів погляд кудись у куток.

— Матір має рацію, — згодився Франц, — мій вчинок огидний, і все це серйозно.

— Гаразд. Даруйте мені обоє, — мовив Карл.

Запала мовчанка, під час якої служниця принесла другу страву.

— Зрештою, найголовніше, чи бачив вас учора хтось із учнів, чи ще гірше — хтось із їхніх батьків, наших замовників. Якщо так, то поголосу не вдасться уникнути. Коли ж ні, то цей прикрий випадок залишиться тільки в стінах нашого дому, — підсумувала Констанція. — До речі, у вас на сьогодні заплановано кілька уроків. Чи не так, Франце?

— Так... Напишу... Вибачуся... Попрошу про інший час. Надто зле почуваюся.

— Не дивно.

Франц глибоко вдихнув повітря.

— Дорога матінко...

Констанція уважно глянула на сина.

— Мій вчинок, звісно, негідний. І не пасує тому, хто має щастя належати до дому Моцартів, а проте я виявив усього лише слабкість. Людську слабкість... У моєму вчинкові не було ні підступу, ні... зради, — промовив той, нарешті також піднявши очі.

— Що ви маєте на увазі, Франце? — запитала матір.

— Те, що мою вчорашню поведінку випадково могли спостерігати одиниці не конче знайомих зі мною людей, тоді як... Як про ваші заручини з добродієм Ніссеном було оголошено на пів-Відня...

— Франце, помовчи, — застеріг його Карл, проте було вже пізно. Молодший брат вирішив домовити до кінця. Зрештою, втрачати тому було вже нічого. Так низько, як учора, він ще не падав в очах матері, тож і більшого презирства в неї вже не викличе.

— Як довго жила пам'ять за батьком, якого ви змалку веліли мені наслідувати? Сімнадцять років? Чи не замалий це час для пам'яті генія Моцарта? Адже такі, як він, народжуються раз на сто, а то й двісті, триста років?..

Обличчя Констанції стало блідим, наче в покійниці.

— Як смієте ви?.. — промовила вона тихо, але виразно настільки, що її, либонь, почули би навіть на вулиці. — Хто дав вам право?.. І як... Як зможете ви надалі залишатися в цьому домі після своїх слів?

— Я й не залишаюся, — несподівано сказав Франц. — Менше ніж за два тижні, щойно вдасться залагодити всі справи у Відні, я вирушаю в Галіцію.

Раптовий грім посеред ясного серпневого дня не приголомшив би Констанцію більше, аніж ця новина.

— Я, здається, недочула, — проказала вона, — або ж зрозуміла вас неправильно.

— Перекоаний все ж, що нам вдалося порозумітися, матінко.

— Залишити Відень — це ваше остаточне рішення, Франце?

— Так, — відповів той, відчуваючи, як до горла йому підкочується гіркий болючий клубок.

— Що ж...

Констанція підвелася з-за столу, і сини її також шанобливо посхоплювалися на ноги.

— Що ж, — повторила вона вже начебто не так суворо, — сподіваюся, ви все зважили... Адже так?

Франц опустил очі. Ще вчора він категорично відмовлявся від цього запрошення — як здавалося йому — на край світу, але вже наступного дня емоційно погодився. Про жодну зваженість тут, ясна річ, не йшлося.

— Зичу вам гарного дня, молоді панове, — не дочекавшись відповіді, сказала матір і, перш ніж хтось із них відповів, рушила з вітальні до своєї кімнати.

— Отакої, — протягнув Карл, знову сідаючи на стілець, — отакої...

— У чім річ? — здавленим голосом мовив Франц. — Хіба ти сам не радив мені скористатися тим запрошенням?

— Так, я радив, але... Хай йому чорт, братику. Звідки ж мені було знати, що ти приймеш це рішення за таких обставин?

Із цими словами Карл дістав з кишені кисет з тютюном і люльку. Трохи повозившись, він за кілька хвилин із задоволенням закурив, наповнивши вітальню ароматним димом.

— Отже, зараз ти змінив свою думку? — з тривогою перепитав Франц.

У цьому рішенні старший брат був для нього опорою. І втратити його підтримку здавалося йому тим самим, що лишитися наодинці серед розбурханого моря.

Карл видихнув дим і простежив, як той, піднявшись ледь не до самої стелі, поволі розтанув у полудневому кімнатному просторі.

— У жодному разі, — відповів Карл. — У музи є крила. Отже, залишатися на місці вона не повинна.

Він підвівся з місця і, підійшовши до нього, міцно обійняв.

— Щасливої дороги, братику...

Розділ II

Незвідане

Галіція, вересень 1809 року

Спогади про зруйновану Трою розпікали бідолашного Одиссея гарячим залізом. Ніколи не думав він, що звитяга і його, і славних воїнів викликатиме згодом такі докори сумління. Безкрає море, що гойдало їхній корабель на хвилях, не заспокоювало. Можливо, тому що море це не завжди було лагідним. А часто жбурляло їх, наче тріску, мовби прагнучи вбити. Поховати у царстві Посейдона, як звичайних рибалок, що попри всі заборони надто вже захопилися гарним виловом і жадібно безугавно закидали сіті...

Одіссеї шкодував, що не зумів зберегти вірності своїй Пенелопі, спокушений то в ложах смаглявих смертних жінок, то розраджений обіймами прекрасної німфи Каліпсо. І тепер, якщо довга його подорож закінчиться вдало, як поглянути йому в очі дружині? Що сказати при цьому? Збрехати? Та чи повірить вона?

Швидше б дістатись Ітаки... Швидше б дістатись... Швидше б...

Море нестерпно гойдало. Навіть у нього, бувалого мандрівця й моряка, це почало викликати нудоту...

— Зупиніть корабель! — вигукнув хтось із його моряків.

«Що за дурня? — подумалось Одіссеєві. — Як можна зупинити корабель у відкритому морі?»

— Зупиніть екіпаж! — Франц раптом почув чийсь голос просто біля свого вуха.

Тієї ж миті сон його розвіявся, і молодий Моцарт зрозумів, що нудить насправді не Одиссея, а його самого. Голова його лежала на чийомусь плечі, а сам він намагався стримати неоднозначні потуги свого шлунка.

— Агов, добродію, — звернулися до Франца, — вам украй потрібно вийти на свіже повітря, доки не сталося дечого

непристойного. Чуєте мене?

Франц звів очі на того, хто говорив. Це був молодий чоловік років двадцяти двох, який, либонь, підсів до диліжанса тоді, коли сам він спав. Незнайомець мав виразне обличчя з глибокими карими очима, прямим благородним носом, під яким акуратною смужкою тягнулися елегантні вусики.

— Доки ви вві сні декламували Гомера, мій друже, я не мав нічого проти перебування вашої голови на моєму рамені, — додав він, — але якщо вас знудить, то це вже... даруйте, дещо інший... епос.

Двоє інших пасажирів, літнє подружжя, що сиділи навпроти, вочевидь погодилися з такою думкою.

— Та зупиніться ж, дідько б вас узяв! — знову вигукнув незнайомиць, бачачи, що Францові стає дедалі гірше.

Цього разу репліка таки дісталася вух візника, і він стримав коней.

Бідолашний Франц прочинив дверцята й кинувся назовні, але, невдало ставши на підніжку, розпластався у придорожній траві. Одиссея врешті знудило...

За кілька хвилин він все ж спромігся стати на рівні ноги і, відійшовши кілька кроків від місця свого падіння, роззирнувся довкола. Диліжанс, в який він сів у Відні чотири чи п'ять днів тому, стояв посеред пожовклого, нагрітого сонцем поля. Час від часу з трави сполохано зривалися дрібні куріпки і за мить танули десь у прозорому безкрайньому небі. У густій пожовклій траві сюрчали останні коники, яким лишалося ще тиждень або два тішитися цим бабиним літом. Осінь невдовзі мала взяти своє.

Франц із насолодою вдихнув настояне на травах повітря, в якому вже вчувалася вечірня прохолода. Була четверта чи п'ята по полудні. Хтось легенько торкнувся його плеча й простягнув йому хустинку. Він озирнувся. Перед ним стояв той самий незнайомиць, який зупинив екіпаж.

Франц подякував і, взявши хустинку, витер уста й підборіддя.

— Готовий побитися об заклад, ви нечасто мандруєте, — сказав його супутник.

Він говорив чудовою німецькою з ледь чутним акцентом. Голос його був рівний та приємний на слух.

— Уперше в житті, і так далеко від дому, — визнав Франц, — і маю зараз таке враження, що востаннє...

У відповідь той засміявся.

— Гадаю, вам щонайменше доведеться повернутися додому. Якщо тільки їдете в Галіцію не назавжди.

— Боронь Боже...

— Ви з Відня, так?

— Так.

— Зрозумів це з вашого вбрання.

Франц уважно оглянув свій одяг: запилені черевики, посірілі панталони, тісний жилет, з-під якого виднілася шовкова сорочка.

— Я кілька днів у дорозі. Тому вбрання таке неохайне...

Йому раптом стало до сліз соромно й захотілося по-дитячому заховатися куди-небудь в іншу кімнату, де його ніхто не побачить.

— Облиште, мій друже... Я мав на увазі, що воно у вас гарне, але не для подорожі, — поспішив сказати незнайомиць, відчуваючи, що ненароком образив молодшого подорожнього. І, щоб змінити тему, представився:

— Мене звати Адам Краєвський. Я підсів до вас у Катовіце, доки ви спали.

— Маю приємність, — відповів той, — мене звати Франц Ксавер...

— А далі? — посміхнувся Адам.

— Далі?..

— Так, адже і Франц, і Ксавер — це два імені.

— Моцарт, — тихо відповів він.

— Даруйте?

— Я сказав: Моцарт.

— Не може бути, — дещо безцеремонно вигукнув його співрозмовник.

— Як скажете, — Франц дещо навіть почервонів від цієї розмови.

— Гадаю, ми можемо повертатися до екіпажа й продовжувати нашу подорож.

— Стривайте... — зупинив його Адам, — річ у тім, що я знаю тільки одного Моцарта. Як, зрештою, і ціла Європа... Але ж Вольфганг Амадей Моцарт уже помер.

— А ви не припускали, що в померлого генія могли бути діти? — дещо роздратовано запитав Франц.

— Ах, ну звісно... — Адам ляснув себе по чолі, — звісно... Отже, ви, дорогий Франце...

— Я його син.

— Ради Бога, прошу вибачити. Знаєте, моє ремесло дещо відмінне від музики, хоча має багато з нею спільного, — промовив Адам. — Я вчитель фехтування...

Франц усміхнувся. Він сам не розумів, чому раптом так захотілося приховати свою родову належність. Можливо, тому що свого батька звик згадувати у віденських салонах, театрах або ж на офіційних прийомах... А тут, посеред поля, трав і куріпок він остерігався, що воно може зазвучати фальшиво. Принаймні зазвучати інакше.

— Куди ж ви прямуєте, пане Моцарте? — допитувався Адам.

— Спочатку до Лемберга, — відповів той, — а далі мене повинні звідти відвезти... Кудись далі. Не пам'ятаю, щиро кажучи, назву маєтку.

— До Лемберга? — знову радісно перепитав Адам. — Чудово, отже, нам по дорозі. Їдете викладати музику?

— Так, мене запросив граф Баворовський...

— Баворовський?! — цього разу від здивування Адам сплеснув у долоні. — Та ви, мабуть, жартуєте?

— Зовсім ні. У нього дві доньки, вони хочуть навчатися музики.

— О, небеса! Хіба бувають такі збіги? А уроки фехтування потрібні йому самому.

— Це означає...

— Що ми з вами їдемо до одного маєтку, пане Моцарте, і навіть з однією метою!

Франц, попри те, що за звичкою стримував свої емоції, насправді також зрадив цьому несподіваному товариству. Він уважніше придивився до Адама. Той був міцної, проте граційної тілобудови. Довге чорне волосся спадало йому на плечі й гарно контрастувало з його блідим обличчям. Одягнутий чоловік був у легку сорочку без сюртука, темні панталони і зручні шкіряні чоботи. Решту одягу, очевидно, тримав у своїй дорожній скрині. На поясі мав шпагу. Вся його постать дихала добротою і спокоєм, на противагу його власній знервованій меланхолії.

— Чи не знаєте, де ми зараз, пане Краєвський?

Той стенив плечима і, примруживши око, глянув кудись удалечінь.

— Десь біля Кракова.

— Отже, невдовзі мали би зупинитися на ніч.

— Так, але гадаю, наш австрійський візник охочіше б їхав до ранку замість ночівлі.

— Чому?

— Подейкують, кілька днів тому Краків зайняли французи й війська Варшавського Герцогства^[11].

Раптом дверцята екіпажа прочинились, і літній пан, який досі терпляче чекав усередині, знервовано вигукнув:

— Панове, нам час їхати! Якщо вам так сподобалась ця глушина, то можете лишатись і провадити далі свої розмови.

— Він має рацію, — погодився Адам, — треба повертатися. Вам краще, пане Моцарте?

— Значно.

— Тоді ходімо досередини.

Вони знову вмостилися на своїх місцях, і диліжанс рушив із місця.

Літній добродій, який гукав до них з екіпажа, певний час сидів мовчки, спираючись на тростину, відриваючись від неї тільки для того, щоб погладити свою розкішну бороду або торкнутися руки своєї дружини. Проте, за якусь мить чи дві, озвався до них знову:

— Чи чули новини, панове? Кажуть, Речі Посполитій бути.

Франц не зрозумів ані слова, оскільки той говорив польською, проте з інтонації збагнув, що йдеться знову про наполеонівських солдатів у Кракові.

— Чутки розходяться швидко.

— Це не чутки, — заперечив старий, — це правда. І я ще сподіваюся дожити до того часу, коли нашому Фрідріхові пощастить більше, ніж легіонам Домбровського^[12]. Ви поляк, молодий чоловіче?

Адам кивнув.

— А ваш друг?

— Австріяк.

— Отже, він не зрозумів ані слова з того, що я сказав?

— Саме так.

— Що ж... Йому ж краще.

Адам торкнувся своїх вусів, мовби хотів їх хвацько підкрутити, проте в його рухові радше виказувалася звичка, ніж необхідність.

— Юнак, що праворуч від мене — музикант, — мовив він, — не думаю, що його взагалі таке цікавить.

— Найперше, він — австріяк, — вибухнув бородань, і очі його сердито округлились, — а вже потім — музикант, штукар чи хто там ще... Його нація десятиліттями гнобила нашу бідолашну Польщу! А тепер, коли Наполеон розправив крила, нехай начуваються!..

Він замовк на хвилину, щоб трохи заспокоїтися. Втім, щойно його дихання вирівнялося, заговорив знову.

— А ви? Вам не болить доля вітчизни? Де ви були, коли вирішувалася доля Польщі й поляків?

— У легіонах Домбровського, — сухо відповів Адам, — в Ломбардії.

Після цього чоловіки припинили свою розмову і дивилися в заплюжені віконця кожен зі свого боку. Туди, де, якщо добре вгледітися, можна було побачити безкрайній польський, проте захоплений австрійцями ландшафт.

— Про що ви говорили? — запитав Адама Франц, намагаючись подолати дрімоту, яка знову потроху брала його в полон.

— Про сподівання... на добру подорож.

— Ваші слова Богові у вуха, — пробурмотів він і безсило опустив голову на груди.

Десь за дві години, з першими сутінками, диліжанс зупинився на черговій поштової станції. Для мандрівників це означало, що настав час для вечері та сну, і загальний гумор в екіпажі значно поліпшився.

Житло для подорожніх — одразу поряд зі стайнею, від чого всередині стояв міцний запах сіна й кінського поту. Втім, ніхто не зважав на цю обставину. Вимученим дорогою мандрівникам такі покої здавалися вавилонським палацом, бо все ж, на противагу душному екіпажу на розбитих галицьких дорогах, віщували їм солодкий, хоч і нетривалий сон.

Вечеряти подорожнім довелося у сусідній корчмі. Страви тут були прості, однак поживні. Адам з приємністю ум'яв цілу тарілку смажених річкових линів і попросив принести йому кухоль місцевого пива. Франц же ледве торкнувся своєї каші. Бажання їсти зникло в нього разом із бажанням ще будь-коли вирушати в таку далеку дорогу.

Уже не раз він пожалкував про свою гарячковість у розмові з матір'ю. Скільки разів, трясучись в екіпажі дорогами Богемії, а тепер Польщі, він картав себе за те, що не стримав тоді язика й оголосив про

свій від'їзд із Відня. Слід було виявити більше покірності, більше синівської поваги.

Всього п'ять днів тому він виїхав з Відня, але тепер, у цій Богом забутій місцині, в дешевій корчмі при поштовій станції, молодому Моцартові здавалось, що відтоді минула ціла вічність.

...У день його від'їзду небо захмарилось, і важке густе повітря провіщало грозу. Матір проводжала його, стоячи посеред вітальні у своїй улюбленій темно-синій сукні. Прийшов також і її наречений, Георг Ніссен. Можливо, його присутність вплинула на Констанцію, і вона не піддалася емоціям, а лише поцілувала сина й благословила в дорогу. Франц зазірав у її очі й ніби бачив там затаєне прохання залишитися, проте вголос жінка не сказала про це ні слова. Самого його також душили сльози, але природна впертість не дозволила в останній момент піддатися почуттям. «Ти — Моцарт», — неодноразово в дитинстві казала йому Констанція. Так, я — Моцарт... І я вирушаю до Галіції...

Зненацька в корчмі почувся голос скрипки. Звук цього інструмента вивів Франца з задуми і змусив вертїти головою, шукаючи очима музиканта. Ним виявився худорлявий усміхнений дідок у крилатому капелюсі. Невдовзі поруч з ним з'явився ще один музикант із бубнами, схожий на скрипаля, як близнюк. Очевидно, ці двоє готувалися забавляти музикою гостей корчми.

— Хто це? — спантеличено запитав Франц Адама, який допивав уже другий кухоль пива, його питання розвеселило.

— Хіба не видно? — засміявся він. — Музики.

— Що вони роблять?

— Лаштуються зіграти нам щось веселеньке.

— Але ж так не можна поводитися зі скрипкою. Він тримає її, наче ведмідь. Боюся навіть подумати, що з цим інструментом станеться далі...

У відповідь Адам нахилився до нього і, уважно глянувши, промовив:

— Франце, буде добре, якщо ви бодай час від часу забуватимете про свій Відень. Ці люди — селяни. Вони не вчилися музиці там, де, приміром, ви. Однак, гадаю, якщо ви зараз дозволите своїм витонченим вухам трохи послухати чогось невідомого, то вони від того не стануть продовгуватими, як в осла.

Сказано це було жартівливо і без жодного зла, і молодий Моцарт ствердно кивнув.

А музики взялися до гри. Спершу вони зіграли мелодію якогось народного танцю, аж уся публіка навколо заплескала в долоні, а дехто навіть не всидів на місці і затупотів ногами посеред корчми. Трохи перевівши подих, музиканти взялися грати вдруге, а потім втретє. І тільки по четвертій мелодії присіли за стіл випити квасу.

Адам глянув на юного віденця, який за весь цей час, здавалося, навіть не ворухнувся.

— Ну як тобі? — запитав він у нього.

— Досить... незвичайно, — вимовив той, не звернувши жодної уваги, що Адам дозволив собі перейти з ним на «ти». — Ніколи такого не чув...

— Справді?

— Так. Я знаю, що Гайдн надихався колись такою простою музикою... Цікаво, дуже цікаво...

Обличчя Франца посвітліло, мовби в один момент його втома і сонливість кудись зникли. В очах зблиснув допитливий, майже азартний вогник, а пальці жваво зарухалися, ніби прагнучи опинитись на клавішах фортеп'яно замість брудної дерев'яної стільниці.

— Дуже цікаво... — повторив Франц і глянув убік шинквасу. — Як гадаєте, Адаме, у корчмаря знайдеться олівець і аркуш паперу? Все моє письмове начиння лишилося у саквояжі.

— Я тобі дістану, — пообіцяв той і по-дружньому поплескав його по плечі.

Францеві була не надто до душі ця фамільярність, яку почав несподівано виявляти його захмелілий товариш. Тим більше, що на плечі тепер, без сумніву, залишиться синець, проте він змовчав і стримано усміхнувся.

Адам повернувся за кілька хвилин, тримаючи в руках клапоть сірого паперу й огризок олівця.

— Ось, маестро! Як і обіцяв, — тріумфально виголосив він.

Франц подякував і швидко провів на листковій кілька паралельних ліній. Після того взявся виводити на них ноти.

— Неймовірно, — видихнув зачудований Адам.

— Що ж тут неймовірного? — не відриваючись від роботи, перепитав молодий Моцарт.

— Ти записуєш музику...

— Саме так. Боюся, що інакше забуду.

— Але ж ти всього раз її почув.

— Мені цього досить.

— Якби я й навіть сумнівався, що ти син свого батька, то сьогодні би всі мої сумніви розвіялися, — мовив Адам.

Франц раптом припинив записувати і відклав олівець. Гірко всміхнувшись, він відповів:

— На жаль, я лише тінь свого батька...

— Чому ти так кажеш?

— Ти знаєш, що мій батько колись удостоївся найвищої папської нагороди? — Франц непомітно для себе також перейшов з Адамом на «ти». — Він став кавалером Ордена Золотої Шпори. Климент^[13] вручив йому нагороду особисто.

— Ні, не чув про це.

— Насправді важливо навіть не те, що він її отримав. Хоч нагорода, без сумніву, почесна, — продовжив Франц, — а те, за що він її отримав.

— І за що ж?

Адам поміж ділом встиг замовити собі ще один кухоль і з насолодою вихилив одразу половину його вмісту. Спостерігаючи за ним, віденець трохи помовчав. Здавалося, він роздумував, чи варта його оповідь такого місця і такого слухача. Врешті, він таки продовжив:

— Коли моєму батькові було всього чотирнадцять років, він якось опинився у Ватикані і відвідав передвеликодню месу в Сікстинській капелі. Там уперше почув неперевершений хоровий твір «Miserere» Аллегрі. Його виконують одразу два хори. Один на чотири, інший на п'ять голосів. Партитуру «Miserere» Ватикан беріг як зіницю ока. Тож, попри те, що батько був зачарований, у нього не було жодного шансу дістати ноти... Тоді він просто запам'ятав цей твір на слух і записав його після меси...

Адам був вражений.

— Тобто він учинив так, як оце зараз ти? — запитав він.

— Дурниці! Хіба можна таке порівнювати?

Подальшу їхню розмову заглушили музики, які після відпочинку знову взялися до праці. Франц знаком показав, що втомлений і вже йде

до своєї кімнати. У відповідь Адам тільки розчаровано розвів руками.

Вийшовши з корчми, Франц, ледве переставляючи ноги, побрів до нічліжки. Відшукавши свою кімнату, він упав на ліжку й майже одразу заснув, вимовляючи пошепки:

— So eine lange Reise... Die endlose Reise^[14].

На вечірню молитву сил вже не вистачило.

Йому наснився спочатку Відень, а потім Рим. У Ватикані він заходить до Сікстинської капели і чує, як два хори починають виконувати «Miserere». «Треба запам'ятати», — спадає йому на думку, і Франц старанно напружує слух. «Я мушу бути як батько... Я — Моцарт. Я — також Моцарт».

«Miserere mei, Deus: secundum magnam misericordiam tuam...»^[15] — чується навколо.

«Господи, Господи, Господи, — виривається в нього, — надто швидко... Занадто...»

«Et secundum multitudinem miserationum tuarum, dele iniquitatem meam...»^[16] — не вгавав хор.

Раптом, коли Франц уже був сповнений рішучості й упевненості, що зможе записати кожен ноту цього шедевра, в простір капели увірвалися грубі звуки польської народної музики з придорожньої корчми. Услід за цим перед його очима з'явилося розчароване обличчя матері, яка говорила щось про честь і сором...

Франц прокинувся від того, що чиясь рука обережно, але настирливо тормосила його за плече. Він злякано сіпнувся і поспіхом протер очі. Над ним нависла чиясь темна фігура.

— Це я, — почув він голос Адама, — не хотів тебе турбувати, але врешті мусив.

— Що сталося? — не зрозумів віденець. — Вже ранок і час рушати?

— Ні, до світанку ще довго.

— Тоді в чому річ?

Адам відповів якимось притишеним азартним голосом:

— Тут неподалік гуляють дівчата. Я маю вино... Ходімо до них?

— Що?

— Дівчата кажу... Місцеві.

Франц відчув, як від обурення йому сперло дух.

— Адаме, ти... Ти...

— Що я?

— Забирайся геть! Це низько... Це...

— Гаразд, друже, — примирливо сказав той у відповідь і поволі рушив до виходу. — Я ж хотів по-дружньому, як і пасує...

— Я тобі не друга! Ти нищий, брудний розпусник! — не вгавав Франц. — Як ти міг подумати, що я пристану на таке?

Адам зник за дверима, проте молодий Моцарт до самого світанку не міг заснути.

Вранці подорожні довго чекали на вчителя фехтування. Тому виїхали на годину пізніше. Франц жодним словом не озвався до свого сусіда, від якого добряче тхнуло перегаром. Зрештою, Адам також не мав ані сил, ані бажання спілкуватися. Голова його була наповнена пекучим болем, як це часто трапляється після гульбищ, а нерівна дорога перетворювала й так нележку подорож на справжнє пекло.

Усі наступні їхні зупинки минали спокійно. Щойно вийшовши з екіпажа, мандрівники прямували до корчми, де замовляли собі нехитру вечерю з місцевих страв, і, повечерявши, прощалися до ранку та йшли спати.

Краків був останнім містом, назву якого Франц зміг вимовити, а запам'ятати й поготів. Міста Жешув і Перемишль через свої назви здавалися йому населеними радше казковими істотами з незрозумілою мовою, ніж людьми.

— Як ці міста називають ті, хто говорить німецькою, як я? — запитав він якось у корчмаря.

Той зморщив лоба, намагаючись пригадати. За хвилину йому це таки вдалося.

— Реше — вимовив він і засміявся, — Ре-еше-е... А Пшемишль — Перемишль...

Сміх корчмаря переріс у регіт, і його підтримали всі присутні, крім, звісно, Франца, який не міг збагнути, що смішного в цих назвах на німецький лад. Адже так вони звучали мелодійніше. Опустивши голову, він вийшов з корчми.

— Lemberg, — вимовив він, засинаючи, — гарно звучить...

Завтра ця довга виснажлива подорож має врешті скінчитись. І Франц цьому тішився. Було навіть байдуже, яким виявиться цей невідомий Лемберг: найжахливішим містом на світі чи казковим Вавилоном.

Під вечір наступного дня, як і сподівалися подорожні, вони опинилися на міській околиці. Передмістя Лемберга нічим не відрізнялося від інших міст Галіції: низькі хати, оточені густими садами, пишні церкви, а за ними рівні смуги полів, на яких бовваніли копиці соломки. Вдалині виднілися обриси декількох гір.

— Кажуть, до Карпат звідси також недалеко, — озвався Адам, визируючи у невелике віконце на дверях.

Франц все ще засуджував його за той випадок у заїжджому дворі під Краковом, але вже дозволяв собі з ним спілкуватися.

— Найголовніше — аби було недалеко до чистої постелі.

— Маєш рацію, — погодився Адам, — думаю, лишилося не більше години.

Нарешті диліжанс в'їхав у місто і зупинився на одній з незнайомих мандрівникам вулиць.

— Лемберг! — врочисто оголосив візник, стомлено простягаючись на своїй лавці, аби дати короткий відпочинок своїй зболеній спині. — Лемберг, трясця його матері...

— Тепер мені потрібен заїжджий двір «Unter den drei Hacken», — промовив Франц, з приємністю стаючи на бруковану вулицю й озируючись навколо, — післязавтра мене звідти забере граф Баворовський.

— «Під трьома гаками»? — радісно перепитав Адам. — Як не дивно, але граф наказав мені чекати там само. Отже, доля всерйоз вирішила звести нас разом, пане Моцарте.

— Вочевидь, — погодився той.

Подумки він навіть зрадів такому збігові обставин. У незнайомому місті двом чужинцям краще триматися разом.

— Що ж, тоді ходімо шукати це місце з такою чарівною назвою, — усміхнувся Адам, — заодно й прогуляємося. Щиро кажучи, мені кортить переконатися, що мої ноги не перетворилися на дві дерев'яні колоди, як це здавалося в останні дні нашої мандрівки.

Франц цілковито поділяв його бажання, тому, попрощавшись з літньою парою, яку довгий час були змушені споглядати перед собою в екіпажі, вони швидкою ходою рушили в обійми невідомого міста.

Вулиця найперше вивела їх до велетенської напівзруйнованої стіни, що лишилася, мабуть, ще з давніх часів. Стіна ця була колись могутньою і навіть зараз, в жалюгідному стані, неабияк вражала.

Попід стіною ще виднілися залишки чималого рову, а за ним вгадувався вал. Схоже, що Лемберг був старовинним містом.

Одразу за стіною вони побачили гарний бароковий костел, до якого прилягали монастирські келії.

— Уявляю, який там орган і як він звучить, — мрійливо промовив Франц.

— «Soli Deo honor et gloria»^[17], — прочитав Адам великий напис угорі над порталом, також зачарований величною спорудою. — Місто, в якому хвалять Бога, має бути прекрасним.

— Схоже, воно таким і є, — мовив Франц.

Йому дуже хотілося зайти досередини, проте надто швидко спадали вечірні сутінки, приховуючи, як велетенська вуаль, інші куточки міста.

— Здається, одразу за нами Hauptplatz^[18], — сказав Адам, смикнувши Франца за рукав.

Той кивнув, і вони подалися на площу, посеред якої виднілася чимала ратуша.

Тут було гамірно, бо розтягнулося чимале торговисько, яке, на щастя, потроху згорталося, зважаючи на пізню годину. Поміж ятками ще походжали поодинокі покупці. Франц почав приглядатися до них, намагаючись зрозуміти, як виглядає пересічний мешканець цього міста. Хто він? Випещений шляхтич, дещо гордовитий і зверхній? Спрацьований ремісник із грубими руками й стомленим обличчям? Галасливий жид з довгими пейсами? Вірменин у яскравому одязі? Нахабний циганчук, жебрак, волоцюга?.. Але місто було багатоліким, миготливим і навіть меланхолійним.

Якою мовою тут розмовляють? Франц із приємністю почув багато німецької і вже добре знайому польську. А ще звучала ця незбагненна і мелодійна русинська, що однаково добре годилася і для пісні, і для дитячої дражнилки, і для прокльонів. Чимало чулося єврейського говору. І навіть італійська мова! Господи милосердний, звідки тут італійська?

«Вавилон, — подумалось йому, — отак і виглядав Вавилон».

Минувши площу, Франц і Адам вийшли на берег невеликої річки. Вона була мутною і стрімкою, несла на своїх водах поодиноких качок і якесь дрібне вуличне сміття.

Утім, уздовж берега тягнулася затишна молода липова алея. Попід деревами стояли зручні лавки, більшість з яких були зайняті. Хтось тут читав газету, хтось просто відпочивав, пахкаючи люлькою, а хтось азартно грав у шахи.

Трохи нижче за течією, посеред річки, прибулі побачили невеличкий доглянутий острівець, на якому стояла білосніжна статуя Божої Матері. З обидвох берегів до острівця були перекинуті зграбні містки, по яких до неї міг дістатися кожен охочий. Якраз неподалік цього місця подорожні й відшукали заїжджий двір «Unter den drei Hascken», де мали зупинитися на дві доби, очікуючи на приїзд графа Баворовського.

Стоячи в брамі, Франц з жалем поглянув на набережну, де ліхтарники почали запалювати ліхтарі на ніч.

— Шкода, що вже так пізно, — промовив він до Адама, — я хотів би довше погуляти по цьому місту. Сподіваюся, завтра буде добра погода й ми матимемо таку можливість.

— Завтра в нас буде для цього весь Божий день, — відповів йому той, з подивом помітивши, як несподівано змінився Франц.

Із буркотливого і примхливого аристократа він перетворився на жагучого дослідника, якого нове незнане місто в одну мить змусило забути про втому і про всю десятиденну дорогу у задушливому екіпажі.

«Направду, ніщо так не впливає на нас, як мандрівка, — подумалось йому, — і що довша вона, то дужчий цей вплив...»

Обоє заснули швидко. У своїй кімнаті Франц міг розчути, як у ріці плюскоче вода, а десь далеко кумкають жаби. Проте ці звуки зовсім йому не заважали. Вони радше заколисували молодого Моцарта, як якась незнайома галицька колискова.

Вранці його розбудив веселий голос Адама. Розплющивши очі, Франц із подивом побачив його перед собою одягненого, як для прогулянки, і щасливого. Той стояв над його ліжком, весело промовляючи:

— Прокидайся! Прокидайся! Ти не уявляєш, що я знайшов!

Франц звівся на лікті й роззирнувся. Його кімната з невибагливим інтер'єром була залита вранішнім світлом. Здавалося, постояльцеві знадобилось трохи часу, аби пригадати, з якого дива він тут і що збирається робити.

Коли солодкий дурман сну остаточно минув, він звісив ноги з ліжка і потягнувся.

— Ти не уявляєш, що я знайшов у цьому Лемберзі, — повторив Адам.

— Невже Святий Грааль? — пожартував Франц.

— О, мій віденський вельможа в доброму гуморі! Це тішить!

— На свій сором, мушу визнати, що перебування так далеко від рідного дому наповнює мене якимось ганебним щастям... — юнак потягнувся ще раз. — То що ти знайшов?

— Ти не повіриш! За кілька хвилин ходу звідси є «Віденська кав'ярня»! — урочисто сказав Адам.

— У Лемберзі, мій друже, може бути тільки «лемберзька» кав'ярня, — засміявся Франц. — Звідки тут взятися «віденській»?

— Маєш рацію, — весело погодився той, — я й сам так подумав. Але така її назва: «Віденська кав'ярня». Кельнери там розмовляють чудовою німецькою і, крім того, подають справжній австрійський сніданок.

— О, так... Звучить дуже спокусливо. Здається, вперше в житті я голодний, як вовк.

— То підводься, ледащо! — сказав Адам, виходячи за двері. — Всі кості собі відлежиш.

За чверть години ці двоє, весело перемовляючись, вийшли з брами заїжджого двору «Unter den drei Hacken» і попрямували знову вздовж річки. Настрій у них був настільки радісний, що перехожі їм усміхалися, а молоді пані й панночки кидали на них зацікавлені погляди.

— ...а ще там готують штрудель. Штрудель! Уявляєш? — не вгавав Адам.

— Звісно, уявляю. Відень настільки маленький, що всі кухарі в ньому не вміщаються. А тому розбігаються по всій імперії, як миші, — відповів Франц.

— Як і віденські музиканти?

— Атож!

— Гаразд. Я буду примхливим і погоджуся з'їсти свій віденський сніданок лише під звучання придворного менуету.

Із цими словами Адам несподівано почав танцювати просто посеред вулиці.

- Припини! — засміявся Франц.
- Один-два-три... Один-два-три... — не зважав на нього той.
- Як добре, що нас не знають у цьому місті.
- Це легко виправити, мій друже. Один-два-три...

Франц зітхнув з неабияким полегшенням, коли вони зупинилися біля «Віденської кав'ярні» і витівки Адама нарешті припинилися.

Впорядкувавши одяг, вони зайшли досередини. Там молодому Моцарту й справді здалося, що він якимось дивом перенісся назад до столиці. Тут, як і у віденських кав'ярнях, були високі вікна з акуратно відгорнутими шторами, витончені делікатні столики і така сама делікатна публіка за ними... За присутніми з портрета на стіні уважно, хоч і поблажливо, спостерігав імператор. Можливо, тому кельнери всі, як один, рівно тримали спини, що надавало їм дещо зверхнього вигляду.

— Що я казав? — вдоволено глянувши на Франца, мовив Адам. — Як бачиш, тут із усіх сил рівняються на столицю.

— Мабуть, що далі взірець, то більше він приваблює, — іронічно зауважив той.

- Облиш. Ваш Відень і справді розкішний.
- Рівнятися слід не на розкіш, а на...
- Дивися, — перебив його Адам, вказуючи кудись углибину зали.

Франц глянув у той самий бік, і серце його радісно затремтіло. Біля стіни стояв старий клавір.

— Guten Morgen, meine Herren!^[19] — почулося біля них.

Худорлявий кельнер легенько їм уклонився.

— Brauchen Sie den Tisch für zwei Personen?^[20] — запитав він.

— Ja, bitte^[21], — відповів Адам. — Können wir in der Nähe von dieses Klaviers sitzen?^[22]

— Selbstverständlich!^[23] — усміхнувся той і провів їх до столика.

Сівши, вони замовили сніданок, і Франц знову глянув на клавір. Йому пригадався такий самий у Відні, біля якого востаннє з'явилася батькова тінь. Від спогаду серце його почало битися сильніше і, не в силі стриматися, він підвівся й рушив до інструмента.

— ...загалом, віденський сніданок тут можна з'їсти в безпечніших умовах, ніж у самому Відні, — говорив Адам, не підозрюючи, що його

співрозмовник не слухає, — бо в столиці є ймовірність, що твій штрудель доїсть французький солдат, в Лемберзі ж...

Він замовк, побачивши, що той сів за клавір і підняв кришку, оголивши клавіші. Узяв акорд, потім другий. Інструмент був чудово налаштований. Франц пригадав мелодію, яку розпочав творити у Відні, але не закінчив. Раптом він відчув, що знає, як саме вона повинна звучати від початку до самого кінця. Цю музику, яка так довго народжувалася всередині нього, вже було годі стримати. Вона здавалася великим птахом, що раптово виріс у своїй клітці й готовий розтрощити її, щоб лиш вирватися на волю.

Звісно ж Франц не помітив того самого кельнера, який, принісши їм сніданок, обережно підійшов до нього, аби повідомити, що музика заважає декому із гостей цього локалю. Не помітив і не почув. Замість нього відповів Адам:

— Чим саме може заважати музика? — запитав він у кельнера.

— Один дуже... поважний пан сказав, що хоче поснідати в тиші, — відповів той.

— Передайте йому, що ми також тут снідаємо. І нам дуже прикро, що бажання наші не збігаються...

Кельнер розгублено вклонився і відійшов. Адам простежив, як той наблизився до столика біля вікна навпроти і передав його слова статечному добродієві, який сидів там у товаристві молодої вродливої жінки. Видно було, як цей пан почервонів і сердито кинув на стіл серветку.

Франц, все ще нічого не помічаючи, продовжував захоплено творити, подекуди кілька разів повертаючись до того самого фрагмента, щоб вивірити як слід ту чи іншу ноту. Трохи позволікавши, розгніваний добродій підвівся з-за столу і рушив до клавіру. Видно було, як жінка намагалася його стримати, прагнучи не допустити скандалу, проте їй не вдалось.

Чоловік зупинився за кілька кроків від Франца.

— Прошу мене пробачити, — буркнув він грубим владним голосом.

Юнак врешті відірвався від клавіш.

— Прошу мене пробачити, — повторив той, — але хочу звернути вашу увагу на те, що в цьому локалі ви не самі.

Франц розгублено глянув на нього, не розуміючи ні слова.

— Мій друг не розуміє польської, — мовив Адам, підходячи до них.

— Он як? То перекладіть йому.

— Перекласти що, даруйте?

— Що його вправи на клавирі декому заважають.

— Ви себе називаєте «деким»?

Така відповідь не на жарт розсердила й без того обуреного гостя кав'ярні. Очі його вирячилися, а ніздрі роздулися, як у дикого звіра. А що був він кременішим і вищим за Адама майже на голову, то здавалося, що от-от зітре того на порошок.

— Послухайте, — видихнув він, — бачу ви тут чужинці, отже, не знаєте, з ким маєте справу, але я радив би вам...

— Це ви послухайте, — спокійно відповів йому Адам, — чужинець — це прихована карта. Ніколи невідомо, чим вона вам загрожує...

Франц, який врешті зрозумів, що відбувається, схопився з-за інструмента й став поміж ними.

— Шановний пане, — звернувся він до розгніваного незнайомця, — прошу нам вибачити. Я більше не торкнуся клавіш.

Той випрямився і знову зміряв розлюченим поглядом Адама. Після цього кивнув і, гордо несучи свою майже лису голову, повернувся за свій столик.

— Не слід було... — сказав Франц Адамові.

Той усміхнувся.

— Це йому не слід було.

— Ходімо звідси... Я не хочу їсти.

— Гаразд, як скажеш.

Підвівшись, вони мовчки вийшли з кав'ярні, так і не дочекавшись свого сніданку. Пройшовши кілька кроків, зупинилися на площі поруч з величною готичною катедрою.

— Я хотів би побути на самоті, — тихо промовив Франц.

Адам розвів руками.

— Як бажаєш.

— Не сердься на мене, прошу. І дякую, що захистив.

— Завжди до твоїх послуг.

Фехтувальник вклонився і рушив кудись вузькою вуличкою.

Франц якусь мить дивився йому вслід, проте насправді прислухався до відчуття порожнечі. Воно виникло раптово і навіть не

через суперечку в кав'ярні, а раніше, щойно він створив за клавіром той невеликий музичний фрагмент, який ще з Відня жив у його голові.

Ця порожнеча прийшла на зміну піднесенню. Певно, кожен, хто творить, насправді спустошує душу. І тепер, порожня та квола, вона прагнула поживи, як голодний і спраглий мандрівець. Тому Франц жадібно вбирав очима кожну лінію та форму довколишніх будівель. Химерний «діамантовий руст»^[24], що оздоблював стіни кам'яниць, різьблені фігури й статуї на фронтонах та в нішах. Зображення левів, античних німф, біблійних святих, латинські написи, заповіді, повчання, епітафії...

Звісно, цього не бракувало йому у Відні, але Відень Франц змушений був ділити з іншими. З матір'ю, вчителями, учнями, знайомими... Столиця йому не належала. А це місто належить Лемберг — його власний таємний Відень.

У задумі Франц не почув, як хтось гукає його. Чиясь рука торкнулася його ліктя, і він стрепенувся від несподіванки.

— Даруйте... — мовила чорнява жінка, і від такої реакції на свій дотик злякано відступила на крок.

Та юнак не відповідав, мовби слова загубилися в тій самій внутрішній порожнечі, яку він намагався заповнити.

Хоч може причина була в іншому: раптово, після споглядання архітектури, Франц побачив перед собою інший витвір мистецтва. Струнку вродливу жінку в легкій смарагдовій сукні з накинутим на плечі модним темним боа.

Кожна лінія її граційних рук, довгої шиї, ніжних плечей, кожна риса обличчя, здавалося, були списані з античних картин. З тих, де натхненні художники зображали німф і богинь. Вона мала гладеньке високе чоло, рівний ніс, стиснуті тонкі вуста і великі сірі очі.

Погляд жінки був наповнений зараз сум'яттям і розгубленістю. Вона продовжувала чекати, що він бодай слово промовить у відповідь, але Франц, здавалося, навіть забув, як дихати. Не те, що говорити.

Він упізнав її. Це вона була у «Віденській кав'ярні» поруч з тим грубіяном, який вимагав від нього припинити грати на клавірі. Спогад, здавалось, отямив його. Він вирівнявся й уклонився їй, як і належало.

— Це ви пробачте мені, шановна пані, — сказав юнак, — я дещо незграбний у новому для себе місті...

Жінка з полегшенням усміхнулась. Їй, мабуть, хотілося сказати щось на кшталт: «О, ви вмієте розмовляти! Бо я вже подумала, що переді мною ходяча статуя», але вона промовила інше:

— Дозвольте мені перепросити за таку вкрай негідну поведінку мого чоловіка. Там... у кав'ярні...

— Вашого чоловіка?..

— Так. Того пана, який вимагав від вас припинити музикувати.

«Мого чоловіка» — ці два слова чомусь боляче зачепили Франца. У неї є чоловік... Вона належить тому зухвалому ведмедеві, з яким посперечався через нього Адам.

— О, пусте... Повірте.

— Насправді він дуже добра людина. І навіть любить музику...

— І навіть любить музику, — повторив юнак з несподіваною для себе іронією. — Ваш чоловік, мабуть, справжній аристократ.

Невідомо чому, Францові захотілося якось вколоти цю жінку. Так, мовби він мав право звинувачувати її в тому, що вона вийшла заміж за вульгарного і пихатого телепня. Незнайомка опустила очі.

— Так, він дуже поважна людина в Лемберзі. Його звати Людвіг фон Кавалькабо.

— Мене більше цікавить, як звати його дружину, — видихнув раптом Франц, сам дивуючись своїй нахабності.

Жінка знову глянула на нього і, здається, вперше також уважно вдивилася в обличчя свого співрозмовника.

— Моє ім'я Жозефіна, — промовила вона.

— Пані Жозефіна фон Кавалькабо, — повторив Франц, з якоюсь потаємною насолодою смакуючи кожну літеру.

Його віденська вимова трохи розсмішила жінку.

— А ви, незнайомцю? — запитала вона. — Ви назветесь? Чи так і волієте залишитися таємничим гостем «Віденської кав'ярні»?

— Мене звати Франц, — відповів він.

Запала коротка пауза.

— І звідки ж ви, пане Франце? — вона говорила з ним легким грайливим тоном, навмисне наголосивши на останніх двох словах.

— З Відня, — відповів той.

— О, чудово. Колись я там була. А чи дозволите запитати, чим ви займаєтесь у Лемберзі? Хоча, здається, я здогадуюсь... Ви музикант?

— Вчитель музики.

— Он як?

— Так, навчаю гри на клавирі.

Раптова думка спалахнула в голові чорнявки, і вона навіть підійшла до нього ближче на той самий крок, на який перед тим відступила.

— Знаєте, а я саме шукаю вчителя музики. Хтозна, можливо, нас із вами звела доля? — вдруге засміявшись, запитала вона.

— На жаль, ця сама доля розпорядилася дещо інакше, — промовив Франц, — мене вже чекають в іншому місці.

— Шкода... Чи не таємниця, де саме?

— У маєтку графа Баворовського.

— О, я знаю цю родину. Але ж маєток їхній не в Лемберзі.

— Так, десь на околиці.

— Гм, боюся, та околиця неблизько... Вам доведеться набратися терпцю, аби дістатися туди.

— Їдучи сюди з Відня, я зрозумів, що терпець мій безмежний, дорога пані.

— Що ж, тоді хай щастить, — сказала вона і якимось по-особливому глянула на нього на прощання.

Хоч, може, в погляді й не було нічого особливого. Але цю теплу безмежну хвилю сірих очей, що огорнула його тієї миті, молодому Моцартові вже не судилося забути ніколи.

Вони попрощались, і Жозефіна зникла в одному з пасажів, що вів із площі кудись углибину цього незнаного для нього міста. Вірменські купці розкладали там свої товари для продажу — барвисті тканини та килими, а тому здалося, ніби ця жінка насправді розтанула в східній казці. Так само несподівано, як і з'явилася.

Франц довго не міг зрушити з місця, аж поки якась перекупка випадково не штовхнула його. Та так, що йому ледве вдалося встояти на ногах. Якись замурзані хлопчиська неподалік дружно зареготали, тицяючи в нього пальцем, але юнак не відчув жодної образи чи роздратування.

Йому й самому раптом стало смішно зі свого вміння потрапляти в халепи.

«Що ж, це добре, що я звеселив когось, — подумалось йому, — хтось сміється, а отже, радіє. Хіба не для радощів замислені ми, створіння Божі? Хіба не для втіхи?»

Франц пришвидшеним кроком рушив знову вбік річки, а потім, перейшовши міст, довго блукав затишним вологим парком, що тягнувся від Середмістя кудись на околицю. Франц знову прислухався до своєї душі, як до звучання якогось дивного невідомого інструмента. І звучання це було геть іншим, ніж навіть годину тому. Щось змінилося після знайомства з тією жінкою. Змінилося настільки, що якби цей парк був лісом, то, здавалося, він блукав би по ньому, як неспокійний Пан^[25], а не випадковий мандрівник.

Ще за годину, вкрай виснажений, юнак повернувся до заїжджого двору, де, ледь діставшись своєї кімнати, проспав до самого надвечір'я.

Прокинувшись, він найперше визирнув у вікно. Сутінки ще не встигли заповнити місто, тож, вийшовши просто зараз, можна було встигнути ще раз пройтися вулицями. Францові зовсім не хотілося втрачати таку можливість, адже завтра їм з Адамом доведеться вирушити до Підкаменя. І невідомо, коли пощастить знову тут побувати. Тому, одягнувшись, юнак поспіхом вийшов на вулицю.

Цього разу його поманив до себе величний бароковий собор на чималій горі, який здіймався над усім містом. Щоб розгледіти споруду ще при доброму освітленні, Франц пришвидшив крок. Пройшовши вже знайому йому набережну і парк, в якому він прогулювався вранці, юнак почав підійматися зарослою стежкою догори. Підйом був досить стрімким і незручним, тому швидко втомив його. Зупинившись, аби перепочити, Франц подумав, що знову потрапив у смішне становище. Адже ця стежка безперечно не була головною дорогою до храму. Втім, здавалося, саме тому він і мусив її вибрати. Наче дотримуючись біблійної настанови про те, що християнину завжди пасує шлях вузький і тернистий.

Уже другий день юнака заповняло і дурманило відчуття свободи. Хоч що б він робив правильно або помиляючись, це були тільки його вчинки, наслідки яких також належали тільки йому. Ціле його життя відтепер має лише одного власника — його самого.

Стежка, зрештою, вивела його на головну дорогу до храму. Церковні ворота було прочинено, і Франц зайшов до просторого двору. Минувши кілька менших, проте доволі вишуканих прибудов, юнак підійшов до сходів, що вели до головного входу. Над порталом виднілися прегарно виконані скульптури. А надто заворожував Юрій

Змієборець. Висічений з каменю, здавався, однак, живим. І Францові знадобилося чимало зусиль, аби відірвати від нього погляд.

Та зненацька юнак стрепенувся і вже тепер напружив не зір, а слух. З напіввідчинених дверей собору почувся хоровий спів. Звісна річ, у цьому не було нічого незвичайного, але Франц одразу упізнав твір, який розучували хористи. Це був «Реквієм» його батька... Точніше уривок із нього — «Agnus Dei»...

Він щодуху кинувся сходами угору. Подолавши їх, прочинив двері й забіг досередини.

Поява незнайомця була настільки раптовою, що хор, який стояв навпроти престолу, замовк, а капельмейстер обурено озирнувся й зміряв захеканого юнака гнівним поглядом. На мить все стихло.

Франц, зрештою, прийшов до тями і, вклонившись, сів на лавку праворуч від них.

— Продовжуємо, — сказав капельмейстер і звів руки догори.

Навряд чи він був радий появі слухача, проте щось його стримало від докору.

Хор виконав «Agnus Dei», як можна було зрозуміти, вже вкотре. Після цього капельмейстер оголосив завершення репетиції.

Хористи швидко розійшлися, аби якнайшвидше скористатися вільним залишком вечора. Франц не зрушив з місця й невдовзі вони з капельмейстером лишилися в храмі сам на сам.

Той здивовано глянув на юнака з-під своїх кущуватих сивих брів. Такою самою сивою була його акуратно підстрижена борода і пряме рівне волосся, що спадало на гострі сугулі плечі.

— У вас талановиті хористи, маестро, — не втримався Франц, — чудове виконання.

Старий усміхнувся.

— Дякую на доброму слові, юначе. Боюся, ви дещо їх перехвалюєте. Хоча загалом співають непогано. Як для Лемберга...

Він акуратно сховав ноти і взяв їх під пахву.

— Я часто думаю, що сказав би про їхнє виконання сам великий Моцарт, — додав капельмейстер, збираючись уже йти до виходу. — Гадаю, не зміг би вислухати жодного такту... Йому би не сподобалось.

— Сумніваюся, — відповів Франц.

— Чому? Ви гадаєте, Моцарт не був суворим критиком?

— Батько не встиг дописати «Реквієм». За нього це зробив інший... Отже, не судив би прискіпливо.

— Що ж. Можливо, ви й маєте рацію.

Капельмейстер вклонився і вже рушив до виходу, коли раптом спинився, як вкопаний, і пильно глянув на незнайомця.

— Даруйте... Як ви сказали? «Батько»?

Франц кивнув.

— А ви... Вас звати...

— Франц Ксавер Моцарт, — тихо відповів юнак.

— Господи милосердний...

Ноти випали з його рук на кам'яну підлогу. Нахилившись, Франц зібрав їх і простягнув капельмейстеру. Той, однак, не поспішав їх узяти.

— Як ви потрапили до Лемберга? — запитав він.

— Як і всі віденські вчителі музики...

— Якщо ви його син, то замість мене керувати хором мали би ви, — промовив старий.

— Облиште. Я не зробив би це краще за вас, — усміхнувся Франц.

— Але чи могли би ви принаймні спробувати?

— На жаль, вранці я вирушаю з міста. І невідомо, коли повернуся сюди знову.

Старий на хвилину замовк, проте не зводив очей зі співрозмовника. Здавалося, він навіть почав думати, чи цей юнак, бува, не самозванець. Але якщо так, то для чого це йому? Яка з цього користь?

Водночас Франц дивувався сам собі, чому зараз не приховав свого імені, як у розмові з Жозефіною. Мабуть, тому що, почувши батьків твір, не зумів після цього збрехати.

— Чи можу я принаймні бути чимось корисним для вас? — запитав капельмейстер. — Чи потребуєте чогось?

— Спасибі, — вдячно усміхнувся Франц, — наразі не потребую нічого. А вранці переходжу на службу й віддаюся під опіку графа Баворовського.

— Що ж, тоді плекатиму надію невдовзі знову вас побачити. Мене звати Зеновій Русанович. Завжди зможете знайти мене в цьому храмі, бо я тут опікуюсь не лише хористами, а й маю чимало інших обов'язків. Можете розраховувати на мене за потреби.

Розчулений юнак сердечно подякував, і вони попрощались. Уже в сутінках Франц повернувся до заїжджого двору й одразу рушив до кімнати Адама. Йому хотілося не лише поділитися з ним сьогоднішніми своїми переживаннями, а й спланувати завтрашній день, який буде вкрай важливий для них обох. Проте його товариш досі не повернувся з міста.

Дещо розчарований Франц пішов до своїх покоїв. Він вирішив почекати трохи на нього, дослухаючись до кроків у коридорі, але близько полуночі, коли Адам так і не повернувся, задмухнув свічку і, не повечерявши, ліг спати.

Вранці Адам прийшов до нього сам. Він виглядав утомленим, як людина, для якої сон — це радше виняток, аніж щоденне правило. Здавалося, за цю ніч він ще більше схуд, і одяг безладно висів на ньому, мов на вішаку. Привітавшись з Францом, Адам кволо усміхнувся.

— Зійшла над Лембергом Еос розоперста^[26], — додав він за мить, перефразовуючи Гомера.

— Що з тобою сталося? — запитав у нього Франц.

— Хіба я схожий на людину, в якій щось сталося? — з удаваною веселістю перепитав Адам.

— Гаразд. Тоді йдемо снідати.

— Я маю лише одне прохання, — сказав той, — чи міг би ти позичити мені грошей?

Франц зі здивуванням глянув на нього.

— Грошей? Хіба в тебе немає?

— Бачиш... Вчора ввечері я долучився до одного тутешнього товариства... Гравців у карти. Спершу мені щастило, але під ранок моя фортуна, мабуть, заснула. Тому зараз у мене ані крейцера... Обіцяю, поверну тобі, щойно отримаю перший прибуток.

— Але грати на гроші — це... низько! Це не по-шляхетськи! — вимовив Франц.

Адам кинув на нього роздратований погляд і рушив до дверей.

— Я не вагався, коли тобі була потрібна моя допомога, — сказав він на ходу, — але, мабуть, дружба має значення тільки для мене...

— Стривай, — зупинив його Франц.

Той завмер.

— Вибач, це справді невдячно. Звісно, я дам тобі грошей. У мене їх небагато, проте нам вистачить.

— Дякую, — відповів той майже пошепки, — я почекаю на тебе в передпокої.

З цими словами він вийшов, а Франц почав одягатися.

Снідали вони мовчки. Здавалося, будь-що сказане може нагадати їм про вранішню розмову і те, що один із них тепер позичальник, а інший — боржник.

Ближче до полудня біля воріт заїжджого двору зупинився дорогий екіпаж. Візник зіскочив із лави й шанобливо відкрив дверцята. З екіпажа вийшов статечний пан у рединготі й одразу рушив до входу, де його вже чекав господар.

— Добродії Моцарт і Краєвський, — одразу ж вимовив прибулий.

Той вклонився.

— Чекають на вас, пане графе.

— О, чудово! Як же мені кортить їх побачити!

— Мабуть, не менше, аніж нам побачити вас! — улесливо вигукнув Адам, коли вони з Францом вийшли йому назустріч.

— А-а-а-а, мої дорогі вчителі! — Баворовський потиснув руку кожному по черзі, і обидва зрозуміли, що перед ними чоловік неабиякої фізичної сили. — Надзвичайно радий врешті вас бачити! Надзвичайно!

— Для нас честь, що ви особисто вирішили нас зустріти тут, у Лемберзі, — додав Адам.

— Була б моя воля, то зустрів би вас ще раніше. Десь у Перемишлі або навіть і в Кракові, — мовив Баворовський, — але ж купа справ! Ціла купа справ!

Тим часом Франц придивився до нього. На вигляд графу було щонайбільше років п'ятдесят. Середнього зросту, міцної статури, червонощокий, із енергійними чорними очима. Погляд мав веселий іскристий, як у дитини. Чоло порізане зморшками, що збігали вгору до гладенької лисої голови. Портрет його доповнювали розкішні вуса, якими граф, очевидно, пишався, бо не втрачав нагоди погладити їх, слухаючи співрозмовника або приглядаючись до чогось.

— То чи готові ви, мої панове, до останньої частини своєї подорожі? — запитав у них Баворовський. — Якщо вирушимо зараз, то до вечора будемо в моєму маєтку.

— Так би мовити, останній акорд, — Адам підморгнув Францові, який досі, крім привітання, не промовив ані слова, хоч граф говорив досить доброю німецькою.

— Саме так! Останній акорд! — весело повторив Баворовський, наче запрошував їх до веселого бенкету, а не нудної цілоденної подорожі в тісному, хоч і доброму екіпажі. — Обіцяю: по прибутті ви відпочините в мене, як слід. А кожен в Галіції знає, що свого слова я завжди дотримую...

Візник відчинив перед ними дверцята. За хвилину вони рушили, і Франц вгледівся в шибу, намагаючись надивитися наостанок на це місто, яке несподівано стало йому дорогим.

Розділ III

Анна І Марія

Підкамінь, листопад 1809 року

«Люба пані Моцарт!

Дорога матінко!

Богу лиші відомо, як сильно моє синівське серце страждає від розлуки з Вами. Як боляче мені усвідомлювати, що між нами тисяча миль, і кожна миля скроплена моїми сльозами.

Чи варто писати, як сильно мені бракує Вас? І як часто я картаю себе за свій безглуздий необдуманий вчинок? Як волів би повернути час, якби це тільки було під силу смертному? На жаль, все, що лишається мені тепер, — це тиха молитва до Господа в цьому далекому краю, про який Він, здається, забув...

Люба пані Моцарт, я вже писав Вам про Лемберг. Місто, яке відвідав на шляху з Відня і в якому зупинявся на два дні, щоб перепочити. Описуючи його, я не шкодував слів для свого замилування його дивовижною архітектурою. Не такою величною, як у столиці, а проте зграбною та надзвичайно гарною. Чомусь мені здалося, що кожен куточок Галіції мав би бути таким самим милим і приємним для ока, як Лемберг, проте я помилявся. Тут, у Підкамені, все геть інакше... Тутешні пейзажі, особливо тепер, восени, виглядають понуро, як старий цвинтар. Оскільки це сільська місцевість, то й жодної гарної будівлі, яка би тішила мій зір, тут також немає. Окрім, звісно, палацу мого покровителя, графа Баворовського.

Найгірше, втім, те, що через таку віддаленість від міста, я не завжди вчасно отримую нотний папір. Доводиться чимало писати на чернетках, але заняття це безглузде, бо, поглянувши вдруге на свої записи, нерівні, як у школяра, і часто нерозбірливі, я втрачаю будь-яку охоту надалі повертатися до твору, яким раніше

загорівся. Таким чином, якщо не враховувати трьох сонат, той концерт для фортепіано з оркестром, який я надіслав Вам у попередньому своєму листі — єдиний твір, що вдалося мені написати за всю осінь. На жаль, я досі не отримав від Вас відповіді, тож не знаю, чи сподобався він Вам. Прошу, коли писатимете мені відповідь, не забудьте додати кілька слів про нього. Навіть, якщо це буде нещадна критика. Ви ж бо знаєте, матінко, як ціную я Вашу думку.

На жаль, тутешнім пейзажам і погоді якнайкраще пасує тутешня їжа. Тільки не подумайте, матінко, що я потерпаю з голоду. Аж ніяк! Проте страви, що їх тут подають до столу, як на мене, надто жирні. Вони вкрай важкі для мого бідолашного шлунка. Кілька разів я почувався через це вкрай погано. Довелося навіть звернутися до графа, проте навіть втручання господаря не надто допомогло. Складається враження, що кухарі в його маєтку не вміють готувати інакше.

Іноді мені згадується славетний композитор з Дубровніка на ім'я Лука Саркочевіч. Ви знаєте, мабуть, що цей видатний учитель музики та клавірист, який свого часу навіть був у Відні на дипломатичній службі, помер від меланхолії. Тобто вчинив самогубство від обставин, які його гнітили. Пригадую, цю історію мені розповів маестро Гайдн. Він був із ним особисто знайомий. (Господи милосердний, усвідомлення того, що Гайдна, мого вчителя й наставника, з нами також вже давно немає, досі ранить моє серце...) Здається, я боюся такої самої меланхолії, яка охопила колись Саркочевіча.

Дорога матінко, мені, однак, не хотілося б засмучувати вас своїми сумними роздумами, тому поспішаю змінити тон свого листа на децю бадьоріший. Попри все, причини для втіхи й доброго гумору тут також трапляються.

Як Вам відомо, три місяці тому я розпочав навчати музиці двох доньок графа Баворовського. Старшій з них, Анні, шістнадцять років. Молодшій, Марії — чотирнадцять. Обидві надзвичайно старанні та здібні учениці, хоч іноді мені здається, вони залюбки би проміняли щоденні кількагодинні заняття музикою на щось більш марне й беззмістовне, як-от читання улюблених французьких книжечок чи приміряння суконь зі свого гігантського гардероба.

Граф Баворовський та графиня Ельжбета обожають своїх дітей, проте справедливо вважають, що музика не лише розвиває естетично молоду особу, а й навчає праці над собою. Золоті слова.

Утім, передбачається, що наступного року Анна вийде заміж. Хоч, наскільки мені відомо, вона ще ні з ким не заручена. Цікаво, чи граф Баворовський платитиме вдвічі менше, коли в мене залишиться тільки одна учениця? Якщо так, то я матиму підставу, щоб просити його дозволу виїхати з Підкаменя де-інде. Хоч би й до Лемберга, куди мене також колись запрошували...

Не можу не згадати й про свого друга, вчителя фехтування, Адама Краєвського. Вже не пригадую, чи писав Вам про нього. Він також перебуває на службі у графа й щодня вчить його опрацювати зі зброєю: шаблею та флоретом. Не знаю, чи граф такий самий старанний учень, як Анна й Марія, але його вчитель без сумніву задоволений. Адам стверджує, що в цілій імперії немає щедрішого шляхтича, ніж Віктор Баворовський. Попри це в мого друга досі не виявилось достатньо гонору, щоб повернути мені гроші, які він позичив ще в Лемберзі, а в мене — достатньо нахабства, аби нагадати йому про борг. Можливо, Ви, дорога матінко, порадите мені, як поведеться в цій делікатній ситуації? Бо, крім усього, я остерігаюся, щоб у наших із ним стосунках не сталося жодних непорозумінь. Але й гроші для мене мають не останнє значення. Тому дуже сподіваюся на Вашу мудрість, яка ще донедавна наповнювала кожен мить мого життя, коли я мав щастя мешкати з Вами в одному домі.

Адам іноді виїжджає до Лемберга, залишаючись там подекуди на три-чотири дні. Він стверджує, що не може довго прожити без міського повітря. Як без води та їжі. Думаю, йдеться ще про гру в карти та жіноче товариство, без яких би той прожив ще менше. Не подумайте, я зовсім його не засуджую, але завжди відмовляюсь, коли Адам пропонує мені поїхати з ним. За таких відомих мені обставин волю лишатися в Підкамені.

Граф Баворовський за кожної нагоди хвалиться своїм друзям, що в його маєтку живе син славетного генія Вольфганга Амадея Моцарта. Іноді вони з графинею навіть влаштовують вечори на мою честь. Правду кажучи, хоч мене це втомлює, я радію, коли в його домі збирається багато цікавих людей. Мушу додати, що серед

них є чимало віденців. Художники, військові, інженери, лікарі... Тут в Галіції до них ставляться з величезною повагою, рівняються на них. Часто я цілий вечір за клавіром граю для них, і немає тоді в цілому світі щасливішого за мене. Після таких вечорів відчуваю, що радість і бажання творчості знову повертаються. Щасливий, я беруся до роботи, проте мого запалу вистачає ненадовго. Думаю, щоб писати музику, мені слід переїхати звідси. Навряд чи вдасться це раніше, ніж навесні наступного року.

Річ у тім, що невдовзі буде доволі важко виїхати з Підкаменя. Як розповідають тутешні люди, зими в цих місцях надзвичайно суворі й сніжні. Дороги замітає так, що жоден екіпаж, навіть санний, не може проїхати. Тому ніхто не починає жодних справ проти зими, а все відкладається до березня.

Щойно спало на думку, що наступний мій лист також дійде до Вас не раніше, ніж за три місяці... Яке ж це чекання жорстоке.

Дорога пані Моцарт, цей лист, як і попередній надсилаю Вам до Відня, хоч свідомий того, що Ви та пан Ніссен вже можете перебувати в Копенгагені. Але, оскільки Вашої тамтешньої адреси я не знаю, сподіваюся, що нові мешканці перешлють їх Вам до Данії.

На цьому завершую. Зичу Вам міцного здоров'я та Божого благословення!

*З любов'ю та теплом,
Ваш син, Франц Ксавер».*

Поставивши крапку в листі, юнак ще кілька разів перечитав його. Після цього почекав, доки висохне чорнило, і склав аркуш учетверо. Завтра він надішле його до Відня.

У покоях Франца на другому поверсі палацу було дещо прохолодно. «Мабуть, слід попросити розпалити піч раніше, ніж завжди», — подумалось йому. Місце біля великої кахляної печі було його улюбленим у кімнаті. Він навіть попросив перенести туди письмовий стіл, що стояв до цього біля вікна. Тим більше, що за вікном вже третій день без упину падав дощ, а часом і дощ зі снігом.

Господарі подбали про затишок у його помешканні. Тут були книжки в гарній старовинній шафі, зручне ліжко, скрині для одягу та

особистих речей, а також столик, на якому містився мідний дзвоник. За допомогою нього Франц міг викликати покоївку в будь-який час.

Юнак глянув на годинник, що мирно цокав у кутку на креденсі. Була третя по полудню... У дівчат зараз урок французької, а за півгодини — у нього музичне заняття з Анною. Він відібрав кілька аркушів з нотами й вирішив піти до музичної зали завчасно. Хотілося підготуватися до уроку як слід.

Сівши за клавір, Франц протер інструмент і розставив перед собою ноти. Сьогодні вони з Анною вчитимуть сюїту для фортеп'яно Баха. Він з неабияким задоволення зіграв спершу цей твір, а потім інші, також свої улюблені. Цікаво, чи любив цю музику його батько? Великий Моцарт пізнав її вже тоді, коли Бах помер. Вона дісталася йому у спадок, як і решті. Як йому самому — батькова музика.

Чи надихала вона його так, як зараз його надихають батькові концерти? Франц непомітно для себе перейшов до батькової «Фантазії до-мінор». Здавалося, його пальці нарешті отримали свободу і, наче десяток коней, мчали безмежним полем, підвладні лише власним бажанням.

Після «Фантазії до-мінор» Моцарта він почав грати власний твір, той самий, поки що безіменний, через який сталася суперечка між Адамом і тим пихатим Кавалькабо у «Віденській кав'ярні». Раптом Франц відчув, що твір насправді викінчений! Це були легкі й елегантні варіації в тональності «соль-мажор». Задихаючись від щастя, Франц врешті відірвав руки від клавіш, але все ще тримав їх над інструментом, мов чарівник, якому щойно вдалося його найкраще диво.

— Браво, маестро, — почувся збоку голос Анни.

Франц спохопився. Він глянув спершу на дівчину, а потім на годинник. Виявляється, вже чверть години в них мав тривати урок. Анна, прийшовши, як завжди, вчасно, вирішила не переривати його музикування і стояла біля дверей, слухаючи свого вчителя.

Той, густо почервонівши, поспіхом протер для неї клавір, а потім хутко поступився місцем.

— Прошу вибачення, — пробурмотів Франц, — вам слід було перервати мене.

— Нізащо! — усміхнулася дівчина. — Мене зачаровує ваша майстерність.

— І все ж, я забрав у вас час...

— От і чудово. В мене його скільки завгодно! — Анна говорила з такою впевненістю і простодушністю, що будь-які аргументи проти здавалися порожніми.

— Гаразд, — змирився Франц, — тоді розпочнемо заняття. Для початку зіграйте, прошу, мажорну гаму.

Анна кивнула, і її витончені пальчики забігали по клавішах. Підспівуючи собі в такт, дівчина вправлялася легко й невимушено, мовби насправді перебирала складки улюбленої сукні, перевіряючи, чи десь, бува, не розірвалося мереживо.

Юне, але вже по-жіночому гарне, личко було зосередженим на грі, як і належало добрій учениці. Пасмо темно-русявого волосся виринали з елегантною зачіски і звивалось уздовж шиї. Вся її зовнішність і кожен порух дихали шляхетністю. Шляхетність була в щічках, на яких час від часу спалахував легкий рум'янець, в багряних вустах і, зрештою, в її голосі. Коли ж Анна піднімала очі, то Франц бачив шляхетність і в її дещо грайливому іскристому погляді.

Молодий Моцарт споглядав її, наче прегарну картину. Одну з тих, які художники пишуть у момент свого найпалкішого натхнення. «Мабуть, Господь послав мені тебе, щоб я не збожеволів у цій глушині, — подумав він, неухважно слухаючи її наступну гамму, — тебе і твою сестричку».

При згадці про меншу — Марію — Франц не стримав усміху. Дівча було непосидюче й щебетливе, як пташка. Годі було встежити за нею, а тим паче передбачити, що найближчої миті прийде в її здебільшого розпатлану біляву голівку. Вчилась вона знехотя й лише при появі матері збирала до купи всю старанність, на яку була тільки здатною, щоб продемонструвати її пані Баворовській. Понад усе вона не хотіла розчаровувати графиню.

Під завершення уроку на вулиці здійнялася буря. Дощ перішив у шибу, мовби намагаючись заглушити музику і примусити людей у залі слухати тільки його. Зненацька вдарив грім.

— Господи милосердний! — вирвалось у Франца.

Анна злякано глянула на нього.

— Пане Моцарте, — вирвалось у неї, — вам зле? Ви блідий, наче мрець.

— Все гаразд, — відповів той, спираючись на інструмент, щоб утримати рівновагу.

Він і сам не міг остаточно збагнути, чому його так стривожив цей звук. Грубий, могутній і безладний, він раптом увірвався в їхній затишний простір, нещадно вбиваючи мелодію.

Францові пригадалося, що раніше він страшенно боявся грози. Але ж минуло вже стільки часу. Здавалося, цей страх мав би зостатися в минулому.

— Я розпоряджуся, щоб вам приготували трав'яного чаю, — знову озвалася Анна.

— Ні, не треба, — зупинив її той, — справді, все гаразд. От тільки мусимо закінчити сьогоднішній урок трішки раніше. Прошу вибачення.

— Ну що ви, пане Моцарте. Вам немає за що вибачатися. За такої похмурої пори багато хто почувається недобре.

— Так, маєте рацію.

— Власне тому, за три дні, мій батько влаштовує останній осінній прийом. Каже, треба гарно розважитися перед тим, як ми, наче карпатські ведмеді, впадемо в зимову сплячку.

Анна дзвінко засміялася.

— Як завжди, ми будемо надзвичайно раді вам, пане Моцарте, — додала вона.

— Неодмінно прийду, — пообіцяв Франц, — передайте графові мою щирю подяку за запрошення.

Анна зробила легкий граційний реверанс і вже рушила до дверей, коли ж зупинилася і нерішуче озирнулася.

— Я маю до вас прохання, пане Моцарте, — промовила вона так тихо, що лиш завдяки своєму тонкому слухові Франц зумів розчути її слова.

— Звісно, Анно, — відповів він, — для вас що завгодно.

Її вчитель говорив щиро.

— Дякую, маестро... — її щоки густо почервоніли. — Але найперше, благаю вас, аби наша розмова залишилася тільки між нами.

— Можете не сумніватися в мені, — запевнив Франц. — Про що йдеться?

— Точніше, про неї можете розповісти лише одній людині... передаючи ось це послання, — додала дівчина тремтячим голосом.

З кишені вона дістала заклеєний конверт і простягнула його Францові.

— Передайте його панові Краєвському, особисто і... таємно від інших...

Моцарт взяв конверт і, трохи потримавши його в руках, сховав за полою одягу.

— Не турбуйтеся, моя люба, — сказав він, — за першої ж нагоди я виконаю ваше прохання. Адам зараз у Лемберзі, але, гадаю, повернеться за два-три дні.

— Хай благословить вас Бог, — промовила дівчина і вибігла з зали.

Кілька хвилин він стояв нерухомо, дивлячись на двері, за якими зникла Анна. Несподівано для себе Франц відчув легку заздрість до друга. Адже, певна річ, йшлося тут про справи сердечні. І, мабуть, у кишені, біля його серця зараз лежало послання, сповнене теплоти. Теплоти від цього янгола, яким він щоразу милувався під час уроків музики. Вкрай спустошений, він повернувся до своїх покоїв. Тепер тут значно потеплішало і було чути, як у печі тріскотіли дрова — слуги графа, як завжди, подбали про нього. Він притулився до кахлів, жадібно вбираючи тепло своїм тілом. Та біда була в тому, що вогонь, зігріваючи тіло, не зігрівав душу, в якій оселився холод самотності. Вперше Франц відчув себе таким покинутим.

У цій далекій Галіції він був сам-один. *Ganz allein.*^[27] «Пасувало би порадіти за Адама, — думалось йому. — Якщо справді в його кишені любовне послання від Анни, то в цілому світі не мало би бути нікого щасливішого за нього в ту мить, коли він його прочитає. Але чи здатен порадіти чужому щастю той, кого роздирає самотність? Мабуть, так само й щасливець зрідка щиро співчуває нещасному...»

Адам і справді повернувся за три дні. Якраз тоді, коли до палацу Баворовського почали з'їжджатися гості, запрошені на його осінній бал. Погода несподівано сприяла: після затяжних дощів небо врешті посвітліло, і холодне, проте яскраве сонце щедро залило світлом довколишні краєвиди.

Граф разом із декількома іншими вельможами під керівництвом свого фехтмейстера вирішили повправлятися у поєдинку на шаблях просто неба у парку позаду палацу. Усі вони були вбрані в грубі фехтувальні куртки, курили тютюн, жартували й час од часу перехиляли по чарчині горілки. А що повітря наповнювали аромати

смаженої дичини, яку на вогнищах неподалік готували для них слуги, то настрої у товариства був пречудовий. Адам походжав поміж них, цілком поділяючи загальний настрої та не відмовляючи собі в тих самих благах.

— А ось фехтувальний кунштюк, який, подекуди, полюбляє сам Наполеон, — голосно виголосив він, стаючи у фехтувальну позицію.
— Чи будуть, панство, серед вас охочі побути моїм асистентом?

— Якщо тільки вуса не постинаєте, — пожартував хтось, і все товариство зайшлося дружнім реготом.

— Дайтеся на стриманне, пане старосто, вуса втратити — то не найбільша халепа! — докинув хтось.

— Це точно! Носи бережіть!..

— Або свої черева!

Франц, який щойно вийшов на прогулянку, спостерігав за ними здаля, але граф Баворовський, помітивши його, жестом запросив підійти ближче. Франц приєднався до них якраз тієї миті, коли Адам хвацько вибив шаблю з рук свого супротивника. Товариство захоплено зааплодувало.

— Не бажаєте спробувати, пане Моцарте? — запитав у нього розчервонілий Баворовський, пропонуючи йому свою шаблю.

— Ні, що ви, — з усмішкою відповів той, — я волію за таким спостерігати.

— Зізнайся, Франце, ти бережеш себе для вечора, коли за клавиром збереш значно більше овацій і захоплених жіночих поглядів, аніж зараз я, — весело промовив Адам і, підійшовши, міцно його обійняв.

— Матиму до тебе справу, — стишено сказав йому Франц.

— Неодмінно знайду для тебе час! — пообіцяв Адам. — Страшенно за тобою скучив.

Підморгнувши йому, він повернувся до своїх фехтувальників і продовжив урок.

Раптом, за якусь сотню кроків від них, з'явилося кілька вершників — і всі завмерли.

— Гляньте, хто прибуває, — радісно промовив граф.

— Не може бути. Пан Кавалькабо власною персоною. Дарма, що, як завжди, з запізненням, — додав хтось.

— Оце так честь.

Здавалося, прибуттю нового гостя раділи всі, крім Адама й Франца, яким поява цього чоловіка псувала гумор. Без жодної радості вони спостерігали, як вельможа разом зі своїм почтом зупинилися біля них, і вершники зістрибнули з коней. Кавалькабо привітався з усіма і з подивом глянув на Адама.

— Оце так несподіванка, — вирвалось у нього, — ви тут?

— Як бачите, пане раднику, — з поклоном відповів той.

— Ви знайомі? — мовив Баворовський. — От несподіванка.

— Так, ми бачились... одного разу, — стримано мовив Адам.

— І що ви тут робите? — не зрозумів Кавалькабо. — Навчаетесь фехтуванню?

— Якраз навпаки, навчає фехтуванню, — відповів за нього граф. — Пан Краєвський — мій особистий фехтмейстер.

— Он як? — й без того великі очі радника округлилися ще більше. — Фехтмейстер, кажете?

— Саме так, і ви якраз вчасно, бо пан Краєвський щойно показав нам дивовижний «кунштюк Наполеона», — сказав господар.

— Що ж... Я дуже втішений. То, може, й мені щось покаже цей ваш фехтмейстер.

Він посміхнувся і неквапно витягнув з-за пояса гарно оздоблену гусарську шаблю з характерним закритим ефесом.

— Якраз для цього ми тут і зібралися, — мовив граф, наче не зауваживши загрозливого тону в голосі гостя.

— Тільки я старий рубака, — з тією самою посмішкою додав Кавалькабо, — якщо вже трафлю, то най вибачає... Готові, пане Краєвський?

Той кивнув і, виставивши перед собою шаблю, поклав ліву руку на пояс. Просто, як молодий кадет.

Кавалькабо вдарив сильно та рішуче, проте його зброя тільки зі свистом розсікла повітря. Адам легко і вчасно відійшов убік. Радник вдарив знову, але знову промахнувся. Тоді він вдався до обману: усім виглядом показав, що атакуватиме зліва, але в останню мить перевів шаблю праворуч. Утім, фехтмейстер розгадав цю хитрість і, завиграшки відбивши удар, відійшов на безпечну відстань. Шаблі вперше зійшлися клинками, задзвенівши лунко й сердито.

— Бачу, справді, недарма їси свій хліб, — визнав Кавалькабо, — знаєшся на цій справі.

— Приручити шаблю здатні найкращі, а навчати поєдинку — найдостойніші, — промовив Адам. — Захищайтеся.

Він зробив кілька випадів, на які той не зміг відповісти. Фехтмейстер щоразу зупиняв вістря біля самісінької його шиї, аби супротивник зрозумів: було би непереливки, якби вони зішлись по-справжньому.

Франц, як і всі, з неприхованим захопленням спостерігав за поединком. Він пишався Адамом, якому вдалося в такий вишуканий спосіб провчити зарозумілого Кавалькабо. Водночас його розпикала інша думка чи радше здогад: радник навряд чи прибув на цей прийом сам. Найпевніше, з ним приїхала і його дружина. Сподівання, що він знову побачить ту чорняву красуню, яка раптово з'явилася перед ним посеред чужого міста, позбавило його спокою. Він, мовби у сні, дивився, як по закінченню поєдинку, що більше був схожий на покарання винуватого учня, Адам шляхетно простягнув руку своєму супротивнику, додавши, що той тримався дуже достойно. У відповідь Кавалькабо по-лицарськи відсалютував йому й сказав, що радий був би зустрітися при шаблі знову. Схоже, що конфлікт їхній було залагоджено, і вже незабаром вони зустрілися за чаркою.

Франц уклонився графу Баворовському і попросив дозволу їх залишити.

— Звісна річ, дорогий маестро, — відповів той, — звісна річ. Побачимося з вами увечері.

Покинувши це гамірне товариство, оповите тютюновим димом і блиском шабель, юнак попрямував до палацу, де мав намір дочекатися у своїх покоях чи в музичній залі головної імпрези. Вибравши залу, він з приємністю вмовився за клавір і музикував кілька годин без упину. Коли вже вирішив нарешті перепочити, підвівся й пройшовся по залі. Раптом за дверима він почув голос Адама. Той стихшено розмовляв з кимось, і схоже було, що докладав зусиль, аби стримувати гнів. Згадавши про доручення Анни, Франц поспіхом подався до дверей. Саме зараз можна було передати Адамові цей лист і збутися тягара таємниці.

Утім, щойно він вийшов із зали, як фехтмейстера і його співрозмовника за дверима вже не було. Франц знав, що неподалік кімната, яку Адамові виділили під зброярню. У ній він тримав шаблі,

палиці та інше фехтувальне начиння для уроків. Найпевніше, Адам подався туди.

Хвилину подумавши, Франц вирішив, що його друг не буде проти його відвідин. Тим більше, та комірчина — чи не найкраще місце, щоб таємно передати листа від Анни. Відкинувши останні сумніви, юнак рушив по коридору. Та вже за якийсь десяток кроків несподівано для себе опинився в цілковитій темряві. Цю частину коридору не освітлювали, отже, й відшукати зброярню він міг тепер хіба що навпомацки.

Зненацька з темряви до нього долинули ті самі голоси. Один із них належав Адамові, інший, також чоловічий, Франц чув уперше. Обидва, здавалося, намагалися подолати роздратування.

— Я, здається, дав слово, — випалив фехтмейстер.

— Даруйте, але цього мало.

— Вам мало шляхетського слова? — обурився Адам.

— Ні. Я більше довіряю паперам.

— Яким?

— Які пишуть шляхтичі.

— І що я, чорт забирай, маю написати?

— Що повернете нам все до останнього крейцера за два місяці.

— Майте розум! Сума чимала. Мені треба більше часу.

— Минуло три місяці, пане Краєвський!

— Гаразд... Дайте хоча б ще три місяці. Цей Богом забутий Підкамінь невдовзі замете снігом — як привезу гроші до Лемберга?

Його співрозмовник на хвилину замовк. Певно, вагався.

— Гаразд, — врешті озвався він, — три місяці. Але не довше. Наприкінці лютого, з першими відлигами, я чекатиму на свої гроші.

— Домовилися. Дякую.

У голосі Адама відчулося полегшення.

— Тільки... Що ви збираєтеся робити, ласкавий пане? — запитав вимагач.

— Про що ви?

— Як добудете гроші взимку, якщо не пощастило восени?

— Це вже не ваш клопіт.

— Помиляєтеся, мій. Ви довгий час розповідали мені байки про щедрі винагороди Баворовського. Мовляв, борг — то пусте, але ви й далі мій боржник... Тож тепер хочу знати, що саме вас порятує.

— Найпевніше, я пошлюблю його доньку, — сказав Адам.

— Овва! Чию?

— Баворовського, чорт забирай.

— Анну?

— Так.

Знову запала мовчанка. Здавалося, співрозмовник намагався втямити почуте.

— Отже, збираєтеся повернути мені борг з її посагу? — уточнив він.

— Саме так. І якщо дасте мені додатковий час, то й з лишком.

— Гм... Тоді й справді можна не поспішати. Крім того, якщо ви станете зятем графа Баворовського...

Тут співрозмовник знову змовк, мовби зважуючи усі можливі вигоди.

— ...то вам, без сумніву, можна було би доручати деякі мої інтереси. Адже граф — людина впливова.

— Про це вже іншим разом, — нервово мовив Адам.

— Звісно, звісно... Скажіть лише, на якому етапі... так би мовити... ваші стосунки з панною Баворовською?

— Послухайте, добродію... — загрозово мовив фехтмейстер.

— Гарзд, гарзд, — поспішив заспокоїти його співрозмовник.

Франц відчув, як його заливає холодний піт. Він згадав обличчя Анни, яка просила його зберегти таємницю. Тієї миті воно здавалось обличчям янгола, схвильованим і прекрасним. Як може Адам чинити з нею так жорстоко? І як тепер йому бути з листом? Передати його — означає підіграти цьому низькому й огидному задумові фехтмейстера. Залишити собі чи знищити — порушити обіцянку. Розповісти дівчині про все?.. Це було би справедливо, але розіб'є їй серце. Хтозна, чи не шкодуватиме він потім?

Не прийнявши жодного рішення, юнак, недослухавши розмови, непомітно вийшов зі своєї схованки і пішов до покоїв. Лишалось зовсім небагато часу, щоб відпочити й оговтатися перед імпрезою.

О шостій вечора гості заповнили велику залу палацу Баворовських. Чоловіки, розігріті своїми фехтувальними розвагами, весело теревенили й сипали жартами, їхні дружини, збившись у свою барвисту і напарфумлену зграю, були такими ж пожвавленими. Потім подали частунок: сир, фрукти, шматочки в'яленої й смаженої дичини.

Було також вдосталь шампана, вина й горілки. Невдовзі з'явився невеликий оркестрик і одразу ж взявся до роботи. Веселощі запанували з новою силою.

Франц ловив себе на думці, що не зводить очей із жіночого товариства. Він боявся викрити себе з головою, видивляючись Жозефіну, проте нічого не міг вдіяти. Зір мав не такий добрий, як слух, тому розгледіти її вдалося не одразу. Вона зустрілася з ним поглядом і ледь помітно хитнула головою. Вклонившись у відповідь, юнак поспішив удати цілковиту байдужість і почав дивитися в інший бік. Та за якийсь час подружжя Кавалькабо наблизилося до нього, і радник привітно простягнув йому руку.

— Дорогий маестро, — промовив він, — зізнаюся, мені страшенно прикро за той випадок, коли ми не порозумілися з вами у «Віденській кав'ярні». Я був не в гуморі, а коли я такий — то мене дратує все на світі. Скажіть же якомога швидше, що ви не тримаєте на мене зла.

— Звісно, що ні, пане Кавалькабо, — відповів Франц, побоюючись, що цей громило от-от розчавить йому руку, — це таки справді було прикре непорозуміння, і пан Краєвський...

— З вашим другом, як ви бачили, ми все владнали, — перебив його радник, — визнаю, я в житті не зустрічав кращого майстра герцю на шаблі... А моя дружина в шаленому захваті від вас.

Тут він жартівливо йому підморгнув, але Франца ці слова зачепили за живе.

— Власне тому ми сподіваємося переманити до себе вас обох, — додав він, трохи стишивши голос, — до Лемберга. Нічого вам скніти в цій глушині у Баворовського.

— На жаль, і я, і Адам дали графові слово, — якось надто гарячково мовив Франц.

Радник скривив невдоволену міну.

— На Бога, пане Моцарте! Ви ж не навечно пообіцяли тут залишитись...

Цієї миті радника хтось гукнув і запросив до свого гурту.

— Чи можу я довірити вам свою найдорожчу дружину? — з усмішкою запитав радник у Франца.

Той кивнув. Тоді Кавалькабо, поцілувавши Жозефіні руку, залишив їх удвох.

— Бачите, Франце, я невпинно борюся за вас, — першою промовила жінка. — Сподіваюся, моя наполегливість заслужить винагороду, і я таки матиму в своєму домі найкращого в світі вчителя музики.

— Ви переконані, що я найкращий вчитель музики? — перепитав юнак.

— Так. За час вашого перебування у Баворовських у цьому не сумнівається жодна поважна родина в околиці.

«Поважна родина, — подумав Франц. — Ця жінка — аристократка до останньої ниточки. Але така невеличка зверхність їй навіть пасує».

— Публіці характерно перебільшувати, — скромно мовив він, — однак дещо я таки вмію, це правда.

— А ще я би з приємністю скликала шанувальників музики на ваш публічний концерт у Лемберзі. Що скажете? Можливо, у квітні, — запропонувала вона.

— Скажу, що докладу зусиль, щоб вас не розчарувати, — відповів Франц.

— От і домовились, — усміхнулася пані Кавалькабо.

Вона придивилася до нього уважніше й з турботою запитала:

— Чи добре ви себе почуваете, дорогий Франце? Обличчя у вас геть бліде, а очі здаються невиспаними...

— Думаю це... тутешній клімат, — сказав він. — Все ще не можу звикнути... Скажіть, пані...

— О, ради Бога! Називайте мене Жозефіною! — перебила вона.

— Скажіть, Жозефіно... Чи дозволите написати вам?

Франц сам здивувався своїй сміливості. Він очікував, що його співрозмовниця розгнівається й щонайменше спопелить його, наче богиня смертного, проте жінка радісно засміялася.

— Ну, звісно, любий маестро, я буду щаслива отримувати від вас послання й писати вам теж. Зрештою, нам необхідно листуватися, якщо ви погодилися на лемберзький концерт...

— Саме так, — він якось розгублено кивнув головою, — хоча б для того, щоб узгодити репертуар і... різноманітні інші деталі...

Він був змушений відвернутись, бо хвилювання, яке закипало всередині нього, вже годі було приховати. Розмова урвалася, слід було сказати щось, аби її продовжити, проте це було схоже на пошук

загубленої коштовності в каламутній воді. Франц мовчав, подумки визнавши свою безпорадність.

З такого скрутного становища його несподівано визволила Марія, молодша сестра Анни. Дівчина нудилась, невдоволено надувала губки й розглядалася довкола в пошуку розваги або когось, із ким можна було би перемовитися. Побачивши свого вчителя музики, вона подитячому безцеремонно кинулася до нього і, незважаючи на присутність Жозефіни, вчепилася в його руку.

— Любий маестро! — вигукнула вона. — Благаю, врятуйте мене.

— Від кого вас рятувати, дорога панно Баворовська? — засміявся він.

— Не від кого, а від чого, — відповіла вона, — врятуйте мене від смертельної нудьги! Потанцюйте зі мною!

— Маріє, гадаю, ви зауважили, що я зараз маю розмову з пані Кавалькабо, — серйозно промовив Франц.

Дівчина лишила його руку й, почервонівши, винувато промовила:

— Прошу мені пробачити, пані.

— Все гаразд, дитино, — мовила Жозефіна й погладила Марію по голові, — готова поступитися вам місцем, якщо обіцяєте розвеселити також і нашого Франца. Бо він геть упав духом. Обіцяєте?

— Обіцяю, — щебетнула вона.

— От і гаразд. А мені пора до чоловіка.

Вони легенько вклонились одне одному, й Жозефіна рушила до розгаряченого радника, який саме розпочав якусь політичну дискусію з господарем маєтку.

— До танцю, пане Моцарте! До танцю! — засміялася Марія і вхопила його за руки.

Дівчина потягнула його з такою несподіваною силою, що Францові ледь вдалося втриматися на ногах. Та вже наступної миті він піддався її веселошам і закружляв разом з нею. За цим дивним азартом юнак не помітив, як з його кишені вилетів і впав на підлогу конверт. Зате добре це помітила Марія. Не кажучи ні слова, вона відпустила руки Франца і, перш ніж той зрозумів, що відбувається, підняла лист з підлоги.

Звісна річ, тієї ж миті до юної панни Баворовської одразу прикипіли зацікавлені погляди. Від такої загальної уваги у дівчини запаморочилося в голові. Якесь дивне солодко-п'янке відчуття

огорнуло всю її істоту. Сама не розуміючи, що нею керує, вона голосно прочитала коротенький текст на конверті:

— «Адамові Краєвському, особисто»!

А тоді обвела присутніх лукавим іскристим поглядом.

— Прошу негайно мені п-п-повернути, — затинаючись вимовив Франц.

— Маріє, так не личить! — почувся голос пані Баворовської.

Однак було вже пізно. Бісик цікавості повністю полонив її. До того ж вона вже нізащо не хотіла просто так втрачати прикутий до неї загальний інтерес. Частково тому, що добре розуміла — їй врешті-решт пробачать ці дитячі пустощі, а частково, бо її ошелешило несподіване відкриття:

— Ой! — вигукнула дівчина. — Це ж писала сестра!

— Що? — гаркнув Баворовський, і в залі миттю запанувала мертва тиша. — Анна?

— Так... — здавалося, тільки тепер Марія почала розуміти, що насправді накоїла.

— Прошу повернути, — повторив Моцарт, але на нього більше не зважали.

Граф виразно простягнув руку, і панна Баворовська слухняно понесла йому свою знахідку. Отримавши конверт, він мовчки сховав його до своєї кишені, а тоді всміхнувся присутнім удавано безтурботно. Гості сприйняли це за знак до продовження забави, хоча було зрозуміло, що саме тут і зараз із блискавичною швидкістю народжуються плітки про Анну та Адама.

Франц опустил очі. Понад усе він боявся зустрітися зараз поглядом із тією, хто довірила йому свою таємницю, і понад усе хотів провалитися крізь землю. Адама в залі ще не було, але сьогоднішня новина, звісна річ, от-от до нього дійде. Так і не піднявши очей, Франц покwapно вийшов за двері. Подумки він проклинав себе, проте нічого не міг виправити.

Піднявшись до своїх покоїв, Моцарт безсило впав на крісло і завмер, дивлячись кудись у вікно. Без жодного руху й мовби без жодного подиху. Здавалося, він потроху кам'янів. Навіть думки його дещо заспокоїлися. Проте лишилась одна найголовніша — що він накоїв і як з цим тепер жити?

«Але зрештою, — зблиснуло раптом у його голові, — хто сказав, що я мушу з цим жити?.. Хто сказав, що я мушу жити взагалі?» Соромлячись і жахаючись власної уяви, він раптом побачив себе мертвим. На цьому місці, де й зараз, але без жодних ознак життя. За всю історію людства десятків поколінь самогубців вигадали безліч способів укоротити собі віку... Від найжахливіших до найвишуканіших. Одні стрибали у моторошні провалля, інші вмирали від отрути чи задихалися від надмірного аромату екзотичних квітів. Чи міг би він вчинити самогубство? Мабуть, так. Аби лише всі, кому він нашкодив сьогодні, кому мимоволі завдав болю через свою необачність, знали, як несамовито він про це шкодує.

Господи милосердний, але що буде з його душею?.. Тіло захоронять у неосвяченій землі, десь поза цвинтарем, але ж душа ніколи не знайде спокою. Ця думка привела його до тьми. Витверезила його, наче сільського п'яницю в шинку, якому на голову несподівано вилили цебро крижаної води.

У двері хтось постукав, але Франц не одразу відповів. Тоді постукали ще раз. Юнак намагався пригадати, чи замкнув за собою двері, а отже, чи треба йому підводитися, щоб відчинити. Зрештою, той, хто стукав, зайшов сам. Озирнувшись зі свого крісла, Франц побачив графа Баворовського і звівся на рівні ноги.

— Ви не відчиняєте гостям? — з деякою образою в голосі промовив граф.

Дивно було, однак, що він назвав себе гостем у власному домі, навіть якщо йшлося про покої Франца.

— Даруйте мені, пане графе, — сказав той, — я надто замислився...

— Еге ж, вам є над чим поміркувати, пане Моцарте. Чи не так?

Перейшовши кімнату, Баворовський зупинився біля вікна і важко сперся обома руками на підвіконня. Граф притулив чоло до прохолодної шиби, мовби мав гарячку й прагнув остудитися.

Тим часом Франц вирівнявся і промовив якомога твердішим голосом:

— Пане графе, я цілком усвідомлюю свою вину. Вам не треба нагадувати мені...

— Облиште, — перебив той, — я ж не звинувачувати вас прийшов. Він повернувся до Франца обличчям.

— Що сталося, те сталося, — продовжив Баворовський, — кожен з нас живе й чинить так, як велить йому власне сумління. Але скажіть мені одну річ... Як довго все це триває?

— Що саме, пане графе? — перепитав Моцарт.

— Ось це, — Баворовський дістав з кишені і поклав перед Францом злощасний лист, — ось це...

Тепер Франц добре побачив, що конверта розпечатано.

— Гадаю, вам краще запитати про це в... Анни або...

— Або в пана Краєвського, — нервово доповнив Баворовський, — так, я розумію. Скажіть, як довго ви про них знаєте?

— Всього лиш кілька днів тому... Ваша донька Анна попросила мене передати цей лист Адамові.

— Мені йшлося про те, чи далеко зайшли їхні стосунки. Але, схоже, все тільки починалося, — сказав він із деяким полегшенням.

Тоді знову взяв у руки конверта й дістав з нього акуратно складений аркуш.

— Ось прочитайте.

— Я не читатиму, — категорично мовив Франц.

— Та облиште, — засміявся раптом Баворовський, розгортаючи лист, — звичайні юнацькі дурниці... «Дорогий Адаме! Господь лише знає, як важко мені писати ці слова. Проте й тримати їх у собі надалі не в силі. Мушу сказати вам усе, мушу зізнатися...».

— Досить, пане графе! — вигукнув несподівано Моцарт. — Так не годиться! Ви не маєте права...

Господар не перебивав, але Франц і сам замовк.

— Якраз щодо права ви помиляєтеся, пане Моцарте, — сказав граф спокійнішим тоном, — моє право і мій обов'язок не дозволити доньці стати на хибний шлях. У неї має бути інший наречений, і вона про це знає.

Францові пригадалася підслухана розмова Адама й того чоловіка, який вимагав повернути борги. Безперечно, граф, навіть того не підозрюючи, мав зараз цілковиту рацію.

Однак Францові йшлося не про те. Його обурювало, що почуття Анни, такі чисті й невинні, тепер опинилися безборонними перед батьковою владою, хоча мали би бути глибоко всередині, поближче до серця і подалі від батькових планів.

— Невже Анна написала би цього листа, якби була заручена з іншим? — зі сумнівом у голосі запитав юнак.

Баворовський відмахнувся.

— Вона ще з ним не заручена.

— Тож вам нема в чому її звинувачувати, — дивуючись власній сміливості, сказав Моцарт.

Очі графа раптом блиснули гнівом, проте він стримався й не відповів. Запала мовчанка.

— Коли ви зможете повернутися? — через деякий час запитав Баворовський.

— Куди? — мовби не зрозумівши його, промовив Моцарт.

— До зали... Всі чекають, коли ви сядете за клавір. Дехто з моїх гостей тільки тому й приїхав, щоб почути вашу музику.

Франц глибоко зітхнув. Він не був упевнений, чи зможе зіграти зараз так, як хотів ще на початку цього дня. Але гаразд, він зіграє інакше...

— Дайте мені ще півгодини, — попросив він.

— Звісно.

Баворовський кивнув йому і вийшов за двері.

Францові здалося, що в кімнаті панує страшенна задуха, і він спробував відчинити вікно, проте зміг не відразу. У холодну пору року вікна зачиняли особливо щільно. Врешті, після чималих зусиль, йому це вдалося. Осіннє повітря ввірвалося досередини, вжаливши юнака в обличчя. Але він відчув навіть якусь від того приємність. Постоявши так трохи, не зачиняючи вікна, вийшов із покоїв.

У залі погляди присутніх одразу спрямувалися на нього. Після кількох секунд тиші залунали оплески. Франц вже впевненіше рушив до інструмента і, сівши перед клавішами, як завжди, спочатку трохи розім'яв пальці. Звичним рухом узяв перший акорд. І лише тоді підняв очі, щоб глянути на присутніх.

Певної миті йому здалося, що від музики зала завертілася, наче дзига, в центрі якої був він. Постаті й обличчя стрімко змінювались, але не зливалися. Він бачив Жозефіну та її вже добряче сп'янілого чоловіка, а вже наступної миті перед його очима з'явилися нахмурені граф і графиня Баворовські, потім сердешна Анна, яку не відпустили до її кімнати, і пустотлива Марія. Вона вже, здавалося, забула, що сьогодні накоїла. Усі вони оберталися навколо нього, мовби це він,

торкаючись інструмента, надавав їм руху. І кожному навколо нього належали свої кольори, свої характери, а також свої чуття й долі. І був цей калейдоскоп настільки дивовижним, що Франц навіть зачудувався ним. У цьому куточку світу починалася зима, тому, мабуть, все життя зібралось зараз в одному замкнутому теплому просторі.

Після концерту йому захотілося підійти до Анни й перепросити. Благати, впасти на коліна, якщо доведеться, проте вона швидко кудись зникла. Натомість він зіштовхнувся з Адамом. Зустріч ця була для нього нічим не приємнішою, ніж зустріч з Анною, але, без сумніву, також неминучою.

— Чудово, дорогий маестро! — промовив Краєвський. — Ти, як завжди, всіх причарував.

Франц відвів погляд.

— Так, до того ж двічі.

— Облиш, — несподівано засміявся Адам. — Якщо ти про той лист від Анни, то це навіть на краще...

— Як це на краще? — спантеличено спитав Франц.

— А так...

Адам замовк і, наче мимоволі, роззирнувся довкола.

— Тут забагато вух, — додав він, — ходімо в мою зброярню. Я розповім.

— Гарзд.

Вони вийшли за двері, лишивши за собою галасливу залу. А тоді квапними кроками рушили коридором. Щойно наблизилися до потрібних дверей, Франц зловив себе на думці, що саме тут і підслухав розмову Адама з незнайомцем. Він сповільнив крок, проте Краєвський вже відчинив перед ним двері.

— Ласкаво прошу, маестро, — усміхнувся він.

Юнак зайшов досередини. Тут панував напівморок.

Пахло залізом, сирістю і тлущем, яким фехтувальники змащують зброю. Адам запалив свічку. Світло заблискотіло на ефесах шабель, флоретів та шпаг, що висіли на стінах. Тіні розповзлися довкола — і від того було моторошно. Могло здатися, що тут насправді був сховок Синьої Бороди або ще якого-небудь казкового вбивці. Краєвський закурив люльку.

— Отож ти й сам не знаєш, яку зробив мені послугу, mon ami^[28], — видихнувши дим, мовив фехтмейстер.

Франц похитав головою.

— Я втішений, що все розкрилося. Маю на увазі, наші з Анною почуття, — пояснив Адам, — цього не можна було більше приховувати.

Юнак не міг повірити своїм вухам.

— Чого приховувати, Адаме? — мов не зрозумівши, перепитав Франц.

— Відомо чого, — розвів руками його співрозмовник, — як ми кохаємо...

— Але ж ти брешеш! — вигукнув юнак.

Фехтмейстер глянув на нього круглими від подиву очима. Добру хвилину ніхто не зронив ані слова.

— Я все чув, Адаме, — вже тихіше повторив Франц, — я чув, як ти розповідав комусь, що збираєшся віддати борги, скориставшись посагом. Тому, прошу тебе, не витрачай марно зусиль... Ти ні в чому мене не переконаєш.

Він вже зібрався йти, проте Адам його зупинив.

— Стривай, — промовив він, — знаю, це низько, але... Я не маю іншого виходу. Я справді заборгував дуже багато.

— Невже це єдиний спосіб вийти з цього становища? — з деякою відразою в голосі запитав юнак.

— Можливо й ні, але... Річ у тому, що почуття, про які написала Анна, справді взаємні. Хочеш вір, хочеш ні.

— Не віряться.

— Гаразд, але ради Бога, не кажи про те, що чув, Баворовському.

— Граф і так налаштований проти тебе. Думаю, він вже шкодує, що запросив тебе до свого маєтку.

— Не сумніваюся.

— Та й він готує заручини... Є в нього на приміті інший наречений для Анни.

— Ах, люблячий татусь, — іронічно промовив Адам. — Я знаю про це, Франце. Ба більше, цей майбутній наречений, такий собі панич Ваговський, був сьогодні на прийомі в графа серед гостей. Після того, як трапився той випадок з листом...

Краєвський зробив виразну паузу, і Моцарт знову опустив очі.

— ...Хоч, як я вже сказав, мене це навіть втішило, — продовжив він. — Так от, після того, як це сталося, добродій Ваговський зажадав

від мене пояснень. Пояснювати я, звісно, нічого йому не збирався. Тоді він зажадав сатисфакції.

— Що? — перепитав Франц.

— Йому потрібен поєдинок честі.

— Господи милосердний! Невже це правда?

— Тихше, Франце... Тепер ти знаєш ще одну таємницю, яку я проситиму тебе зберегти.

— Але ж хтось із вас може загинути.

— Що вдієш? Такі вже вони є, ці гонорові справи.

— Коли? — після чергової мовчанки запитав юнак.

— Завтра о восьмій ранку.

Франц вдивився у постать фехтмейстера. Той стояв навпроти нього, високий і прямий, мов стріла. Дим від його тютюну неквапно вився догори і там змішувався з химерними тінями, що тріпотіли на стінах і стелі.

У постаті Краєвського відчувалося шалене напруження. Якось навіть приреченість... Чи радше усвідомлення того, як багато йому слід спокутувати. А можливо, й пожадання спокути.

— Маю до тебе прохання, — озвався Адам. — Чи зможеш бути моїм секундантом?

— Секундантом?

— Так, моїм свідком.

— І що ж роблять свідки під час дуелі?

— Оглянеш пістолети, засвідчиш наслідок нашої стрілянини.

— Боже мій, поєдинок не на шаблях?

— Ні, звісно. Цей Ваговський не дурень. Хоч, зрештою, мені однаково. Стріляю я також непогано.

— Але що буде потім, Адаме? — запитав Франц. — Що станеться, якщо ти вб'єш його?

— Не знаю, — відповів той, — до завтра ще маю час подумати. Крім того, в будь-якого поєдинку може бути два фінали... До речі.

Фехтмейстер сягнув рукою до кишені й дістав звідти шовковий мішечок, набитий монетами.

— Ось гроші, які я тобі винен, — він простягнув їх Моцарту. — Вибач, вкрай негречно боргувати ще й тобі. Сподіваюся, ти не гніваєшся на мене?

Франц чомусь не зміг вимовити ні слова. Тоді Краєвський згріб його в обійми й міцно стиснув.

— Дякую, що погодився, друже. Для мене це дуже важливо, — промовив він на вухо. — Завтра о пів на восьму виїжджаємо від парку. Не спізнися.

Уночі Францові так і не вдалося заснути. Щойно він заплющував очі, як бачив перед собою жахливі картини: то закривавленого Адама, який лежав на снігу сам блідий, наче сніг, то його суперника, що конав від отриманої кулі...

І хоч Франц жодного разу не бачив цього Ваговського, уява малювала його обличчя й постать. Спочатку це був русявий юнак зграбної статури, потім зрілий чоловік із першою сивиною у волоссі. Далі він вже бачився йому підстаркуватим, проте ще міцним і з перевіченими роками влучним стрілецьким оком.

Далеко за північ, майже під ранок, у кутку покоїв він побачив батькову постать. Цього разу юнак навіть не здивувався. І не злякався. Франц зрадів, що був не сам. Кілька хвилин він вдивлявся у мовчазну тінь своїми запаленими широко розплющеними очима, аж врешті промовив:

— Уперше відчуваю, як близько може бути смерть...

— Смерть — частина земного життя, — відповів батько, — частина нас самих. Відчувати смерть — це як відчувати частину себе самого. Всередині нас постійно щось умирає, хоч і народжується. Думки, почуття, образи людей... Увесь наш вік — це всього лиш довга або коротка мандрівка до смерті.

— Чи слід боятися смерті?

— Звичайно. Ми творимо лише тому, що боїмося... Боїмося померти непізнаними, невідомими, такими, про яких забудуть за кілька днів після похорону. Страх смерті в основі мистецтва.

— Але я боюся не за себе.

— Однаково. Страх не має господаря.

Із вікна в кімнату почало пробиватися ранкове світло, і постать Моцарта стала майже невидимою.

— Тобі час, — востаннє почувся батьків голос.

Франц схопився на ноги. В голові трохи паморочилося від безсонної ночі, проте він хутко вдягнувся і вийшов на подвір'я палацу. Намагаючись не потрапляти на очі слугам, він швидко завернув до палацового парку, за яким його мав чекати екіпаж.

Довкола панували сутінки й крижаний холод. Юнак зіщулився й майже побіг, дослухаючись, як лунко цокотять його зуби.

Фіакр стояв у домовленому місці. Адам і якийсь незнайомиць тихо перемовлялись, час від часу пахаючи люльками. Побачивши Франца, обидва замовкли, спостерігаючи, як той наближався до них вузькою стежкою, енергійно розтираючи замерзлі руки.

— Препаскудна погода, еге ж? — замість привітання мовив Адам.

На обличчі його засяяла безтурботна усмішка, й можна було подумати, що він зібрав друзів на веселу прогулянку. Юнак спробував щось відповісти, але змерзлі губи йому не підкорялися.

— Це доктор Майєр, — представив незнайомця Краєвський.

— Мав честь і задоволення слухати вас учора, — мовив доктор, простягаючи Францові руку.

Той нарешті спромігся пробубоніти ввічливі слова.

— Заходьте досередини, — запропонував Майєр, — я буду вашим візником.

— Вельми вдячний, докторе, — сказав Адам і відчинив дверцята.

В екіпажі на лавці лежали дві ковдри. Одну з них Адам розгорнув і накинув юнакові на плечі. Той вдячно кивнув. Ззовні почулося, як

доктор цьвохнув батогом, — й екіпаж рушив з місця.

Франц вдивився в обличчя Краєвського. Воно було зморене — очевидно, Адам також не спав, — проте жодного сліду тривоги чи неспокою в ньому не вгадувалось. «Чи ти не боїшся?» — хотів запитати юнак, але вирішив змовчати. Якщо цей чоловік і справді відчуває страх, то нізащо про це не скаже... Так не пустивши і пари з вуст, вони дісталися місця.

— Ну, нарешті, — з якимось полегшенням у голосі промовив Адам і перший вийшов з екіпажа.

Троє чоловіків вже чекали на них посеред невеликої лісової галявини. Поряд з Ваговським був його секунданта та розпорядника поєдинку. Прозвучали короткі вітання, після чого розпорядник приніс зі свого екіпажа скриньку з парою дуельних однозарядних пістолетів. Така ж сама пара виявилась і в лікаря. Кинули жереб, аби з'ясувати, чиєю зброєю будуть послуговуватися дуелянти. Вибрано пістолети лікаря. Тоді Майер запросив секунданта оглянути пістолети й переконатися, що кожен із них заряджений і готовий до використання...

Все це відбулося з такою методичною чіткістю, що Францові здалося, ніби він споглядає добре підготовлену театральну виставу, в якій актори бездоганно вивчили ролі й мізансцени, а театральні художники створили правдоподібні декорації.

Розпорядник запропонував дуелянтам помириться, проте його пропозицію було рішуче відхилено.

Ваговський зняв пальто й циліндр, лишившись в одному жилеті, під яким була білосніжна сорочка. Франц уперше зміг його роздивитися. Суперник Адама був теж високого зросту і такої самої худорлявої зграбної статури. До того ж Ваговський був приблизно однакового з ним віку — йому навряд чи минуло більше двадцяти двох. Ставши один навпроти одного на відстані п'ятнадцяти кроків, вони здавалися братами, що от-от радісно підуть один одному назустріч, проте кожен з них заляк на місці й свердлов поглядом супротивника.

Розпорядник дав команду, і дуелянти націлили зброю — один на одного. Франц відчув, як серце його закалатало, мов ковальський молот, аж звуки цих ударів заглушили все довкола. Більше він не чув ані шуму вітру в кронах дерев, ані пирхання коней, ані будь-чого іншого. Він навіть не почув, як розпорядник сплеснув у долоні, що

було сигналом для дуелянтів починати стрільбу. Юнак почув тільки два оглушливі постріли, які гримнули майже одночасно, мовби один був продовженням іншого. Далі він та троє інших чоловіків до болю прогледіли очі, дивлячись то на одного стрільця, то на іншого: обидвоє навіть не хитнулися. Франц вже готовий був видихнути з полегшенням, бо, здалося, ні один не вцілив, проте Ваговський раптом захитався й упав спершу на коліна, а потім набік і навznak.

Майєр, вхопивши свого лікарського кувара, щодуху кинувся до нього. Слідом за ним до пораненого побігли інші. Ваговський лежав, широко розкинувши руки; очі мав заплющені, ніби спав. На пожовкле осіннє листя з його правого боку скапувала темно-червона кров. Лікар спритними рухами розрізав йому жилет і сорочку, добувшись так до рани.

— Він живий? — над головами чоловіків почувся голос Адама.

— Живий, — не озираючись, коротко відповів йому Майєр.

— Поранений серйозно?

— Я лікар, а не ворожбит, пане Краєвський, — урвав той, — ще не знаю... Ви зробили вашу роботу, тепер я робитиму свою.

Франц глянув на Адама. Той виглядав спантеличено, але десь у глибині його очей сяяв ледь помітний тріумфальний вогник переможця.

— Друже, я мушу зникнути, — тихо сказав той юнакові, — дякую тобі за все. А надто за сьогоднішню послугу.

Франц кивнув.

— Що мені сказати Баворовському? — запитав він.

— Правду. Все, що бачив, і все, що знаєш... Утім, необхідності говорити в тебе не буде. Ще до полудня граф матиме більше вісників, аніж йому треба.

Адам усміхнувся і, вдягнувши пальто, пішов геть лісовою дорогою. Можливо, десь там, за лісом, хтось чекав на нього, тримаючи за вудила осідланого коня? А можливо, Краєвський просто подався світ за очі, не сподіваючись ні на чию поміч? Франц тоді не знав, чи відкриється хоч колись істина і чи доля зведе його знову з фехтмейстером Краєвським...

Поранений дуелянт на радість усім оговтався. Майєр та розпорядник дуелі обережно перенесли його до екіпажа. Ваговський тримався гідно. Зціпивши зуби, він жодного разу навіть не застогнав.

Вирішено було везти його до маєтку Баворовського, бо туди було найближче.

Франц, напевно, більше за всіх відчував полегшення. Суперник Адама залишився живий, а це означає, що Краєвського не вважатимуть вбивцею. Попри те, що це поєдинок честі, суд, як він почув із розмови іншого секунданта з розпорядником, був би неминучим. Адамові довелося би переховуватися від закону або прийняти вирок.

Щойно екіпаж прибув до палацу, як Баворовський сам вийшов назустріч. Граф усе зрозумів без жодних пояснень і миттю розпорядився, щоб для доктора й пораненого приготували все необхідне. На щастя, слуги тут були кмітливими, і йому не довелося жодного слова повторювати двічі.

Того ж дня, заледве по обіді, ті самі слуги вже гарячково ділилися іншою новиною: кудись зникла Анна. Старшу доньку графа ще бачили рано-вранці, коли вона, як звично, йшла до палацової каплички помолитися. Після цього відмовилася від сніданку, сказавши, що почувається зле. Натомість попросила осідлати коня для прогулянки... Вийшовши до лісу, вона так і не повернулася.

Анну кинулися шукати, проте під вечір Баворовський наказав припинити пошуки. Подейкують, граф знайшов доньчину записку, яку одразу не зауважив. Ніхто, крім нього та його дружини, не читали її, проте кожен в домі з упевненістю казав: Анна утекла з тим навісним учителем фехтування, якого давно покохала, але батько був проти їхнього шлюбу.

Граф зачинився в кабінеті й нікого до себе не впускав. Лише пізньої ночі доктор Майєр вблагав його відчинити двері, аби пересвідчитися, що з Баворовським усе гаразд. Вони довго щось обговорювали, чути було їхні викрики, але врешті граф заспокоївся і випив трохи коньяку. Алкоголь його заспокоїв і навіть ненадовго приспав. Самому ж Майєру спати, вочевидь, не судилося. Перед світанком у пораненого Ваговського почалася гарячка, і лікар не відходив від його ліжка аж до обіду.

Удень Францові принесли лист. На звороті не було вказано імені відправника, але, коли юнак розгорнув конверт й прочитав перші рядки, усе його ество наповнилося радістю. Лист був від Жозефіни.

«Дорогий Франце, — писала вона, — друга наша розмова була чимось схожа на першу. Чи не так? І хоч цього разу ми з Вами зустрілися не посеред велелюдної міської площі, а в домі Баворовських, проте знову говорили поспіхом і ні про що як слід не домовилися.

Дату Вашого концерту в Лемберзі вже визначено — це 29 квітня. Що скажете? Втім, сказати Ви можете лише одне: „Я згоден“, бо якщо відмовитеся, то моя репутація сильно постраждає. Сподіваюся, Ви цього не бажаєте, тому прибудете тижнів за два до імпрези й почнете репетиції. Ми з чоловіком охоче Вас приймемо у своєму домі.

І ще, сподіваюся, Ви пробачите мені цей жіночий деспотизм. Обіцяю його спокутувати гарним бенкетом, який ми влаштуємо того ж вечора на Вашу честь.

Аби Ви змогли без труднощів відшукати нас у Лемберзі, вкладаю у цей конверт, окрім листа, картку свого чоловіка.

З нетерпінням на Вас чекаємо!

Хай Господь береже Вас і надає наснаги!

З теплом, Жозефіна.

P.S. Ледь не забула! Пан Зеновій Русанович, хормейстер з церкви святого Юра, просив передати Вам вітання! Казав, що „Agnus Dei“ вдалося з хором розучити якнайкраще. Проте мрія його лишилася незмінною — аби в храмі коли-небудь залунав увесь „Реквієм“ Вашого великого батька».

Розділ IV

Незнайомець з Личаківської

Лемберг, квітень 1810 року

«Любий сину!

Маю надію, що гумор Ваш поліпшився з того часу, як Ви востаннє писали мені. Я децю стривожена Вашим самопочуттям і волю отримати якнайшвидше запевнення в тому, що Ви перебуваєте в доброму здоров'ї. Звісно, Галіція — не той край, про який мріють найталановитіші та найуспішніші люди нашого часу. Особливо народжені у Відні. Проте зазначу, що розмір Вашої щомісячної винагороди, про яку ви якось згадували, спонукає думати про цей віддалений куточок Імперії, як про Землю Обітовану, не позбавлену — скажімо так — якнайкращих перспектив.

Дорогий Франце, мені важко порадити Вам, як вчинити в ситуації, що склалася у Вас із Вашим другом Адамом. Якщо він і справді винен Вам значну суму грошей, то, думаю, слід сказати йому відверто про Ваші переживання. Кожен із нас має бути господарем свого слова, і якщо він обіцяв Вам повернути борг, то нехай же буде ласкавим це зробити.

Загалом же, надзвичайно тішуся, що Ви, мій сину, зуміли знайти в житті достатню фінансову опору й гарного покровителя в особі цього вельмишановного графа Баворовського. Прошу засвідчити йому моє шанування й найтеплішу подяку.

Любий Моцарте, мені було надзвичайно приємно отримати рукопис Вашого концерту для фортеп'яно з оркестром. Як на мене, твір написано чудово. Децю меланхолійно, проте надмірний смуток здатен привабити слухача. Він додасть Вам значно більше шанувальників, аніж який-небудь веселий марш. Тому закликаю Вас творити й писати саме так, як підказує Вам серце. Бо саме воно

разом із Вашим сумлінням і будуть найсуворішими критиками цієї композиції, а також усього, що Ви напишете в майбутньому.

Дорогий сину, лист Ваш і справді прийшов до Відня тоді, коли ми з паном Ніссеном вже були тут, у Копенгагені. Пані Мюллер, теперішня господиня того дому, переслала мені лист до Данії. Це зайняло досить багато часу — я отримала його щойно наприкінці лютого. Сподіваюся, моя відповідь дійде до Вас бодай за місяць. Поштова служба взимку працює вкрай погано. До того ж цього разу між нами значно більша відстань.

Перед виїздом я вирішила впорядкувати деякі речі, що належали Вашому батькові, а моєму чоловікові. Якщо бажаєте, переішлю Вам деякі його рукописи та особисті книги. Клавесин Моцарта я віддала Карлові. Хоч він і віддалився від музичного мистецтва, проте, як людина ділова, зуміє подбати як слід про цю безцінну реліквію й зберегти її в належному стані. Сподіваюся, дорогий Франце Ви не будете ображатися на мене за це рішення. Для мене Ви з братом рівні, і я однаково люблю вас обох.

Цілком підтримую Ваше бажання замешкати в Лемберзі. Маєте рацію, життя поза містом, нехай і в палаці, а також сільська їжа — не для Вас. Тому щиро вболіваю, щоб невдовзі знайшовся інший покровитель, завдяки якому зможете переїхати до міського середовища.

Утім, любий сину, хочу принагідно запевнити Вас, що прийму будь-яке Ваше майбутнє рішення. Наприклад, якщо вирішите повернутися до Відня. Мені було би тоді за Вас спокійніше. Окрім того, час від часу ми б із Вами бачились, оскільки ми з паном Ніссеном плануємо щонайменше двічі на рік бувати у Відні. Та й взагалі невідомо, як довго пробудемо в Копенгагені. Місто це мені не надто до душі...

Щоправда, останнім моїм і найяскравішим спогадом з Відня залишається випадкова зустріч з Бетховеном. Стан його викликає занепокоєння. Присягаю, я бачила перед собою старого, згорбленого, добряче посивілого чоловіка. Куди ж поділися його колишні жвавість та життєлюбство? Здається мені, він досі не оговтався від того вже позаминулорічного провалу своєї „Симфонії до-мінор“ у „Theater an der Wien“^[29]. (Всесильний Боже, щойно я пригадала Ваш прекрасний дебют на цій самій сцені! Чи

пам'ятаєте його Ви?) І навіть щира опіка та батьківська турбота найдобрішого в світі маєстро Сальєрі не допомагає.

Любий Франце, не хотілося би завершувати лист на сумній ноті. Не знаю, чи чули Ви, що в жовтні французи нарешті пішли з Відня?^[30]

Місто вільне, і, здається, життя там почалося знову. Будемо сподіватися, що французькі солдати більше ніколи не повернуться на вулиці нашої прекрасної столиці. Сердечно Вас обіймаю та молюся за Вас! З любов'ю,

Ваша матір,

Констанція Моцарт.

Копенгаген,

10 березня 1810 року Божого».

Франц, мабуть, уже вдесьте перечитав цей лист. Востаннє тоді, коли їхав в екіпажі з Підкаменя до Лемберга. Найбільше шкодував, що матір написала так мало. Йому хотілося знати, як справи в Карла, що нового в столиці, зокрема, як там проходить музичний сезон... Проте Констанція вирішила надміру не вдаватися в деталі.

Франц уже другий день був у Лемберзі. Жозефіна дотримала слова: щойно він опинився в місті, як ним зацікавився особистий секретар її чоловіка, невисокий енергійний чоловічок на ім'я Леон Шнайдер. Юнак отримав усе необхідне: затишні покої для відпочинку, добрий обід, а також клавір, щоб, за бажанням, розпочати репетиції. Самого подружжя Кавалькабо в їхньому будинку на вулиці святого Станіслава тоді не було. Радник із дружиною перебували в Перемишлі на прийомі в якогось чиновника.

Франц щоразу повертався думками до Підкаменя, до маєтку Баворовського. Прощання з господарями було коротким. Вони без жодних докорів погодилися на його від'їзд. Граф і графиня досі не прийшли до тями після раптової втечі старшої доньки... Граф коротко подякував Францові і запевнив, що двері дому Баворовських для нього завжди будуть відчиненими. Графиня ж тільки мовчки простягнула руку й вимушено всміхнулася. Моцартові було страшено жаль це подружжя, тим паче, якась частина вини лежала й на ньому. Ще півроку тому ці люди веселилися й раділи життю, тепер же змарніли й

були подібні радше на сільських бідолах, що з якогось дива одягли дорогу одіж й поселилися в палаці. «Хтозна, — думалося Францові, — як усе би склалося, якби Адам тоді отримав того проклятушого листа...» Від Анни не було жодної звістки. Здавалося, Баворовський був тепер готовий на все, навіть й на шлюб з Краєвським, тільки б знати, що з нею все гаразд.

Після матиного листа Франц відчував сильну тугу за домом. Прогулюючись у Лемберзі Гетьманськими Валами, він насправді думав про Відень, ловлячи себе на думці, що коли б не обіцянка, яку дав Жозефіні, то хтозна, чи тієї ж миті не шукав би якої-небудь диліжансової компанії, аби замовити місце на найближчий рейс до столиці.

Наступного дня, тільки-но він повернувся з міста, служниця повідомила, що у вітальні на нього чекає незнайомиць. Картку свою він не представив, тож вона гадки не має, хто це.

— А чи справді він хоче зустрітися саме зі мною? — перепитав Франц.

— Так. Він чітко сказав: «Чи можна мені побачити пана Моцарта?»
— відповіла жінка.

Юнак стенив плечима.

— Це, мабуть, помилка... Бо хто може знати, що я тут, але гаразд... Я підйду за хвилину.

Знявши капелюха та трохи поправивши свій сюртук й жилет під ним, Франц попрямував до вітальні. Незнайомець сидів на канапі, заклавши ногу на ногу й неквапно пив чай. Побачивши Франца, він радісно усміхнувся, наче той був його давнім приятелем, з яким вони врешті побачилися щонайменше через декілька років.

— Дорогий пане Моцарте, — вимовив він якимось не надто приємним скрипучим голосом.

— Доброго дня, пане...

— Альтман. Мене звати Фредерік Альтман.

Назвавшись, гість простягнув йому руку для привітання. Цей чоловік був середнього зросту, худорлявий, з чіткими, навіть дещо гострими рисами обличчя: орлиний ніс, тонкі, міцно стиснуті вуста, вигнуті в усмішку, запалі щоки та невеликі примружені очі. На вигляд йому було близько п'ятдесяти. Здавалось, він з усіх сил намагався

справити добре враження на юнака, проте того не полишало відчуття настороженості.

— Надзвичайно гарне помешкання, чи не так? — Альтман широким жестом вказав на вітальню.

— Я тут не господар, — відповів Моцарт, також намагаючись видавити з себе посмішку.

— Так, щоразу щастить бути прийнятим у найкращих домах, правда ж? У маєтку Баворовського також було незле.

Юнак змовчав, не надто розуміючи, куди той хилить.

— О, прошу вибачення, — поспішив перервати незручну паузу гість, — я не надто люблю пхатися в чужі справи. До того ж ваш талант, без сумніву, заслуговує тільки найкращого.

Тут він артистично звів руки догори й сплеснув у долоні, наче східний торговець. Франц врешті-решт вирішив з'ясувати, в чому річ:

— Пане Альтмане, — мовив він, — чи можу я бути вам чимось корисним? На сьогодні в мене ще безліч усього заплановано, тому...

— О, звісно, молодий чоловіче, звісно, — тим самим піднесеним тоном сказав Альтман, — я негайно залишаю вас.

Промовивши ці слова, дивний гість поклонився й попрямував до дверей. Подивований до краю Франц, подумавши, що образив чимось цього добродія, поспішив його зупинити:

— Стривайте ж, пане Альтмане! — вигукнув він. — Я зовсім не мав на увазі те, що мені шкода свого часу для ва...

Той зупинився й, озирнувшись, уважно подивився на Моцарта. На обличчі його не було й сліду роздратування чи обурення. Навпаки — він усміхався. Усмішка могла здатися доброзичливою, якби тільки не холод, що таївся в його очах.

— Що ж, тоді я також із приємністю з вами поспілкуюся.

— Але ж... Що вам потрібно, пане Альтмане?

— Мені від вас — нічого. Це вам дещо потрібно від мене, пане Моцарте.

— Мені? Однак я вас вперше бачу...

— Це не означає, що ви мене не кликали.

Франц не витримав і засміявся.

— Але я такого не пригадую... Можливо, ви помилилися?

— Хіба можна не впізнати сина генія, який також прагне бути генієм? — мовив гість.

— Що ви маєте на увазі?

Альтман, не зводячи погляду зі свого співрозмовника, витримав довгу паузу.

Цього разу на обличчі його промайнула ледь помітна глузлива тінь.

— Дивно, — сказав зрештою він, — ваш батько свого часу одразу зрозумів, про що йдеться.

— Мій батько? — Франц відчув, як мороз пробіг по його шкірі. — Ви знали мого батька?

— Знав, — голос Альтмана раптом став зовсім спокійним, як буває спокійним море в штиль, — я знав багатьох геніїв, але пам'ять про великого Моцарта ціную найбільше. Чи хочете ви повторити славу свого батька, Франце? Чи хочете досягнути його вершин або, хтозна, може й сягнути вище?

— Чи хочу я...

Юнак вже перестав дивуватися цій незвичайній раптовій розмові з чоловіком, який, здавалося, бачить його наскрізь.

— Та годі, — мовив той, — не буває геніїв без таємниць. Кожен геній має або мав свою найбільшу, найсокровеннішу таємницю... Залежить від того, живий він чи мертвий. Я буду вашою таємницею, дорогий Франце Ксавере.

— Але хто ви?

— Той, хто донесе вашу музику до людських вух. До кожного найвіддаленішого людського вуха. Той, хто прославить вас настільки, наскільки ви цього прагнете.

— Ви — директор музичного салону? Розпорядник концертів?

Альтман неквапно підійшов до нього на два кроки.

— Я розпорядник людських душ, пане Моцарте, — промовив він, — це значно важливіше, погодьтесь.

— Без сумніву. Хоч, можливо, я не все розумію...

— Найважливіше для вас — зрозуміти, що прожити звичайне життя звичайного вчителя музики вам не вдасться. Не для того ви народилися Моцартом, мій друже. Вам судилося більше.

— Що саме? — цікавість оволоділа ним разом із острахом.

— Або величезна слава... або нелюдський біль.

— Звідки ви знаєте?

— Кажу ж, ви не перший, із ким я про це говорю. Я ніколи не помиляюся. Просто зробіть свій вибір.

— Я ніколи не прагнув слави, — з упевненістю сказав Франц, — цього хотіла моя матір, але не я. Все, що мені потрібно, — це жити музикою. Насолоджуватися нею й дарувати насолоду іншим.

— Тоді лишається біль.

— Хіба це неминуче?

— Неминуче.

— Ви не можете знати всього наперед, ви не Господь Бог.

— Тут ви маєте рацію, пане Моцарте. Цілковиту рацію. Однак хто вам сказав, що геніями опікується тільки Він?

— А хто ж іще?

Альтман змовчав і відповів знову після хвилиної мовчанки:

— Невдовзі у вас перший львівський концерт, дорогий Франце. Знаю, ви готуетесь... Подивимося, що з цього буде. І хтозна, можливо, ви захочете повернутися до нашої розмови. А наразі — моє шанування...

Він вклонився й рушив до виходу.

— До речі, я був на вашому дебюті, п'ять років тому в «Theater an der Wien», — сказав він вже в дверях, — це було чудово. Ви — істинний син свого батька.

Двері за ним швидко зачинились, і Франц не встиг будь-що відповісти. Втім, досить швидко, сівши за інструмент, він забув про цього дивного Фредеріка Альтмана. До пізньої години Франц вправлявся в грі, аж доки втома врешті-решт не почала брати своє. Він підвівся й із задоволенням випрямив спину.

За вікном музичної зали почувся стукіт копит, гуркотіння коліс екіпажа і гучні голоси слуг. Було зрозуміло, що до будинку нарешті повернулися господарі. За кілька хвилин двері прочинились, і на порозі з'явилася Жозефіна. Жінка була одягнена в дорожню одіж з накинутим поверх плащем. Побачивши Франца, вона не стримала радощів.

— Дорогий маестро, нарешті ви тут! — промовила вона. — Богу одному відомо, як довго я на вас чекала і прагнула побачити.

— Щасливий бути тут, Жозефіно... — вклонившись, відповів той, — вдячний вам за клопоти...

Він затнувся, щойно глибше вдивися в її очі. Вогник всередині них не гаснув, а, здавалось, палав дедалі з більшою силою.

— Як ви почуваетесь? — запитала господиня.

— Пречудово. Особливо тепер, коли вас побачив...

Тієї ж миті він змовк й густо почервонів, не чекаючи від себе такої відвертості. Жозефіна взяла його руку й міцно стиснула.

— Це справляє мені неабияку радість, дорогий Франце, — відповіла вона вже дещо тихішим голосом. — Як ваші репетиції?

— З усіх сил працюю, аби ви не пошкодували.

— Аніскільки у вас не сумнівалася...

Наступної миті жоден з них не знайшов потрібного слова, щоб продовжити розмову, тому запала незручна мовчанка.

— Знадвору збирається на грозу, — першою озвалася Жозефіна. — Шкода, бо було б чудово з вами прогулятися і обговорити майбутній концерт.

— Концерт? — перепитав Моцарт.

— Авжеж, — дзвінко засміялася вона, — чи ви вже забули?

— Ні, що ви! Звісно, я пам'ятаю.

— Можливо, обговоримо його завтра за сніданком?

— Охоче.

— Та й, правду кажучи, я кепсько почуваюся з дороги.

— Дозвольте провести вас до вітальні? — запитав він якимсь надміру гарячково.

— Так, коли ваша ласка.

Він, як і личило, запропонував їй спертися на його руку. У вітальні вони попрощалися, побажавши одне одному доброї ночі. З радником Кавалькабо, господарем дому, Франц того вечора не побачився. Втім, це його тільки тішило...

У своїй кімнаті, попри пізню годину й утому, він не зміг заспокоїтись і лягти спати. Міряючи її кроками, Моцарт дослухався, як сильно калатає його серце, і не бажав знати, чи то пак, не бажав визнати причину свого неспокою.

Минула година, потім ще одна... Було вже за північ, коли він важко опустився на крісло перед письмовим столом. Знадвору почулося гуркотіння грому, і він смикнувся усім тілом, мовби хтось завдав йому фізичного болю. Втім, здавалось, саме негода підштовхнула його до дії. Тремтячою рукою він вхопив чистий аркуш, поклав його перед собою, а потім вмочив перо у чорнило.

«Дорога пані Кавалькабо», — написав Франц і одразу ж зім'яв аркуш. Взяв інший і вже впевненіше вивів на ньому своє послання:

«Жозефіно,

Ви, мабуть, помітили, що поведінка моя сьогодні була доволі дивною... Не знаю, чи здогадуєтесь чому. Вона гріхозна, негідна, але, на жаль, сильніша за мене. Так, мої почуття до Вас спалахнули раптово, наче пожежа, і от-от мене спопелять. Я боявся зізнатися в цьому собі самому... Але краще бути чесним. Аби це полум'я не завдало шкоди й вам, я змушений залишити цей дім... Ні, не так. Утекти. Ганебно, наче злодій!

Прошу, пробачте мені за все... За мою невдячність і за те, що не виправдав Ваші сподівання.

І заради Бога, спаліть цей лист.

Ваш Франц».

Дописавши, він склав аркуш учетверо і, перехиливши свічку, скріпив папір кількома краплями воску. Тоді підвівся з-за столу й швидко одягнув сурдут, капелюх й рукавиці. Взявши в одну руку підсвічник, а в іншу лист, Моцарт тихо вийшов за двері. Намагаючись ступати якомога тихіше, він спустився до пивниці будинку, де жив Леон Шнайдер, секретар Кавалькабо. Доки не було господарів, вони потоваришували, і Франц тепер розраховував на його допомогу.

Постукавши в двері кімнати Шнайдера, утікач подумки молив Бога, щоб чоловік прокинувся одразу. Повторний стукіт міг би розбудити когось із слуг. На щастя, секретар ще не спав. Прочинивши двері, він з подивом витріщився на нічного гостя.

— Франце? Ви? Що сталося?

Моцарт підніс палець до губ.

— Тихіше, пане Шнайдере. Впустіть мене, прошу.

— Звісно, — сказав той, відступаючи вбік, — заходьте...

Той хутко зайшов досередини. Шнайдер безшумно зачинив за ним двері. Секретар був у довгій до п'ят нічній сорочці і в кумедному ковпаку на голові.

— Куди ви зібралися, пане Моцарте? Бачили, яка там погода? — спитав він упівголоса. — Вирішили прогулятися серед ночі?

— Якщо й так, то проситиму вас порадити маршрут.

— Тоді раджу вам помандрувати до свого ліжка й лишитися там до ранку, — в тихому голосі секретаря відчувалося неприховане роздратування.

— Ради Бога, пане Шнайдер, мені зараз не до жартів.

— А хто жартує, молодий чоловіче? Я серйозно.

— Мені треба негайно покинути цей будинок.

Шнайдер зміряв його підозрілим поглядом.

— Що ви накоїли?

— Нічого.

— Тоді чому тікаєте?

— Щоб... не накоїти.

— А сюди прийшли побажати мені добраніч?

— Ні, до вас я прийшов просити екіпаж.

— Екіпаж? Глупої ночі? Та ви з глузду з'їхали, пане Моцарте!

— А ще просити вас передати пані Кавалькабо ось цей лист, — Франц, мовби не чуючи його слів, простягнув скріплений воском папір, — особисто їй в руки... Прошу вас.

Шнайдера це приголомшило. Він важко зітхнув і сховав послання до шухляди свого столу. Потім накинув на сорочку теплий халат і забрав у Франца з рук підсвічник.

— Вранці скажете, що я вам погрожував... — розгублено пролепетав Моцарт.

— Ви? Погрожували? Чим? Забити мене до смерті своїми нотами?.. Не смішіть! Гаразд, якось викручусь.

Він вже зібрався відчиняти двері, коли зупинився й знову перепитав:

— Але все-таки. Куди саме ви зібралися?

— Не знаю, — щиро відповів Моцарт, — спочатку зупинюсь де-небудь у готелі, а далі — буде видно.

— Їдьте до Жовкви, — порадив йому Шнайдер, — наші візники добре знають дорогу. До ранку там будете. Крім того, в цьому містечку є більш-менш пристойні місця, щоб там міг зупинитися порядний панич. Перебудете там якийсь час, а потім вже вирішуйте, куди прямувати далі.

Франц мовчки кивнув. Він гадки не мав, де та Жовква, але принаймні визначив собі тепер бодай якусь мету.

Вони покрадьки вийшли з кімнати і, піднявшись спочатку вгору по сходах, обережно попрямували до чорного виходу, про існування якого Моцарт і не підозрював. Пригнувши голови, наче нічні злодії, чоловіки пройшли вузьким коридором з низькою стелею. В кінці виявились невеликі двері, що вивели їх на внутрішнє подвір'я.

— Тут мусите мене зачекати, — пошепки сказав Шнайдер.

Сказавши це, він повернув йому підсвічник з погаслою на відкритому просторі свічкою й зник у дощовій темряві. Десь за півгодини секретар повернувся. Дихав він важко, як людина, якій довелося добряче походити. По обличчю його текли струмені дощу.

— Все гаразд, — почув Франц його голос, — екіпаж чекає на вулиці. Йдіть прямо, нікуди не звертайте.

— Дякую, пане Шнайдере, — гаряче промовив Франц.

— Хай береже вас Бог, юначе...

Секретар вже хотів іти, аби швидше сховатися від дощу, проте помітив, що Франц нерішуче переступає з ноги на ногу.

— На що ви чекаєте? — з подивом запитав Шнайдер. — Ідіть. Візник ще, гляди, передумає.

— Пане Шнайдере, — тихо промовив Моцарт, сягаючи до кишені свого плаща, — я хотів вам подякувати... Тому приберіг для вас деякі гроші...

З цими словами він простягнув йому невеликий мішечок, однак той із обуренням відмахнувся.

— Краще заплатіть як слід візникові, — сказав секретар, ховаючись за дверима. — Добраніч!

Він зник, і Франц більше не вагався. Швидким кроком утікач перетнув подвір'я і через відчинену браму вийшов на вулицю.

За кілька десятків кроків від нього справді миготіло два вогники. Це були ліхтарі, що їх у темну пору доби візники вішають над своєю лавкою, аби освітлювати дорогу попереду. За хвилину Моцарт вже був біля екіпажу. Темна постать на лаві, яка тримала довгий батіг, шанобливо привіталась:

— Доброї ночі, паничу.

— Доброї ночі, — відповів Франц. — Ви знаєте, куди їхати?

— Пан Шнайдер велів до Жовкви, до готелю «Грац», — сказав той.

— Чудово.

Перш ніж сісти в екіпаж, утікач простягнув йому гроші, які приберіг для Шнайдера.

— Це вам за клопоти і... за вашу мовчанку.

— Хай благословить вас Господь, паничу! — радісно вимовив візник, відчувши в руці їхню вагу. — Віднині у вас немає вірнішого слуги за мене.

Із цими словами вони рушили в дорогу. Вмостившись на сидінні для подорожніх, Франц раптом зрозумів, що добряче змок. Точніше, змок до нитки, а з крисів капелюха вода лилася йому за комір. Трохи обтрусившись, він щільніше загорнувся в плащ, однак від протягів, що гуляли по екіпажу, Франц затремтів, як у лихоманці, відчуваючи, що ця подорож не додасть йому здоров'я.

Поїздка їхня, як і казав Шнайдер, справді, протривала до світанку. Як почало розвиднятися, вони зупинилися біля брами готелю «Грац». Візник зіскочив із лавки і прочинив двері екіпажа. Франц досі тремтів і без його допомоги навіть не зумів вийти.

— Вам треба випити, паничу, — сказав він Моцарту. — Саме так, бо ще яка хвороба до вас вчепиться. Я знаю, про що кажу.

— Може й так.

Візник, що виявився високим кремезним чолов'ягою, дістав із внутрішньої кишені пляшку з прозорою рідиною.

— Ось, ковтніть. Мене це завжди рятує.

Франц непевно взяв її до рук.

— Що це? — запитав він.

— Те, що позбавляє нас хлопів усіх турбот і додає гумору, — по-філософському відповів візник, — горілка.

— Он як? — утікач відкоркував плящину й обережно підніс її до рота.

З пляшки смерділо, проте він все ж таки зважився на чималий ковток. Цієї же миті горло йому обпекло вогнем, а груди стиснув спазматичний кашель.

— Яка гидота, — здавлено вимовив Моцарт і повалився на свого благодійника.

Той вправними рухами підхопив спершу пляшку, а потім Франца і, завдавши того на плече, поніс до входу в готель.

— «Гидота» — каже... Ех, ці паничі, — бурмотів чолов'яга, ногою прочиняючи готельну браму, — агов, є тут хтось? Я вам постояльца

приніс!

На крик вибіг заспаний служник і після коротких перемовин провів їх до вільного покою.

Франц нарешті отримав суху постіль і спокій. Потиснувши руку своєму візникові, якого, як виявилось, звали Демком, утікач провалився у глибокий безпам'ятний сон.

Прокинувся він вже після полудня, відчуваючи, що по тілу його стікає холодний піт.

Кімнату вигрівали промені сонячного світла, а Демко, як той вірний пес, все ще сидів навпроти нього в кріслі. Франц врешті зміг роздивитися його обличчя: обвітрене, з різкими зморшками, проте відкрите й приязне.

— Ви кепсько спали, паничу, — сказав він, зводячись із крісла, — гукали когось уві сні, а потім молились...

— Молився?

— Так, «Pater noster» читали.

— Нічого не пам'ятаю.

— То й на краще. Бо іноді таке присниться... Я сходжу вниз, чаю для вас попрошу.

Щойно він вийшов, Франц також підвівся й заходився вдягатися. Все тіло нестерпно ломило, боліла голова, а ще почав мучити кашель. «Здається, застудився, — промайнула в нього дошкульна думка. — От нездара, навіть втекти не вмю, як належить».

Демко повернувся за чверть години й справді тримав у своїх велетенських руках крихітну тацю зі заварником, чашками і якимось печивом.

— Я взяв чаю на двох, — мовив він.

— Ну, звісно, — трохи спантеличено відповів Моцарт, — я не проти, якщо ти також вип'єш чаю.

— Що ви... Я до панства себе не мішаю, — відповів той, ставлячи тацю на стіл, — до вас прийшли.

— До мене? — стрепенувся Фран. — Але хто?

— Зараз побачите...

Він повернувся до дверей і відчинив їх. На порозі стояла Жозефіна. Впустивши жінку досередини, сам Демко вийшов із кімнати, залишивши їх наодинці.

Жозефіна ступила кілька кроків убік Франца і завмерла, не зводячи з нього погляду.

— Як... як ви знайшли мене? — промовив хриплим голосом утікач.

— Мій добрий вірний Шнайдер ніколи б не відпустив бозна-куди такого хлопчиська, як ви, не переконавшись, що з ним нічого не трапиться...

— Хлопчиська? — скипів несподівано Моцарт. — Ви назвали мене хлопчиськом, пані Кавалькабо? То от, значить, хто я для вас? Хлопчисько!

— Саме так ви й повелися, дорогий Франце!

— Що ж гаразд... Мені цього досить.

Він вхопив мокрий ще звечора сурдут і спробував його одягнути, проте той ніяк не піддавався. Був важкий і якийсь нековирний: руки в рукави вдалося просунути заледве по лікті, вже не кажучи про те, щоб накинути його на плечі. Набубнявілий вологою, він вислизав, як фантастичний звір, що бавився зі змученим утікачем, і так загнаним у глухий кут. Францові здалося, що виглядало це досить кумедно, тому він сердито відкинув його вбік.

— Я прихопила для вас сухий одяг. Його вам занесуть, — сказала Жозефіна, — ви все залишили... Втікали поспіхом...

— Не називайте це втечею, будь ласка.

— Але ви самі так назвали свій вчинок у тому листі...

Знову повисла пауза, яку Моцарт порушив першим:

— Ви знищили його? Лист?

— Ні.

— Чому?

— Рука не піднялася. Це ж ви писали...

— Але ви наражаєте себе на небезпеку. Через мене.

— Не турбуйтеся. Я буду обачною. З цим листом і тими, які ви ще мені напишете. Мабуть, напишете...

— Я не хочу писати вам, Жозефіно, — промовив Франц, відчуваючи, що зараз може і мусить бути відвертим, як ніколи, — я не хочу писати, бо це свідчитиме, що між нами відстань... Я хотів би говорити з вами. Промовляти до вас і тієї ж миті чути вашу відповідь.

— Тоді чому ти тікаєш, нерозумний хлопче? — несподівано сказала вона.

— Бо не смію... сподіватися.

— Сподіватися на що, Франце?

— Що колись ти будеш моєю.

Жозефіна відвела погляд і відійшла до вікна. Тендітна постать її виднілася на тлі дощового ранку і була йому милішою понад усе. Як же хотілося підійти й обійняти її. Якимось так по-особливому. Хоч радше не обійняти, а торкнутися. Так, як торкаються найніжнішої квітки.

— Я не маю права і не можу дати тобі жодної обіцянки, — промовила вона, ледь повернувши голову так, що він бачив, як кілька чарівних пасем її темного прекрасного волосся тягнулися уздовж щоки й досягали самого плеча. — Я можу тільки просити тебе залишитись у Лемберзі. Хоча б для того, щоб зіграти концерт.

Вона знову повернулася до нього обличчям і впіймала очима його погляд.

— Адже музика — це все, що в нас зараз є. І музикою також можна любити...

У двері постукали й одразу після цього їх прочинили. В кімнату зайшов Демко.

— Ой, пробачте, мої панове, — злякано сказав він і вже хотів знову вийти, проте Жозефіна його зупинила.

— Ні, все гаразд, залишіться. Мені вже час, — промовила жінка.

Вона простягнула Францові руку, і той миттю підніс її до губ, мовби боячись, що Жозефіна піде надто швидко.

— Чекаю на вас у Лемберзі, — усміхнулася пані Кавалькабо, — до зустрічі.

— До зустрічі, — ледь витиснув з себе Франц.

Вона вийшла, і вони з Демком лишилися самі. Той зиркнув на стіл, де досі стояв неторканий чай і печиво.

— Дарма старався, виходить... — пробурмотів чолов'яга.

— Що? — не зрозумів Моцарт.

Демко засміявся.

— Ви паничу аж сяєте, а ще півгодини тому були, мов до вмирання.

— Бо ми повертаємося, мій друже. Повертаємося до Лемберга негайно! — Франц заходився збиратися. — Впрягайте своїх коней...

— От я й кажу, дарма старався, — на цих словах він укотре вийшов з кімнати.

Коли екіпаж вирушив від готелю, Франц уместився на лавці поряд із візником. Світ раптом прояснів перед його очима. Можливо тому, що

припинився дощ. Звідкись узялися ясні весняні барви у садах, а вранішнє сонце перелискувало в дощових краплях, завислих на гіллі. Галасували дітлахи, які бігли слідом за ними вулицею, і цвірінькали горобці над головою.

Все це було наповнене життям, соками, теплом, вологістю... Францові шалено захотілося кричати, мовби його раптово охопило божевілля. А може, й не мовби? Може, він і справді з'їхав із глузду? Від щастя? Від того, що так несподівано повернувся до життя? Від того, що так несподівано побачив Жозефіну? Від того, що захотілося чимшвидше опинитись за інструментом і написати для неї все найкраще, на що він тільки був здатен?..

І лише музика, мова самого Бога, здатна буде передати все, що він відчуває. Все, що наповнює тепер його. Нехай вона це почує! Нехай почують всі навколо! Інакше ці відчуття розірвуть йому душу.

Нічна мандрівка і нічний холод не минули для Франца без наслідків. Одразу по поверненню до будинку Кавалькабо він відчув, що застудився. Втім, не скасував репетиції, хоч і був ризик, що на своєму концерті, який мав відбутися вже за два дні, вийде до публіки з гарячкою.

Жозефіна дбала про нього, як тільки могла: кілька разів на день викликала до нього лікаря, сама приносила йому чай і гаряче молоко. Врешті-решт, у вечір концерту Моцарт хоч і був блідим, наче стіна, все ж тримався на ногах.

Ще з полудня у великій залі будинку Кавалькабо, де зазвичай відбувалися світські прийоми, метушилися слуги. Вони носили стільці, столи й столики, канделябри, скатертини, простеляли килими... Жозефіна особисто за всім наглядала. Вечір мав відбутися на найвищому рівні.

О третій по полудню прийшов майстер, щоб налаштувати фортеп'яно й попросив усіх вийти геть із зали. О п'ятій, коли він завершив свою монотонну роботу, до інструмента було заборонено наближатися будь-кому, крім Моцарта, ближче, ніж на п'ять кроків.

Ці розпорядження й накази було виконано, і близько восьмої в залі почали збиратися гості. Жозефіна, в елегантній сукні, яку доповнювало чудове діамантове кільце, сережки та егретка в зачісці, особисто зустрічала кожного, кого запрошувала. Вже прибули віце-губернатор, начальник поліції та директор театру. Їхні дружини не без

заздрощів дивилися на господиню, яка усміхалася так, мовби не клопоталася цілісінький день, а щойно повернулася з неквапної прогулянки. Чоловік її стовбичив поруч, тримаючи в руці бокал з вином, і белькотів гостям якісь завчені побажання гарного вечора та подяку за те, що ті прийняли їхнє запрошення...

Настав час з'явитися Францові, та він забарився. Занепокоївшись, Жозефіна пішла до його кімнати. Двері були відчинені. Юнак стояв похнюплений біля вікна у самій лише сорочці.

— Франце, — окликнула вона його.

У відповідь той важко зітхнув.

— Тобі зле? — запитала вона.

— Ні, все гаразд...

Він повернувся до неї. Волосся його було скуйовджене, очі запалені, а в погляді якийсь затаєний біль. «Можливо, все це застуда», — подумала Жозефіна.

— Ти зовсім не готовий, Франце... — жінка не стримала роздратування.

— Так, вибач... Я задумався.

— Про що ж ти думав?

Вона взяла в руки його фрак, що висів на спинці крісла й піднесла йому.

— Про... про нас. Тобто, про те, що ти сказала мені тоді в Жовкві.

— Франце, на тебе чекають. Зараз на правду не час...

— Я думав про те, що якби був знаменитим, як мій батько, то мав би більше влади. І зумів би відібрати тебе в цього Кавалькабо.

Жінка гірко всміхнулася.

— Ти говориш так, ніби я не людина, а річ...

— Ні, що ти! Боже збав... Але ж я справді небагато важу в цьому світі. Все, на що можу розраховувати в найближчі роки, — це на посаду вчителя музики, щоб зводити кінці з кінцями. Не більше...

— Мій любий, — раптом промовила жінка й ніжно торкнулася долонями його обличчя, — там у залі зібралися перші люди міста. Всі вони прийшли, щоб послухати тебе. Твою музику. Ніхто не знає, що станеться ще сьогодні після цього вечора.

Франц перехопив руки Жозефіни й палко їх поцілував.

— Окрім того, я дещо приготувала для тебе.

Він побачив, як в її очах спалахнули грайливі дитячі вогники.

— Приготувала? Що?

— Побачиш.

— Скажи!

— Ні.

Вона випурхнула від нього й відбігла вбік. Франц кинувся до неї, проте жінка, сміючись, втекла знову.

— Вдягнись, нарешті, ледащо, — сказала вона вже біля дверей.

— Жозефіно, чекай...

— Я не можу чекати, бо чекають гості. Згуби моєї хочете, маестро?

— Ще хвильку.

Він опинився поруч. Тоді тремтячими вустами, ще гарячими від застуди, торкнувся її вуст.

Жозефіна сіпнулась, наче з болю. «Що ти робиш?» — хотілося вигукнути їй, проте вона змовчала. Врешті, так нічого й не сказавши, вийшла з його кімнати й попрямувала до зали.

За півгодини публіка нарешті побачила Франца Моцарта, про якого в Галіції говорили ще з минулого року. Звісно, дехто з присутніх гостей вже бував на прийомах у графа Віктора Баворовського, в Підкамені, і навіть мав нагоду слухати музику сина великого віденського генія, проте для більшості все ж таки ця нагода трапилася вперше.

Очікуючи, публіка, звісно, встигла й удосталь попліткувати. За кілька місяців історія про дуель учителя фехтування Адама Краєвського та дідича Ваговського обросла новими дивними подробицями. Зокрема, тепер стверджували, що це насправді Франц закохався в Анну Баворовську й домагався взаємності, пишучи для неї, окрім музичних п'єс, ще й поезію. Подекуди доволі непристойну, аж мусив утрутитись її наречений, викликавши пана Моцарта на дуель. А що австрієць був музикантом, а не стрільцем, то виклик прийняв його кумпель Краєвський, який після поєдинку мусив тікати з Підкаменя, бо тяжко поранив супротивника й боявся тепер законної кари. Анна ж, бідолашна, не витримавши того, що через неї постраждало стільки достойних молодих паничів, один з яких заледве не віддав Богові душу, подалася в монастир, де прийняла чернечий постриг.

Цим чуткам вірили не всі, дехто вважав, що Моцарт все-таки стрілявся й це він поранив Ваговського, у такий спосіб відстоявши свою честь, але втративши добру службу в Підкамені. Тепер же мусив перебратися до Лемберга, де тутешнє товариство ще матиме нагоду

оцінити всі його таланти. На цих словах жінки таємничо усміхалися, а чоловіки насуплювали брови.

Без сумніву, цьому містові хотілося справжніх пристрастей і скандалів. І якщо таких не траплялося, то їх вигадували.

— Любі пані й панове! — промовила Жозефіна, коли вщухли привітальні оплески. — Нашому місту пощастило. Син великого Моцарта обрав його, щоб жити тут і писати свою музику. Зауважте, він міг лишитися у Відні, проте Лемберг виявився для нього милішим. Тож будьмо для нього достойною публікою. Нам пощастило бути близько до нього, торкнутися його таланту, отже лишається тільки оцінити його як слід...

Нова хвиля оплесків сколихнула залу, і Жозефіна з тріумфом в очах глянула на Франца. Той не міг не замилуватися нею: щоки горіли рум'янцем, груди здіймалися в палкому диханні, підборіддя гордо підняте. Раптом вона ледь помітно йому підморгнула. Мовляв: «Дивися, що буде далі».

— Мої дорогі гості, — промовила Жозефіна з якоюсь грайливою таємничістю в голосі, — музику Франца Ксавера Моцарта встиг оцінити наш чудовий скрипаль, неперевершений віртуоз Кароль Ліпінський. І за раз він зіграє його сонату!.. Точніше, зіграють вони обидвоє!

Францові перехопило подих. Так от яку несподіванку приготувала йому ця неймовірна жінка!

Ще живучи у Підкамені, він чув про львівського скрипаля, свого ровесника, який, попри молодий вік, став спочатку першою скрипкою, а згодом і головним капельмейстером львівського театру. Тепер же він його побачив.

Елегантно вдягнений, усміхнений, зі скрипкою в руках, Кароль прямував до нього. Він був невисокого зросту, середньої статури, мав приємну зовнішність: густе чорне кучеряве волосся, широке чоло, виразні очі, рівний ніс і рум'яні, мов у дитвака, щоки. Видавався дещо манірним, проте це йому пасувало.

Наблизившись до Моцарта, Ліпінський простягнув йому руку для привітання. Щойно той потиснув її, скрипаль відійшов убік і поклав скрипку собі на плече. Зрозумівши, що мусить йому акомпанувати, Франц сів за фортеп'яно.

У залі вмить стих гомін. Моцарт, здавалося, чув, як стукотить не тільки його серце, а й серце Жозефіни. Ліпінський витримав паузу, а потім плавно підніс до струн смичок.

Франц уперше почув, як його музику виконує хтось інший. До того ж Кароль грав з пам'яті. Гості слухали, затамувавши подих.

Коли він завершив, Моцарт не тямився від щастя. Йому хотілося обійняти цього скрипаля, проте він стримався і тільки вдруге гаряче потиснув йому руку. Потиснув навіть трохи засильно, бо Ліпінський ледь помітно скривився від болю.

— Дякую... — шепотів Франц, будучи не в змозі вимовити будь-що інше.

— Мав за честь, — коротко відповідав той. — Для мене це була велика честь...Честь бути з вами...

Публіка ж без упину аплодувала. Ліпінський був їхнім улюбленцем, а отже, його вподобання для них також багато означали.

Врешті, настала черга Моцарта зіграти сольно. Він також не поспішав. Розклав ноти (хоч по-щирості, вони йому були не потрібні), потім злегка розім'яв пальці й опустив їх на клавіші.

Він і цього разу, здавалося, лише слухав свою музику. Вона линула окремо, мовби народжуючись без його зусиль. Сам він перевів погляд на Жозефіну, яка ловила кожен його рух. «Це все для тебе, — промовляли його очі, — кожна нота, кожен мій порух, кожна хвилина мого життя... Все, що я написав або ще напишу. Все воно твоє».

Час минув непомітно. Якби не стерплі пальці, Франц нізащо б не повірив, що грав цілу годину. «Мабуть, мене знову лихоманить», — подумав він, відчуваючи раптову слабкість.

— Чудово, маестро, чудово, — перекрикуючи оплески, проревів йому просто на вухо господар дому, Людвіг фон Кавалькабо.

Франц уклонився.

— Я дуже радий, що ви прийняли наше запрошення, дуже радий, — не вгавав радник. — Чудовий видався вечір...

Тієї ж миті він подав руку своїй дружині, і, промовивши йому ще кілька побажань, вони подалися кудись в інший кінець зали, а потім і зовсім зникли з очей.

Замість них перед ним несподівано з'явився Фредерік Альтман. Той самий дивакуватий чоловік, що два дні тому вже побував у цьому домі з візитом.

— Вітаю, пане Моцарте, — сказав він. — Не міг пропустити нагоди послухати вас. І не пошкодував.

— Це тішить... — видавив із себе музикант.

— Чи залишав я вам свою картку під час нашої зустрічі? — запитав раптом Альтман.

— Ні, не залишали.

— О, даруйте, — сказав той, — як негречно з мого боку...

Він потягнувся до внутрішньої кишені й швидко витягнув звідти свою візитівку.

— Ось візьміть...

Прийнявши її, Франц прочитав короткий напис «Фредерік Альтман, директор театру, Лемберг, Личаківська, 9».

— До зустрічі, пане Моцарте, — мовив він.

— Чому ви впевнені, що ми зустрінемося?

— Тому, що я вам потрібен, маестро. Я вже це казав... Так само, як був потрібен вашому батькові.

— Я не розумію, про що ви.

— Не переймайтеся. Головне — зрозумійте, що я ваш друг. Можливо, найкращий друг з усіх, що себе так називають. До того ж друг, який багато про вас знає.

Франц відчув, що до нього потроху повертається гарячка. В голові почало шуміти, скронями покотився піт.

— Що саме знаєте?

— Про це й поговоримо. Зайдіть до мене якось. Коли почуватиметесь краще.

Із цими словами він уклонився й попросив служника принести йому капелюх й тростину. Одягнувся й, побажавши присутнім гарного вечора, вийшов із зали.

Франц також більше тут не залишився. Зрештою, без Жозефіни йому було незатишно. Вкотре подякувавши Ліпінському, що так приємно його здивував, Моцарт поспіхом піднявся до своїх покоїв, де, не роздягаючись, упав на ліжку й потонув у пекучому хворобливому сні.

На ранок гарячка його посилилася, тому Жозефіна знову відправила служницю по лікаря. Сама ж вона відвідувала хворого кожної години, аж доки тому нарешті стало краще.

Франц розплющив очі й попри слабкість відчув, що радо би прогулявся. Перед собою він бачив вікно, завішене прозорими фіранками, з-за яких до кімнати просіювалось яскраве світло. Біля вікна, читаючи книжку, сиділа Жозефіна.

— Хочу бути тими сторінками, які ти гортаєш, — хрипким голосом промовив Моцарт і усміхнувся, відчувши одразу, як його пересохлі вуста почали кровити.

Жінка стрепенулась. Відклавши книжку, вона хутко підійшла до нього.

— Дякувати Богу! — з полегшенням сказала вона. — Тобі краще?

— Будь-кому стане краще, якщо про нього дбає ангел.

Жозефіна усміхнулась, глянувши на нього з невимовною любов'ю.

— Розпоряджусь, аби тобі принесли щось поїсти.

— Стривай, — він взяв її за руку, — дай мені намілуватися тобою. Якщо треба хворіти, щоб бачити тебе біля свого ліжка, то я готовий не одужувати.

— Що ти таке кажеш? — вона поклала руку йому на чоло. — Знав би ти, як всі хвилювалися за тебе. І не тільки в цьому домі. Побачиш, скільки листівок тобі надіслали з побажанням скорого одужання.

— Хто надіслав? — не зрозумів Франц.

— Віце-губернатор, директор поліції, головний капельмейстер з театру, наш дорогий друг Кароль Ліпінський... І багато інших, кого ти зачарував своєю музикою, — мовила жінка. — Окрім того, багато цікавляться, чи є можливість запросити тебе до свого дому вчителем музики... Отже, дорогий маестро, можете потроху перебирати пропозиції. В Лемберзі тепер чимало впливових людей, які готові заопікуватися вашим майбутнім.

— Шкода, що я цікавий їм тільки як учитель. А не як творець музики.

— Не все одразу, мій дорогий...

Вона взяла зі столу бронзового дзвоника й подзвонила. За хвилину до кімнати зайшла служниця.

— Маріє, — звернувшись до неї господиня, — звели, щоб приготували панові Моцарту свіжий курячий розсіл...

— Так, пані, — відповіла та.

— І ще нехай... — Жозефіна несподівано замовкла.

Франц звів на неї погляд і побачив, що вона ледь тримається на ногах. Праву руку жінка піднесла до чола, а лівою сперлася на стіл, аби не впасти.

— Пані, — злякано вигукнула Марія й кинулась до неї.

— Все гаразд, — спробувала заспокоїти її та, — просто голова запаморочилась...

— У вашому стані треба більше відпочивати й краще їсти, а не тільки доглядати за кимось, — тут вона скосила оком на Моцарта, але тієї ж миті затнулась.

«У вашому стані? Що це значить?» — хотів повторити Франц, але вчасно стримався. Було й так все зрозуміло — Жозефіна «при надії». Жозефіна чекає на дитину. Від свого чоловіка. Це, зрештою, природно для заміжньої жінки. Природно, але ж, Господи милосердний, як це пережити йому?..

Жозефіна намагалася упіймати його погляд, проте він затулив очі рукою, вдаючи, що його разить світло з вікна. Врешті-решт, господиня і служниця вийшли. Тоді він звівся на ноги й почав одягатися. Думки миготіли в голові, наче лиховісні тіні. «Чому вона вирушила за ним до Жовкви? Чому тоді не дозволила поїхати звідси? Якби він зараз був десь в Австрії, йому б не довелося дізнатися цю новину! Зараз би він почувався значно краще!..»

Він почав шукати поглядом свого сюртука, коли раптом, побачив на підлозі сіру картку. Піднявши її, Франц упізнав візитівку Фредеріка Альтмана... Хвилинку поміркувавши, він заховав її в кишеню й пішов до дверей. Йти було ще важко. Та заледве чи міг би він почуватися тепер краще, якщо гарячка відступила тільки цієї ночі. Пересиливши себе, Моцарт зійшов сходами. За брамою гомоніла вулиця.

Погода в місті виявилася пречудовою. Весна впевнено панувала в повітрі й, здавалося, проникала в душі перехожим. То там, то там з'являлися усміхнені обличчя й чулися веселі голоси.

З передмістя долинали пахощі розквітлих дерев, різкий запах диму й фарби. Підходящий час, аби розпочати щось заново. Нову п'єсу чи нову сонату... Натомість жодного бажання, окрім як померти, всередині молодого Моцарта не було.

Перейшовши місток через Полтву, Франц минув костел єзуїтів і через пасаж Андреоллі вийшов на площу Ринок. Ступивши не більше сотні кроків, Франц зрозумів, що мимоволі йде на Личаківську, до

будинку, адреса якого була на візитівці Фредеріка Альтмана. Він був переконаний, що цей чоловік чекає на нього. Втім, якби хтось запитав зараз у Франца, звідки в нього така містична певність, то заледве той зміг би відповісти. А точніше, промовчав би... Адже Моцарт був переконаний, що Альтман чекає саме на нього і саме цієї миті.

Будинок під номером дев'ять на Личаківській нічим не вирізнявся серед решти. Звичайна сіра кам'яниця з потрісканими дверима. Вони виявились відчиненими, і Франц обережно зайшов досередини. Тут панував напівморок і дух плісняви та нечистот. Дерев'яні сходи вели нагору, де виднілося невелике вікно. Крізь нього пробивалися слабкі промені світла, невпевнено обіцяючи, що людина, яка наважиться піднятися на наступний поверх, має примарні шанси не скрутити собі в'язи.

Сумніваючись, Франц став на першу сходинку й прислухався. Під невеликою вагою його тіла та заскрипіла, проте витримала. Тоді він ступив ще крок, далі ще один, доки не опинився біля вікна. Дихати стало трохи легше, тут вже не тхнуло так, як унизу, і взагалі було безпечніше. Та Франца раптом охопили сумніви, і він вже готовий був спуститися знову донизу, вийти на вулицю й піти звідси геть, коли ж над ним почувся голос Альтмана:

— «Лишайте сподівання всі, хто входить...».^[31] Якщо тільки я правильно процитував.

Моцарт підняв голову. Чоловік поглядав на нього згори і, здавалося, привітно усміхався.

— Піднімайтеся сюди, молодий чоловіче. Хай вас не лякає те, що ви бачите довкола себе. Моє помешкання має значно достойніший вигляд, запевняю...

Промовивши це, він зник. «Що ж, тепер піти звідси буде безглуздо», — подумав Франц. Подолавши ще один ряд сходів, Моцарт опинився перед відчиненим входом до передпокою. Вже без вагань він переступив поріг.

Всередині було доволі затишно. У передпокої вловлювався легкий запах східних прянощів, що нагадало Францові кав'ярню у Відні, де вони востаннє бачилися з братом. Від цього спогаду стало гірко й радісно водночас. Радісно, бо він по-справжньому любив свого брата ще змалечку. Сумно, бо це був день, коли він уперше дозволив собі різкі слова про матір. І хоч вже досить багато часу минуло відтоді, й майже у кожному своєму листі він просив у неї вибачення, а Констанція запевняла у відповідь, що все забуто, жодної образи вона не відчуває, а лиш найгарячішу материнську любов, отруйний осад лишився в душах обох.

За передпокоєм була чимала вітальня, облаштована на східний манер: низький столик посередині, довкола якого лежали подушки. На стінах висіли килими і гарно оздоблена арабська зброя. Було тут також чимало коштовного східного посуду та картин. Щоправда, Франц побачив і звичну для лемберзьких помешкань софу. Проте серед цієї казкової печери Алі-Баби, вона виглядала як річ, яку тут ненадовго залишили і от-от мають звідси винести.

— Це для тих, кому буває аж надто незвично в моєму помешканні, — пояснив Альтман, прослідкувавши за поглядом гостя. — Тому, де сісти, вибирайте самі.

— Бачу, вам дуже подобається Схід, — промовив Франц.

Він все ще не міг дати раду своєму зачудуванню.

— Подобається? — мовив той. — Ні, навряд чи це підходяще слово... Схід — це моя пристрасть! Я зачарований Сходом!.. Усе найкраще до Європи прийшло саме звідти. Математика, медицина, астрономія... І навіть християнство, — віра, в основі якої лежать біль і страждання, — також прийшло зі Сходу.

— В основі християнства не біль, а надія, пане Альтмане, — заперечив Моцарт.

— Радше безнадія і страх, юначе. Це приблизно те, що зараз відчуваєте ви. Хіба ні?

— Звідки ви знаєте, що я відчуваю?

— Ось ми й повернулися до того, на чому завершили попередню розмову. Пригадуєте? Я казав, що мені відомо про вас усе. Зокрема й про ваш страх і душевні муки.

— Знаєте, я, мабуть, піду, — мовив Франц. — Не знаю, чому прийшов до вас, але...

— Щоб позбавитися своїх мук, — перебив Альтман. — Ви нікуди не підете. І не тому, що я змушу вас залишитись. Аж ніяк! Як бачите, двері мої відчинені, а сам я навряд чи силоміць зможу стримати молодого чоловіка, нехай і ослабленого гарячкою... Ні, пане Моцарте, ви залишитесь, бо неприродно тікати від того, хто здатен подарувати вам відряду.

Франц відчув, як цей чоловік несподівано заволодів його волею. Він готовий був його слухати і, здавалось, наче покірний лакей, виконав би будь-який його наказ.

— Я знаю, що причина усіх ваших страждань — це та жінка, від якої вам невимовно важко відвести погляд, навіть якщо в залі, окрім неї, ще ледь не сотня людей, — продовжив Альтман. — Я знаю, як ви докоряєте собі через це нестерпне бажання гріха з нею. Хто б міг подумати! Порядний освічений молодий чоловік, вихований у найкращих католицьких традиціях, насправді переповнений тваринною низькою хтивістю... Скільки разів ви уявляли собі, як зриваєте з неї одяг, наче з якоїсь шльондри, як володієте її тілом!

— Припиніть, — прошепотів Моцарт.

Вуста його нервово затремтіли, а обличчя заливав піт.

— Але вам пощастило, мій друже, — не зважав на нього той, — її роздирають такі самі бажання. Повірте, вона понад усе хотіла би віддатися вам. Опинившись з вами наодинці, опустися так низько, як тільки можливо... На саме дно, Франце. Туди, де шалені коханці досягають найбільшої насолоди.

Альтман на хвилину замовк і наповнив два бокали вином. Один із них він простягнув гостеві. Той узяв, проте не поспішав навіть пригубити — не хотілося.

— І от найбільша несправедливість в тому, мій друже, — сказав Альтман, сідаючи на свою «європейську» софу, — що ледь не щодня вашою прекрасною Беатріче насолоджується цей смердючий бугай Кавалькабо. Точніше, грубо її бере, зачинаючи своїх дітей...

— Припиніть, чорт забирай! — закричав Франц і пожбурих свій бокал у стіну, вціливши ним прямисінько в шумерський щит. Від удару бокал розлетівся на друзки, а вино розтеклося темними плямами на килимі.

Запала мовчанка, під час якої чулося тільки важке дихання гостя.

— Даруйте, я... Відшкодную, — видихнув він, — все відшкодную.

— Дрібниці, — спокійно відповів Альтман.

Він відставив свій бокал і, звівшись на ноги, підійшов до Франца.

— Сядьте...

Підтримуючи того під руку, господар провів його до софи, на якій перед цим сидів сам. Він дивився на Моцарта приязно і з якимось співчуттям.

— Скажу правду, таким ви мені більше подобається, мій друже, — мовив Альтман. — У ваших грудях запанувала буря! Шторм. Такі почуття справжні, їх не сфальшуєш. І вони безцінні... Тепер я вірю, що ви можете писати справжню музику. Музику, достойну генія. Достойну пам'яті вашого батька.

Франц звів на нього очі.

— Ви казали, що знали мого батька. Де й коли ви з ним зустрічалися?

— Під час його подорожей. Подорож — це стан, необхідний митцю і є для нього природним. Саме в мандрах світом генії стають геніями... Бо хто знатиме про них, якщо ті лишатимуться на місці? Я був ледь не на кожному його концерті, ледь не в кожному куточку Європи. Найкращі з них, найуспішніші відбулися завдяки мені. Я був за його плечима, мов янгол. Чи радше — замість янгола. Надсилав до нього найкращих розпорядників концертів у Римі, Парижі, Празі, Мюнхені... Я непомітно спостерігав, коли він та його батько, ваш славний дідусь, вели перемовини. Я доклався до його успіху. Ба більше, це я створив із нього безсмертну легенду. Так, як перед тим створив легенду зі стариганя Гайдна... А тепер уявіть, дорогий Франце, що ви раптом дорівняли у своїй славі до великого Моцарта! Чи ж не про це мріяла завжди та й мріє досі ваша люба матінка?.. Хоч, безперечно, найбільше би це справило враження на неї. На пані Жозефіну Кавалькабо. Тієї ж миті, мій друже, як ви усю здобуту славу й багатство покладете біля її ніг, вона стане вашою. І ця жінка знайде виправдання своєму вчинкові. Адже вона віддасться генієві, а не звичайному вчителю музики. Генії, як ви знаєте, безсмертні. І тому, хто поряд з ними, також дістається дешиця цього безсмертя. Щоби бути поряд із генієм, варто пожертвувати всім земним і буденним.

Коли він замовк, Франц довго не міг прийти до тями. Слова Альтмана звучали в його голові, мов церковний дзвін. Вони бентежили й втішали його одночасно.

— Що ж... далі? — врешті запитав він.

Господар дому всміхнувся. Потім підійшов до секретера і витягнув з шухляди, чималий списаний рівним почерком аркуш паперу.

— Далі? — перепитав він. — Далі вам слід підписати ось цей документ.

— І що в ньому?

— Прочитайте, — мовив Альтман, простягаючи йому аркуш. — Тут план ваших майбутніх подорожей, а також адреси театрів, концертних залів, салонів. Ще дати прийомів у найповажніших осіб Європи. Нижче — імовірні суми ваших гонорарів. Гонорари будуть залежати від продажу квитків, як ви розумієте... Але, впевнений, продажі будуть пристойними.

— Але... звідки ви знаєте все наперед? — здивувався Франц.

— Досвід дозволяє передбачити навіть найменші дрібниці, — пояснив той, — я можу помилятися, проте незначно.

Моцарт відчув, що горло йому починає душити сухий кашель. Губи також пересохли. Він торкнувся їх рукою й помітив, що на долоні лишився ледь помітний слід крові.

— Що ж потрібно від мене? — ледь чутно прохрипів він.

— Нічого, — не зводячи з нього погляду, сказав Альтман, — просто підпишіть.

— І все?

— Пізніше повідомте мене, коли бажаєте вирушити в турне... Хоча б за півроку до першого концерту.

Господар дому приніс йому перо й чорнило.

— Скільки діятиме наша угода? — запитав Франц, заносючи руку з пером над документом.

— Доки ви самі захоче, пане Моцарте.

Він забрав у нього підписаний аркуш і, почекавши, доки висохне чорнило, сховав у шухлядку того самого секретера.

Гість зрозумів, що йому час іти. Рушивши до виходу, він раптом затримався біля самих дверей.

— Пане Альтмане, ви сказали мені, що знали багатьох музикантів, — озирнувшись, промовив Франц.

— Саме так.

— А чи знали ви Луку Саркочевіча?

— Знав. Чому ви запитуєте?

— Кажуть, він страждав від меланхолії. І врешті наклав на себе руки.

Помовчавши, Альтман відповів:

— Це правда, дорогий маестро. Але у вас інакший шлях. Зовсім інакший.

Розділ V

Мсьє Відок

Мюнхен, вересень 1820 року

Після концерту публіка не поспішала залишати театр. Люди продовжували обмінюватися враженнями, сидячи на своїх місцях в залі, прогулюючись у театральному фойє, хоча більша частина слухачів усе ж таки вийшла назовні й згромадилася на площі перед Баварською Оперою. Вечір був приємний: призахідне сонце спадало на будівлі й міські дерева м'яким лагідним світлом, а прохолодний осінній вітерець, що прогулювався вулицями, не давав можливості надміру нагріти їх.

У театрі щойно закінчився фортеп'яний концерт Моцарта із Лемберга, як називала Франца тутешня преса. Щоправда, не лише тутешня. За останні роки він чимало виступав у Берліні, Варшаві, Данцігу, Парижі та навіть у російських містах, і всюди газетярі й критики писали, що Галіція може пишатися, адже не кожному краю пощастило гостити в себе нащадка генія. Франц також тішився. У кожному місті до його послуг були найкращі музичні зали, куди приходила найвишуканіша публіка. Фредерік Альтман не збрехав... Раз на півроку Франц отримував від нього листа, в якому той чітко розписував, де й коли той мусить відіграти концерти. Альтман навіть резервував для нього покої в готелях і додавав до свого листа квитки на диліжанси. Все, що залишалось Моцартові з Лемберга, — це зосередитися на музиці та якнайкраще виконувати її перед своєю щоразу новою публікою.

Щоправда, критики доволі стримано писали про його композиторський хист. Віддаючи належне його майстерності як піаніста (Франц часто виконував твори Моцарта-батька, фортеп'янні речиталі Сальєрі чи, наприклад, рондо маестро Йоганна Гуммеля), вони зазначали, що публіка чекає дещо більшого від сина

неперевершеного генія. Як писала французька «Le Figaro», «...цьому, без сумніву, талановитому галицькому віденцю мало бути просто добрим піаністом чи цікавим композитором. Йому слід бути щонайменше Богом музики, який змусить публіку йому поклонятися. Так, як свого часу поклонялися великому Моцарту...»

Франц не зважав на ці ущипливі зауваження критиків. По-перше, тому, що не вважав це справедливою оцінкою своєї творчості. Хто вони, ті писаки? Що вони тямлять у музиці? Чи хтось із них створив бодай одну мелодію?.. По-друге, хвилювання впливали на нього, як недуга: тремтіли руки, думки розліталися і він довго не міг зосередитися за інструментом. Тому Франц просто перебігав очима газетні публікації, не заглиблюючись у зміст.

Та зовсім уникнути хвилювання не вдавалося. І причиною неспокою були листи від Жозефіни. Він отримував їх коли-не-коли в різних містах і, прочитавши, виходив з дому й подовгу блукав вулицями. Минуло багато часу, відколи вони бачились востаннє, а листи цієї жінки до нього досі були наповнені теплом та ніжністю: «Щовечора, любий Франце, я молюся за тебе. Молюся й пригадую водночас, які на дотик твої руки, як звучить твій голос і сміх. Я прошу Бога, аби ти якнайшвидше повернувся живим та здоровим до Лемберга. Де на тебе чекає принаймні одне любляче серце...» Та іноді в листах пані Кавалькабо прочитувався розпач: «Я знаю, що винна перед тобою, мій найдорожчий Моцарте. Винна в тому, що не зуміла стримати свого почуття до тебе. Хтозна, як усе б склалося, якби ти ніколи не дізнався про нього. Можливо, ти б забув про мене й віднайшов щастя з іншою жінкою, достойною тебе, а найголовніше — вільною...»

Кожна така прогулянка закінчувалася тим, що Франц рішуче збирався вирушати до Галіції вже наступного дня. Проте, повернувшись до готелю, вкотре все як слід зважував. Повертатися, можливо, і є до кого, але нікуди. Відкладених грошей не вистачить на те, щоб придбати помешкання в Лемберзі. Та й належної слави він не здобув. Тієї, яка була б гідна імені Моцарта, і тієї, яка була б гідна Жозефіни... Франц сподівався, що всього от-от вдасться досягнути і продовжував гастролювати.

Після сьогоднішнього концерту йому страшенно захотілося прогулятися Англійським садом^[32]. Тому, якомога швидше

залагодивши з конферансьє всі ділові питання, він вийшов з театру через чорний хід і, лишившись непоміченим для публіки, швидким кроком попрямував уперед.

За брамою саду опинився на алеї, що тягнулася уздовж Айсбаху^[33]. На його трав'янистих берегах цього затишного вечора було доволі людно. Дітлахи пускали за течією іграшкові кораблики, а дорослі, вмостившись на простирадлах, гостились вином та наїдками. Спостерігаючи за першими і за другими, Франц не стримав усмішки. Йому й самому хотілося всістися десь поміж них і, ковтнувши вина, спостерігати за хвилями Айсбаху. Втома потроху розливалася по його тілу. Однак це була не та отруйна втома, від якої аж судомило. Це була радісна втома, що огортає млосним теплом і передує міцному глибокому сну.

Зненацька хтось його гукнув:

— Пане Моцарте!..

Стрепенувшись усім тілом, Франц озирнувся.

До нього наближалось двоє чоловіків. Один був високий і худорлявий, вбраний у дорогий редингот, інший — нижчого зросту, міцної тілобудови, одягнений скромніше. Високий доброзичливо усміхався, а його товариш був насупленим і підозріло дивився перед собою. Франц намагався уявити, що цим людям від нього потрібно.

— Пане Моцарте, — повторив високий чоловік і, знявши рукавичку, простягнув йому руку для привітання.

Той механічно її потиснув.

— Я князь Нікола Естергазі, — назвався незнайомець, — а це мій друг, детектив з Франції, мсьє Ежен Відок...

Франц стрепенувся вдруге. З ким йому точно не хотілося говорити після концерту в Мюнхені, то це з поліцейським...

І високий чоловік, який назвався Естергазі, продовжив:

— Даруйте, що перериваємо вашу прогулянку, пане Моцарте. Проте смію вас запевнити, що справа надзвичайно важлива...

Моцарт щосили намагався пригадати, де вже чув його ім'я. Нікола Естергазі... Раптова згадка його обпекла. Аякже! Як він міг забути!

Згадка, однак, стосувалася не самого чоловіка, а його племінниці — Каролін. Перед очима Франца постав образ сімнадцятилітньої чорнявки, що незмінно відвідувала його концерти всюди, куди тільки могла дістатися. Точніше, всюди, куди лиш могла переконати

вирушити батьків, друзів або, вочевидь, свого дядька. Чи слухала вона його сьогодні в Баварській Опері? Навряд. Інакше підійшла б до нього, як завжди, після концерту і, безцеремонно ухопивши за руку, зазирнула би в очі й промовила щось на зразок «Magnifique! C'était magnifique!...».^[34] Хоча Францові було добре відомо, що Каролін насправді нудилась під час концертів. Вона хоч і була дівчиною освіченою, не надто розуміла його музику. Однак, на превеликий подив Франца, Каролін вподобала його самого.

Моцарт довгий час не міг збагнути, чому одна з найбагатших наречених Баварії та Австрії вибрала його. Ззовні він був непоказним, музику його постійно критикували, порівнюючи з батьковою, гроші він мав, проте жодних великих статків не накопичив. А втім, Каролін не полишала відчайдушних спроб заволодіти його серцем. У своїх гримерках Франц знаходив коштовні подарунки та листівки з її палкими освідченнями, часом навіть віршованими. І дівчина зовсім не зважала, що про неї шепочуться у вищих колах і от-от насмішки стануть зовсім відвертими.

Що ж до самого Моцарта, то він бачив перед собою лише вередливе дівчисько, молодше за нього на цілих десять років. Він добре знав, що з таким самим завзяттям, як вона домагається його взаємності, Каролін випрошує в батька коштовності, в матері — нові вбрання, і в них обох — дозволу виїхати на кілька тижнів до Парижа чи Берліна. Тому Франц і почувався лише забаганкою, не доступнішою, ніж яка-небудь золота прикраса, що тільки посилювало дівочий азарт.

Зрештою, він здогадувався, чому Каролін не з'явилася на його концерт у Мюнхені. Попереднього разу, у Бреслау, вона дізналася адресу його готелю. Франц ледве зайшов до своїх покоїв, як хтось легенько постукав у двері. Він вже встиг зняти сюртука й розв'язував хустинку на шиї, тож мусив поспіхом приводити себе знову до ладу.

Постукали знову. Моцарт, не зважаючи на свій вигляд, швидко рушив до дверей і роздратовано їх прочинив. На порозі стояла Каролін. Її вбрання було мокрим від дощу, а бліді губи дрібно тремтіли. Певно, дівчина йшла сюди пішки й добряче змерзла.

— Ви? — здивувався Франц. — На Бога, чого ви тут?

— Дозвольте зайти, — тремтячим голосом попросила Каролін, — мені дуже зимно.

— Це буде непристойно, адже ви... — пробурмотів Моцарт, проте все-таки відступив убік.

— Дякую, — перебила його дівчина, заходячи в покої.

Францові не лишалося нічого іншого, як зачинити за нею двері, попередньо перевіривши, чи з коридору за ними не спостерігає покоївка. На щастя, в коридорі нікого не було.

Каролін зняла мокру накидку, капелюшок і стягла з себе липкі рукавички. Широко розплющеними очима вона дивилася на Франца, мовби вичікуючи. Губи її все ще тремтіли, тому найперше він узяв теплу вовняну ковдру й накинув їй на плечі. Дівчина вдячно усміхнулась і спробувала до нього притулитися, проте Франц її стримав.

— Вам не можна тут перебувати, — сказав він. — Що про нас подумають?

— Мені байдуже, — видихнула вона.

— Це легковажно, Каролін. Я, зрештою, також ціную свою репутацію...

Дівчину ці слова, схоже, боляче вразили. Вона трохи відступила від нього, проте погляду не зводила. Франц також дивився просто на неї. Дощ ніби змив з її обличчя всю дитячу примхливість. Натомість воно набуло щирості й жіночності.

— Хіба... я... не подобаюся вам? — запитала Каролін.

— Ради Бога! Звісно, що подобаєтеся. Ви така красуня!

Сказавши це, Франц не збрехав. Каролін мала прекрасні риси: акуратні щічки, карі очі, над якими тягнулися рівненькі темні брови, зграбний носик і повні чутливі уста. Тіло її також було прегарним: струнке, тонкостанне, з високими округлими персами.

— То чому ви мене відштовхуєте? — зі сльозами мовила вона. — Хіба ви не хотіли б... такої нареченої?

Дівчина затулила обличчя руками.

— Каролін, це жорстоко, але я... Я не кохаю вас.

Вона відвернулася.

— Моє серце не вільне, — продовжив він.

— То чому вона не поряд із вами? — різко повернувшись до нього, скрикнула дівчина. — Чому не супроводжує вас у подорожах?

— Бо не все так просто.

— Вона вам відмовила?

— Ні.

— Ага, здається, я розумію... — на вустах дівчини з'явилася іронічна посмішка. — Вона заміжня, так?

Моцарт не відповів.

— Вона заміжня і ваша любов гріховна! — закричала Каролін. — І ви смієте говорити мені про пристойність, Франце?

Той скипів:

— Смію нагадати, дорога панно, що це не я, а ви переслідуєте мене по всій Європі! Це ви щойно увірвалися в мою кімнату і влаштували тут цю виставу...

— Виставу? — зойкнула дівчина. — Я кохаю вас!

Моцарту забракло повітря. Скориставшись його мовчанкою, Каролін продовжила:

— Та, якій ви віддали своє серце і яка не схотіла пожертвувати ради вас усім, далеко... Вона ніколи не буде вашою! Вона належить і належатиме своєму чоловікові. А я тут, поруч... — в голосі її почулося схлипування. — Я поруч і належу вам цілковито.

— Ради Бога, — видавив з себе Моцарт, — припиніть це.

— Припинити що?

— Те, що ви... що ви... зараз робите! Мені цього не потрібно.

Обличчя Каролін запалало.

— Не потрібно? — пошепки повторила вона. — Я прийшла сюди, щоб віддати вам все, що маю, а вам цього не потрібно?..

— Каролін, я сказав вам правду. Лише пояснив... — Франц спробував її заспокоїти, проте марно.

— То йдіть до біса! — несподівано закричала дівчина і, здерши з плечей ковдру, якою той її накрив, пожурилася в нього з такою силою, що Франц з несподіванки гепнувся на підлогу, кумедно задерши ноги.

Дівчина вибігла з кімнати. Кілька секунд, все ще лежачи, Моцарт дослухався, як вона збігає донизу готельними сходами, а тоді підвівся й прочинив вікно. Крізь сіру дощову мжичку він побачив, як Каролін пробігла площею і зникла в алеях міського парку...

— ...саме тому ми й знайшли вас, — до свідомості Франца долинув голос Естергазі, який щойно завершив свою розповідь, — то що скажете?

Моцарт тільки тепер збагнув, що зовсім його не слухав.

— Скажу про що? — безпорадно перепитав Франц.

Двоє чоловіків навпроти нього здивовано презирнулися.

— Прошу вибачення, панове, — поспіхом промовив Моцарт, — чи могли б ви все повторити?

— Гарзд, — кивнув Естергазі, — але давайте знайдемо інше місце. Яку-небудь затишну кнайпу. Зізнатися, я не проти був би перехилити кухоль доброго пива... Ми з паном Відоком вас запрошуємо.

Детектив ствердно кивнув, так і не зронивши за цей час ані слова.

Франц не мав жодного бажання сидіти в кнайпі, проте погодився. Він подумав, що так навіть краще, оскільки будь-якої миті зможе встати з-за столу й відкланятися, залишивши цих двох і далі пити своє пиво.

Вони вийшли з парку й подалися на Марієнпляц. Франц відчув легке роздратування від того, що зі спокійного Англійського саду мусив повернутися в гамірний центр Мюнхена. Його втома все більше давалася визнаки, і Францові понад усе хотілося без жодних пояснень повернутися й піти в інший бік, залишивши Естергазі й детектива самих.

Мовби відчувши його настрій, князь обережно взяв Моцарта під руку й люб'язним тоном промовив, вказуючи на дубові присадкуваті двері на розі Дінерштрассе:

— Ось ми й прийшли, дорогий друже.

Над дверима висіла вивіска з назвою кнайпи — «Moosburger Hof». Усім чоловікам, навіть невисокому Францові, довелося добряче нагнути голови, щоб зайти досередини.

Відвідувачів тут виявилось небагато, і це неабияк потішило Естергазі та Відока. Вони одразу рушили до найдальшого стола, під стіною, де їх точно ніхто не міг підслухати. Моцарт пішов за ними, на ходу розглядаючись довкола.

Через два вузьких вікна світла сюди потрапляло небагато, тому на засмальцьованих столах перед відвідувачами горіли товсті лосві свічки. Від цього, а також від густого тютюнового диму повітря тут було важким і, здавалося, прилипало до легень. На стіні на чільному місці висіло масивне дерев'яне розп'яття. Вони вмостилися за столом навпроти шинквасу; з-за нього з'явився кремезний господар кнайпи. Цей здоровань був одягнений у типовий баварський одяг: короткі

ледергозе^[35], сірі панчохи, застебнутий на животі жилет та сорочку з довгими широкими рукавами.

— Grüß Gott!^[36] — коротко привітався господар. — Чого бажаєте?

За мовчазної згоди Франца й детектива Відока, Естергазі замовив три кухлі пшеничного пива і три великі шніцелі з кислотою капустою.

Господар кивнув і повернувся за свій шинквас.

— Що ж, нарешті можемо поговорити, — вперше обізвався Відок.

Франц звів на нього здивований погляд. Здавалося, він вже почав думати, що поліцейський насправді німий.

— Маєте рацію, — погодився Естергазі, зиркнувши вбік гурту чоловіків неподалік розп'яття, які азартно грали в карти. На думку мимоволі спадав біблійний сюжет, коли римські вояки на Голгофі розігрували одяг і речі Христа, якого перед тим розіп'яли. На щастя, ці були добрими католиками і грали на випивку та дрібні монети.

— Як ви, мабуть, знаєте, пане Моцарте, моя заможна родина в Австрії й Угорщині досить знана, — посерйознішавши, почав князь. Голос його тепер був стишеним, від чого став злегка хриплуватим.

Франц кивнув. Перед очима знову постала Каролін, яка не раз йому говорила, що має посаг, достойний принцеси.

— Мій покійний батько, князь Міклош Естергазі, був одним з найбільших поціновувачів мистецтва та меценатів у Європі. При його дворі гуртувалося чимало художників, поетів, музикантів і композиторів. Зокрема, капельмейстером у нього до останніх своїх днів служив великий Йозеф Гайдн...

Господар кнайпи приніс у своїх могутніх ручиськах три великі кухлі пива. Естергазі замовк, а проте не зводив з Франца очей. Він зауважив, що ім'я Гайдна його вразило. Моцарт і справді з боєм пригадав день, коли про смерть композитора дізналися у переповненому французькими солдатами Відні. Той був близьким другом його батька, тож вони з матір'ю пережили це, як родинну втрату.

— Гайдна, як ви знаєте, поховали в столиці, — продовжив князь, коли господар пішов, — хоча сам він у своєму заповіті просив поховати його в Айзенштадті... Часи були непевні, тож, як ви розумієте, виконати останню його волю було нікому...

Естергазі добре ковтнув зі свого кухля і витер губи хустинкою. Його приклад наслідував Відок, з тією лише різницею, що одним

духом випив майже все своє пиво. Франц лише мовчки за ними спостерігав. Пити йому не хотілося.

— І ось тепер, більше ніж через десять років після смерті маестро, я вирішив виконати його заповіт, — видихнувши, сказав Естергазі.

— Чий? — не зрозумів Франц.

— Йозефа Гайдна, пане Моцарте.

— Але як?

— Найочевидніше: викопати з могили його рештки й перевезти їх туди, де їм і належить бути — в родинному гробівці в Айзенштадті.

Франц дивився на співрозмовника з неприхованим подивом. Здавалося, він не вірив у те, що почув.

— Годі вам лякатися, як малолітня гімназистка, пане Моцарте, — не витримав Відок. — Дістали кістки з могили й поховали їх вдруге. Нічого незвичайного в цьому немає...

— Для мене є, — різко відповів той.

Здавалося, Францові нарешті випала нагода висловити все своє невдоволення, пов'язане з цією розмовою і з їхньою присутністю. Він згадав, що збирався покинути цих двох так само раптово, як і вони зустріли його в парку. Моцарт вже сперся на руки, щоб підвестися, коли князь легко й мовби примирливо його стримав.

— Панове, заспокойтеся. Зрештою, річ не в цьому.

— Так, річ в іншому, — згодився Відок.

Франц вкотре окинув їх підозрілим поглядом. Князь знаком показав, що збирається промовити щось дуже важливе. На кілька секунд зависла пауза.

— Так от, коли гробарі дісталися до тіла Гайдна. Точніше, до того, що нам залишили від нього хробаки... А залишили вони, по-щирості, не так багато.

— Прошу вас, пане Естергазі... — простогнав Моцарт.

— Словом, відкривши напівзогнилу труну, ми побачили в ній перуку.

— Яку перуку?

— Перуку маестро Гайдна, звісна річ. Тобто збереглася не тільки перука. Майже весь одяг, в якому його поховали, практично не зітлів...

— То в чому річ? — Франц починав утрачати терпець і найбільше з того дивувався сам.

— У тому, що під перукою не було голови... Точніше, черепа, — спокійно відповів Естергазі.

Господар кнайпи приніс тарілки зі шніцелями. Чоловіки завмерли над ними, не сміючи цієї миті торкнутися їжі.

— А куди зникла голова маестро? — запитав Франц.

— Ось це я й намагаюся з'ясувати, — знову озвався Відок.

Він першим взяв ножа й виделку і, відкраявши собі кусень шніцеля, з апетитом його проковтнув.

— Спершу мені здавалося, що це справа рук масонів. Адже маестро Гайдн входив до якоїсь таємної ложі. Втім, цю версію довелося швидко відкинути, оскільки ложа припинила своє існування ще до 1809 року, тобто до його смерті, — Відок говорив з набитим ротом, ніби разом з їжею смакував і сказане. — Далі мені вдалося натрапити на слід такого собі Франсуа Галля, доктора медицини, який часто подорожував Європою, читаючи в університетах доволі дивні лекції...

Тут він знову підніс до рота кувалду, випивши з нього все до останньої краплі.

— Що ж було дивного в його лекціях? — поцікавився Франц.

Відок неквапно витер губи рукавом сорочки. Всім своїм виглядом цей чоловік демонстрував те, що нікуди не поспішає і не збирається нікуди поспішати. Здавалося, час цілковито належав йому.

— Дивним було те, мій друже, що доктор Галль стверджував, ніби всі генії мають однакову структуру черепа, — пояснив він. — На задній частині голови, ближче до шиї в кожного з них начебто є невелика опуклість, яку цей чоловік називав «пагорбом Бога». І щоб довести свою теорію, він збирав черепи усіх, кого суспільство визнавало надміру обдарованим. Подейкують, у його колекції також голови Галілея, Канта, а з композиторів Вівальді та Генделя...

Відок на мить перестав жувати, мовби для того, щоб краще роздивитися, яке враження його слова справили на Франца. Той зблід, і детектив, схоже, лишився задоволеним.

— Але... як... Як цей... чоловік... — пробелькотів Моцарт.

— Діставав черепи? — допоміг йому Відок.

— Так...

— Насправді, в нього є для цього два способи: викрасти голову мертвого генія до того моменту, як опуститься віко труни... Як ви

розумієте, він мусив її буквально відітнути, наче м'ясник, — пояснив поліцейський.— Або ж розкопати могилу. За якийсь час тіло в землі стає ламким, як печиво, і зусиль потрібно значно менше... О Господи!

Детектив скрикнув, побачивши, як очі Франца закотилися, а сам він безвольно сповзає по кам'яній стіні під лавку. Вони з князем кинулися до нього, проте той, на щастя, швидко прийшов до тями.

— Даруйте... — слабким голосом проказав Моцарт, — просто все, що ви розповідаєте...

— Не вкладається в голову? — перепитав Відок.

— Атож.

— Випийте пива. І випийте побільше... Бо насправді це ще не все, і на тверезу голову усвідомити всього не вдасться.

Франц слухняно припав до кухля. Холодне баварське «Weizenbier» справді принесло полегшення, проте шлунок тривожно забуркотів. У голові трохи запаморочилось, як буває тоді, коли піднімаєшся надто високо й дивишся донизу. Втім, такий стан дозволив Францові сприйняти подальші слова детектива притомніше.

— Власне, тепер у нас є підозра, що цей ненормальний Галль дістався також і до вашого батька, — мовив Відок.

— Що? — стрепенувся Франц.

— Цей мисливець за черепами міг розкопати могилу Вольфганга Амадея Моцарта, — уточнив Естергазі, — власне тому ми з паном Відоком і почали розшукувати вас.

— Але для чого я вам?

— З двох причин, — продовжив князь. — По-перше, нам потрібна ваша згода, аби ми могли відкрито переконатися, що голова маестро Моцарта на місці. Ускладнює справи ще одна обставина: декілька років тому цвинтар святого Марка, так би мовити, оновили... Тобто замість старих могил почали з'являтися нові. А отже, й місце поховання вашого батька доведеться відшукати заново. Віденський магістрат тільки тоді погодиться на ці пошуки, коли матиме ваш письмовий дозвіл. Ваш або вашої матері, однак пані Констанція зараз далеко, в Данії, тому ми звернулися до вас.

Франц змовчав, тому Естергазі продовжив:

— А по-друге, наш обов'язок вас попередити... Ми маємо свідчення, що Галль та його ватага полюють не тільки за мертвими.

— Що це означає? — перепитав Моцарт.

— Що для того, аби проводити свої диявольські дослідження, вони не чекатимуть, доки геній помре, — пояснив Відок. — Ці мерзотники не зупиняться навіть перед убивством, щоб отримати потрібну голову. Тому будьте обачним.

Минула майже хвилина, доки Франц усвідомив, що насправді йдеться про нього. Від страху по його тілу пробігли крижані мурашки. Та, він змусив себе посміхнутися:

— Знаєте, я не геній, — сказав він.

— Ви, може, так вважаєте, — промовив князь дещо іншим м'якшим і спокійнішим тоном, — але сьогодні я слухав вашу музику. Повірте мені, вона надзвичайна.

— Щодо мене, то, я не такий тонкий цінитель музичного мистецтва, але добре знаюся на всіляких негідниках, пане Моцарте, — втрутився Відок, — тому закликаю вас нам допомогти. Що швидше ви надумаєте з вашим дозволом, то краще.

— Гаразд, — кивнув Франц, — я подумаю.

— Чудово. Ми чекатимемо на ваше рішення, — врочисто сказав Естергазі.

Моцарт підвівся з-за столу й упевнившись, що добре стоїть на ногах, мовив, що йому вже час іти.

— Ледь не забув, — майже вслід йому гукнув Естергазі.

Моцарт озирнувся й запитально глянув на князя.

— Найщиріші вітання від моєї небоги Каролін. Бідолаха застудилася під час прогулянки, тому не змогла сьогодні бути на вашому концерті.

Франц на мить завмер.

— Передайте фролайн моє шанування та побажання якнайшвидшого одужання, — вимовив він врешті та поспішним кроком вийшов із кнайпи.

На місто вже налягали сутінки, і на вулицях де-не-де встигли спалахнути ліхтарі. Вечір став прохолодним, проте після задушливого локалю ця прохолода була приємною. Франц повернувся на Марієнпляц. Людей тут поменшало, й на площі стало тихіше. Видно, одні розбрелися по кнайпах, інші — по своїх помешканнях. Лише інколи зринали звідкись людські голоси, що належали сірим постатям, або цокотів копитами кінь, несучи на собі вершника.

Перш ніж податися до свого готелю, Франц вирішив зайти до Фрауенкірхе^[37]. Храм був відчинений. Зсередини війнуло вологою й запахом ладану. Ступивши кілька кроків, Моцарт сів на лаву і вгледівся убік напівтемного вітваря.

Йому пригадалось, як десять років тому вони з братом так само зайшли до собору у Відні... Тоді він уперше зізнався Карлу, що часом бачить батька. Той сприйняв це за дивацтво і, здається, навіть неохоче повірив у його розповіді... Але чи може Франц вірити самому собі? Якщо це просто гра уяви? «Або ж... — раптова думка вколола його розпеченою голкою. — Можливо, Естергазі й Відок справді мають рацію, і до останків батька дісталися нечестивці? І вони їх осквернили, забравши звідти голову для своїх диявольських досліджень? А батько, з'являючись перед ним, просить повернути йому спокій?..»

Франц опустився на коліна й гаряче прошепотів молитву. В цю мить він пригадав, як у Лемберзі, в соборі святого Юра, випадково почув фрагмент із «Реквієму». Тамтешній хормейстер просив його про допомогу, однак він за весь час свого перебування в Галіції жодного разу не прийшов ані на месу, ані на репетицію. А все тому, що думки його були зайняті тією жінкою... Жозефіною.

— *Misere mei, Deus*^[38], — прошепотів Моцарт і відчув, як від цих спогадів по його щоках потекли гарячі сльози.

Жозефіна! Ця жінка народилася, щоб він утратив через неї розум. Щоб здобути її, він вже стільки років мандрує світом, наче Одісей! Тоді, як вона — утіха й розрада для іншого! Чи досі любить він її, чи вже радше ненавидить?.. Любить чи ненавидить?

Франц схопився з місця й кинувся геть із храму. Йому хотілося якнайшвидше дістатися до свого готелю на Кайзерштрассе, увірватися в покої, впасти на ліжко і щосили кричати в подушку. Так бувало не раз — і від цього трохи легшало...

Готельний порт'є, побачивши його, усміхнувся, але постоялець минув його, не кажучи й слова. Потім піднявся вгору, де на третьому поверсі був його номер. До кімнати слід було пройти продовгуватим, тьмяно освітленим коридором. Килим на підлозі м'яко поглинав його поспішні, нервові кроки, тому могло видатися, що Франц іде, мов привид.

Зненацька двері однієї з бічних кімнат прочинились, і чиясь рука, міцно вхопивши Моцарта за комір сюртука, швидко втягла його

всередину. Тієї ж миті хтось рукою затулив йому рот. Франц не встиг навіть зойкнути.

У кімнаті, куди його втягли, було темно, хоч в око вистрель. Раптом знайомий голос тихо промовив:

— Тихо, пане Моцарте. Не панікуйте.

Це був детектив Відок. Переконавшись, що той не збирається пручатися, француз поволі прибрав руку від його рота, однак продовжував притримувати за одяг.

— Що відбувається? — обурено прошепотів Франц Ксавер.

— Пробачте, мені довелося піти на таке, — знову озвався детектив.
— Не можна було, щоб ви дісталися до своєї кімнати.

— Але чому?

— Зараз усе побачите.

— Але тут темно!

— Цитьте, чорт забирай! Потерпіть!

Він потягнув його через темний простір кімнати, як виявилось, до вікна, що було затягнуте чорною порттьєрою. Тут він зупинився і обережно відхилив невеликий край завіси.

— Зазирніть, — пошепки наказав Відок.

Франц слухняно глянув у темну шибку.

— Нічого не бачу, — одразу ж відповів він.

— Почекайте трохи. Нехай звикнуть очі...

За хвилину Моцарт і справді почав розрізняти з того боку таке ж саме вікно.

— Здається, ми якраз навпроти іншої кімнати, — сказав він детективові.

— Саме так. Що ви ще бачите?

— Всередині на столі підсвічник. Три свічки запалені...

— Чудово. Придивіться ще уважніше. Покої не здаються вам знайомими? — запитав Відок.

— Ні... Хоча. Заждіть... Це ж моя кімната! Там мої книги. Видно навіть мої папери.

— Браво, пане Моцарте. Демонструєте просто чудеса спостережливості, — іронічно похвалив його детектив.

— Припиніть знущатися, — відірвавшись від вікна, сказав Франц, — що за гру ви затіяли? Що все це означає?

— Тихше-тихше, — заспокоїв його Відок, — зараз самі все побачите.

— Поясніть, хто запалив світло в моїй кімнаті?

— Портъє. Я попросив його.

— Але навіщо?

— Ви бачили колись театр, в якому не горить світло? — питанням на питання відповів француз. — Навряд чи, бо тоді глядачам не буде видно акторів.

— Отже, це вистава?

— Ще й яка, пане Моцарте...

І вже іншим тоном несподівано промовив:

— А ось і головний лицедій. Дивіться уважно, мій друже, щоб не пропустити жодної мізансцени.

Франц не зводив погляду з вікна. У його покоях навпроти і справді з'явилася чиясь тінь. Вона рухалась обережно, скрадаючись.

— Хто це? — злякано запитав Франц.

— Тсс, дивіться.

Тінь обережно пройшла біля підсвічника, від чого полум'я свічок ледь помітно замиготіло. Тоді в руках у незнайомця зблиснуло продовгувате лезо.

— О Боже, — застогнав Моцарт, — що там відбувається?

Замість відповіді Відок голосно й пронизливо засвистів. Певно, для когось це було сигналом. До кімнати навпроти увірвалися інші тіні й там одразу ж зав'язалася боротьба.

— Попався, сучий сину! Попався! — радісно вигукнув поліцейський, але, як виявилось, тріумфувати було ще зарано.

Вікно покоїв, у яких поселився Франц, розлетілося на друзки, і звідти швидко виліз незнайомиць у темному довгому плащі. Трохи затримавшись на підвіконні, він, все ще стискаючи в руках своїй довжелезний ніж, відчайдушно стрибнув униз — і наступної миті почувся глухий звук удару тіла об похилий дах сусідньої прибудови.

— Ах ти, виродку! — стискаючи кулаки, закричав Відок і кинувся з кімнати у коридор.

— За ним! За ним! Тримайте це стерво! — чувся його голос вже з іншого крила поверху.

Франц також визирнув за двері, проте далі йти не наважився. І лише почекавши так добрих чверть години, він вийшов у коридор,

відтак обережно рушив до свого покою. Побачене там його вжахнуло: усе було заповнено пір'ям і пухом, які вибились із розірваних подушок. Вітер, що вривався у кімнату з розбитого вікна, підіймав їх, мов хвилі білого моря, м'якого, проте німого й моторошного. Підсвічник, який вже побував на підлозі, залишивши на ній великі воскові плями й блідо-жовті уламки свічок, стояв на шафі й сяяв усього одним вогником. Його світло боязко торкалося розгніваного Відока, що, мов лютий звір, від якого щойно втекла жертва, нишпорив по кімнаті, вишукуючи бодай щось, що міг залишити втікач. Детектив побачив Франца — і його вуста розтягнулися в якійсь дивній злій посмішці.

— Ааа, мсьє Моцарт... І як вам така картина? Прегарно, еге ж? Мабуть, так виглядали Помпеї у свій останній день...

Він широко розвів руками, наче актор дешевої трагедії. Жест вдався дещо незграбним.

— Що тут відбулося? — розгублено запитав Франц, шукаючи поглядом свої речі.

— Що відбулося? — перепитав Відок, трохи наблизившись до нього. — Я вам поясню, що відбулося...

Детектив кілька разів марно спробував виплюнути з рота пір'їну, після чого сердито встромив туди пальця і врешті її видобув.

— Вас убили, мсьє Моцарте, ось що відбулося! — голос поліцейського пролунав, як грім. — Убили безжально, доки ви спали. І все для того, щоб отримати голову.

— Чию голову?

— Вашу, чорт забирай!

— Але... Я живий.

— Справді? Ну що ж, можете мені не дякувати... Мабуть, допомогло те, що замість вас під ковдрою було кілька подушок. Все виглядало так, ніби ви спите. Тому вбивця й понівечив їх, випустивши на світ Божий все це диявольське пір'я...

Приголомшений Франц сперся на стіну Свідомість відмовлялася вірити у ці слова, а проте розгاردіючись у кімнаті, розбите вікно, а надто спогад про людську постать із довжелезним ножом переконували, що слова детектива були страшною правдою.

Помовчавши, Відок важко зітхнув.

— Прошу вибачення за свій тон, пане Моцарте, — сказав він вже значно спокійніше, — мені здавалося, що той негідник вже попався, але він виявився збіса відчайдушним...

Відок подивився на темну діру замість вікна.

— Відчайдушним щасливчиком, — повторив детектив. — Мої люди погналися за ним, але не думаю, що їм вдасться його спіймати. Сьогодні фортуна повернулася до нас дупою...

Раптом він завмер, помітивши на підлозі сіро-жовтий, складений вчетверо клаптик паперу. Під шаром пір'я той спочатку не впав йому в око. Відок підняв свою знахідку і, розгорнувши її, підніс ближче до свічки. Тієї ж миті він розчаровано вилаявся.

— Це, мабуть, ваше, мсьє... — сказав поліцейський і простягнув папір Моцарту.

Той взяв його в руки й також роздивився. То був нотний аркуш з фрагментом якогось твору. Франц заперечливо хитнув головою.

— Ні, це не моє, — відповів він.

— Не ваше? — з подивом перепитав Відок. — Але це ж ноти... І тільки ви тут музикант.

— Так, але... Це не мій почерк. До того ж це схоже на фрагмент з симфонії...

Франц продовжував з цікавістю розглядати ноти й також підійшов ближче до світла.

Хвилину поспостерігавши за ним, детектив раптом запитав:

— А чи є імовірність, пане Моцарте, що це уривок якогось відомого музичного твору?

— І дуже велика, — кивнув той, — я, звісно, можу помилятися... Але, здається, це фрагмент з п'ятої симфонії... Людвіга ван Бетховена... Безперечно! Так, це вона.

З тріумфом в очах він повернув папір поліцейському.

— Бетховен, — задумливо повторив він, — я щось чув про нього...

Моцарт скептично посміхнувся у відповідь.

— Чорт забирай, — скипів детектив, — буде краще, якщо ви обійдетесь без цих своїх посмішок... Бетховен — це той глухуватий маестро з Відня. Так?

— Так.

— Але на біса Галлю фрагмент його симфонії?

Франц облизав пересохлі губи.

— Ви сказали, що той чоловік полює на геніїв, — промовив він, вказавши на вибите вікно.

— Сказав...

— Дехто вважає Бетховена генієм.

— Ах, чорт забирай... Маєте рацію.

Відок дивився на нього вже зовсім інакше. Здавалося, в одну мить він неабияк заповажав свого співрозмовника.

— Якщо автор симфонії може стати жертвою того негідника, то ваш обов'язок не допустити цього, — не надто впевнено вимовив Моцарт.

Детектив скривився.

— Мої обв'язки визначає для мене князь Естергазі... Як він вирішить, так і буде, — кинув він.

Франц вже збирався щось заперечити, але з-за дверей долинули звуки шарпанини. Хтось когось тягнув, брудно лаючись і завдаючи глухих ударів.

— О, здається, мої хорти його все-таки спіймали! — радісно вигукнув Відок.

Тієї ж миті двоє поліцейських заволокли до кімнати чоловіка із закривавленим обличчям. Той пручався, проте видно було, що сил у нього лишилося вже небагато.

— Дідько, це не він! — розчаровано буркнув детектив.

— Цей стояв на чатах, пане Відок, — пояснив один із поліцейських, — а потім допоміг Галлю перебраться через стіну.

Сказавши це, він разом зі своїм товаришем заходився щосили гамселити схопленого.

— Годі, годі! — зупинив їх детектив. — Хай сам щось скаже.

Поліцейські слухняно припинили езекуцію, але все ще тримали його під руки. Чоловік геть знесилів і майже не тримався на ногах. Сказати щось, як того хотів Відок, він наразі не міг. Тоді детектив дістав з кишені невелику пляшку з бурштиною рідиною і, відкоркувавши її, підніс йому до рота. Відчувши запах випивки, чоловік жадібно ковтнув слину і розтулив губи. Детектив обережно влив у нього трохи алкоголю. Видно було, що це додало йому трохи сил.

— Відпустіть його, — наказав Відок.

Поліцейські одночасно звернули на детектива сповнені сумніву погляди.

— Я сказав, відпустіть, — повторив той, — ви постаралися, тому втекти він зможе хіба навкарачки.

«Хорти» вдоволено гмикнули, як майстри, для яких добре зроблена робота — понад усе, і, посадивши схопленого на стілець, відступили. Один став біля розбитого вікна, інший — біля дверей.

Відок простягнув йому пляшку. Той з недовірою подивився на нього, вперше звівши на детектива очі. Водночас розбите обличчя чоловіка побачив і Франц.

— Беріть, — підтвердив поліцейський, — мої люди трохи вас потовкли, тож оговтуйтеся.

— Я знаю цього чоловіка! — несподівано вигукнув Моцарт, щойно той взяв у руки пляшку.

В одну мить усі погляди в кімнаті спрямувалися на Франца.

— Знаєте? — повільно перепитав Відок. Очі його знову похижацьки загорілися.

— Так... Його ім'я Адам! Адам Краєвський. Він учитель фехтування і мій друг, тому я готовий поручитися за нього...

— Цікаво-цікаво, — усміхнувся детектив, — ще хвилину тому ви тремтіли перед страхом смерті від руки психопата, а тепер готові поручитися за його спільника.

Він глянув на схопленого.

— Що ж, пане...

— Краєвський, — вперше озвався той, — моє ім'я справді Адам Краєвський. Хай благословить тебе Господь, дорогий Франце... Ти зміг мене впізнати через стільки років і в такому вигляді...

Він замовк і приклався до пляшки. Одним духом Адам випив майже все, що в ній було.

Світло від єдиної свічки на шафі було скупим, проте Франц побачив, як сильно змінився Краєвський відтоді, коли вони бачилися востаннє. Адам став огряднішим і полисів. Хоча руки лишилися такими самими витонченими. Ці руки фехтувальника та гравця в карти, які з успіхом могли би бути руками музиканта. Спостерігаючи за цим чоловіком, Моцарт вірив і тієї ж миті сумнівався, що перед ним саме той, з ким він чимало зимових вечорів заповнював щирими

розмовами в маєтку Баворовського і чиїм секундантом був під час його кривавої дуелі.

— Що ж, пане Краєвський, — повторив детектив. Це прізвище виявилось доволі складним для його вимови, в якій домінував французький акцент. — Будьте тепер ласкаві повідомити нам, куди зник добродій Франсуа Галль, в якого ви, як я розумію, перебуваєте на службі.

— Я не знаю, — хитнув той головою.

— Гм, вихилили майже увесь мій бренді й після цього мені брешете? — іронічно зауважив детектив. — Ви безчесна людина, пане Краєвський, ось що я вам скажу.

Він різким рухом вирвав в Адама пляшку. Після цього звернувся до Франца:

— Вам краще вийти, мсьє Моцарте. Методи, якими ми добуваємо правду, можуть здатися вам не надто естетичними.

Двоє поліцейських біля вікна і дверей реготнули й почали розминати кулаки.

— Стривайте, — зупинив його Франц, — не смійте з нього знущатися!

Відок з подивом зупинився.

— Даруйте?

— Я сказав, досить його бити.

— До вашого відома, мсьє Моцарте, ми намагаємося знайти того, хто міг би проткнути вас так, як оці подушки, — детектив тицьнув пальцем на ліжко.

— Ви так заповзялися, бо вас найняв князь Естергазі. Не вдавайте, що справді про мене піклуєтеся.

Відок розреготався.

— Звісна річ, мені на вас начхати, добродію! Я вам не маюся і просто роблю свою брудну роботу. Тому не заважайте.

Коли регіт його затих, Моцарт спробував підійти до справи інакше:

— Ось що, — гарячково, але вже тихіше сказав він, — пригадую вам потрібна моя згода, еге ж? Для... дечого.

Відок кілька секунд подумав, а тоді ствердно кивнув.

— Потрібна.

— Ви її матимете, якщо дасте спокій панові Краєвському.

— Але ми не можемо його відпустити, мсьє.

— Я і не прошу. Але припиніть його калічити і дайте слово честі, що й без мене з ним також нічого не станеться.

Детектив закусив губу.

— Ну, гаразд.

— Цього мало...

— Даю слово честі, дідько з вами!

Франц підійшов до Адама, який нерухомо і без слів за всім спостерігав. Краєвський міцно стиснув його руку й тихо промовив:

— Я не знав, що ти тут, присягаю. Я б ніколи... Це все мої борги...

— Де Анна? — перебив його той.

— Анна? З нею все гаразд...

— Я можу її побачити?

— Ну, звісно... Дай мені олівець і папір, я напишу тобі адресу.

Франц понишпорив у шухляді столу і знайшов те, що він просив. Переконавшись, що поліцейські не підглядають, Краєвський вивів на папері назву вулиці та номер будинку і передав аркуш Францові. Той, не читаючи, швидко заховав папір до кишені.

— Що ж, нам час, — озвався Відок.

Його люди знову підхопили Адама й вивели за двері. За мить Франц лишився у понівеченому готельному номері сам. Невдовзі він мусив спуститися донизу й попросити порт'є знайти йому іншу кімнату. Той погодився і, взявши ключ, провів гостя до нових покоїв. Франц ледве добрів до ліжка, відчуваючи важку втому, хоч заснути йому не вдалося до самого ранку. Вдруге за своє життя він гостро відчував присутність смерті. Вперше це сталося ще в Підкамені, в переддень Адамової дуелі. Тільки тоді подих смерті був спрямований не на нього. Тепер же йому здавалося, що смертю пахне в кімнаті, в цілому готелі й навіть за вікном, де панував передсвітанковий морок, в якому сховався вбивця на ім'я Франсуа Галль, що полював за його головою.

Ледве на вулиці посвітлішало, він схопився з ліжка й покvapно одягнувся. Потім спустився донизу й, не помічаючи сердитих і одночасно переляканих поглядів прислуги, вийшов із готелю. Мине ще багато часу, доки всі ці покоївки, порт'є та носії забудуть про страхітливую нічну пригоду за його участі, тож він подумав, що найкраще буде виїхати звідси.

Ставши посеред хідника, Франц дістав з кишені папірець, на якому Краєвський вчора написав адресу.

— Ріндермаркт, 12, — упівголоса промовив він.

Кілька хвилин він морщив чоло, намагаючись пригадати, де ця вулиця. А тоді, врешті пригадавши, — поспішним кроком подався вперед. Йому подумалось, що вранці Анна буде вдома. Хоч, звісно, певності в цьому не було.

Ранішній Мюнхен прокидався від нічного сну, мов сірий кам'яний велетень. Люди, які сновигали вулицями, здавалися його кров'ю, що з настанням ранку почала жваво струменіти. Ратуша, де на вежі годинник якраз пробивав сьому годину, могла слугувати головою, Фрауенкірхе — серцем, а чималі торговиська, на яких від самої зорі бауери розкладали на ятках товари, — його ненажерливим шлунком.

Франц минув церкву святого Петра, де з-за прочинених дверей до нього долинали звуки ранішньої меси, і трохи сповільнив крок. Ріндермаркт починалася десь тут... Зненацька, біля церковної стіни, за декілька метрів він побачив нерухому чоловічу постать у сірому. Незнайomeць, здавалося, також за ним спостерігав і, можливо, припустив, що на тлі кам'яної стіни його не помітять. Проте Францові все ж вдалося його розгледіти... Тієї ж миті Моцартові пригадалися пережиті нічні жахіття, і за комір сорочки ніби просочилося крижане передчуття небезпеки. Чи цей чоловік не сам Франсуа Галль, що від самої ночі чекав, доки він вийде з готелю? Адже він вислизнув із рук поліції і тепер, можливо, прагнув завершити свою криваву справу! Якщо так, то слід негайно забиратися звідси...

Франц спочатку позадкував, не зводячи очей з незнайомця, а тоді повернувся й швидким кроком рушив у той самий бік, звідки щойно прийшов. Принаймні йому так здавалося, бо за хвилину, роззирнувшись, не впізнав довколишніх будинків.

— Що за чортівня? — вирвалось у нього.

Чоловіка в сірому також не було видно, проте той міг ховатися де завгодно. Якщо йому вистачило спритності прошмигнути в готель і проникнути в його кімнату, а потім ще й пошити в дурні поліцейських, які на нього накинулися, то він завиграшки може притаїтися в людному місці й непомітно спостерігати за своєю жертвою. «Треба тікати звідси», — блиснула думка. Він кинувся тепер в інший бік, шукаючи поглядом знайомі будинки, а передовсім церкву святого

Петра, яка могла б слугувати йому орієнтиром, коли відчув, що необачно когось штовхнув. За крок від нього жінка у світло-зеленій сукні, нахилившись, поспіхом збирала розсипані овочі, які, вочевидь, ще секунду тому були в її кошику.

— Oh! Verzeihung!^[39] — вигукнув Моцарт і, забувши про свого невидимого переслідувача, кинувся їй допомагати.

— Ви могли бути уважнішим, шановний пане, — не піднімаючи голови, сказала жінка, — на вулиці є інші люди, окрім вас.

— Ваша правда, я незграба, — відповів Франц, аби залагодити цю прикрість.

Він якраз підняв з хідника капустину, коли жінка на нього глянула. Погляд її несподівано завмер від подиву.

— Ви?.. — промовила вона так, ніби хтось стис їй горло.

Франц також не одразу прийшов до тями, а тоді видихнув з легень добре знайоме ім'я:

— Анна!

Перед ним і справді була донька-втікачка графа Баворовського. За роки вона змінилася, проте не втратила вроди. Витончене обличчя Анни належало красивій жінці, а не милій дівчині, яку він пам'ятав. От тільки було тепер стомлене... Проста баварська сукня їй неабияк личила, хоч була вже добре зношеною.

— Що... що ви тут робите? — запитала жінка, потроху отямлюючись від несподіванки.

— Шукаю вас.

— Мене? Але як... Звідки ви дізналися?..

Франц раптом пригадав, що за ним стежать, і відчуття їдкового страху знову до нього повернулося.

— Ми можемо зайти до вашого дому? — запитав він пошепки. — Ви ж бо мешкаєте десь неподалік, так?

— Так, але... Господи, звідки ви й це знаєте?

— Адам розповів мені.

— Адам? — викрикнула Анна. — Я вже тиждень його не бачила! Де він?

— Я все розповім, — спробував заспокоїти її Моцарт, — ходімо, прошу вас.

Обличчям жінки покотилися сльози, але вона одним рішучим рухом стерла їх і звелася на ноги. Франц сторожко роззирнувся.

— Ви на когось чекаєте? — запитала Анна.

— Якраз навпаки: побоююсь, що хтось вичікує мене, — відповів той.

— Віддайте капусту, — сказала жінка.

— Що? — не зрозумів Моцарт.

— Ви тримаєте капусту, Франце. Поверніть її мені в кошик. Вашим рукам більше пасують нотні зошити, — мовила вона, — адже ви не залишили музику?

— Ні.

«А ви?» — хотів перепитати Франц, проте не наважився. Певно, в Анниному житті сталося багато змін. І хтозна, чи серед них лишилося місце музиці.

Вона рушила, повернула у провулок, і він поспіхом пішов за нею. Пройшовши з десятків кроків між брудними стінами, Анна зупинилась перед важкою потрісканою брамою.

— Нам сюди, пане Моцарте, — тихо промовила жінка і налягла всім тілом на дерев'яну ступку.

Брама піддалася. Кам'яними сходами піднялися на другий поверх, де було кілька майже однакових дверей. Одні з них Анна прочинила й запросила Франца увійти.

Всередині помешкання виявилось невелике, проте чисте й затишне. Передпокій та вітальня були обставлені скромно: лише необхідні непоказні меблі, сяке-таке срібло та вигорілі штори на вікнах.

— Я ходжу на ринок сама, — пояснила чомусь Анна, ставлячи на підлогу кошик з овочами, — моя служниця приходиться до мене тільки двічі на тиждень. Допмагає на кухні...

Анна зняла з плечей накидку і поклала її на софу, даючи зрозуміти гостеві, що капелюха й рукавиць у нього ніхто не прийме. Він усміхнувся. Жінка все ще ховала очі. Спитати вона хотіла багато, але, схоже було, що не наважувалась почати першою. Якусь мить тривала мовчанка.

— Анно, — першим озвався Франц, — я такий щасливий вас бачити.

Жінка раптом схлипнула. Потім ще раз. І в наступну мить зі сльозами кинулась до нього в обійми.

— Франце, милий Франце! — ридала вона. — Якби ви знали... як я... скучила... Господи, як хочеться повернути... минулі часи!

Моцарт спершу розгубився, а тоді почав гладити Анну по волоссі. Минулі часи і йому тепер здавалися дорогими серцю, але втраченими назавжди.

Та зрештою вона заспокоїлася, відійшла від нього й піднесла до обличчя хустинку, а тоді, ступивши кілька кроків, сіла на софу біля вікна.

— Я постаріла, так? — тремтячим голосом запитала жінка.

— Ви подорослішали, Анно. Адже я знав вас ще зовсім юною, — відповів Франц, — і ви надзвичайно гарна.

Вона вперше всміхнулася. Хоч невідомо було, чи це зблиснула усмішка радості, чи гіркоти.

— Ви також змінилися, пане Моцарте, — раптом сказала вона, — у вас з'явилося більше впевненості й чогось такого, що... викликає довіру.

— Отже, раніше ви мені не довіряли? — пожартував Франц.

— Раніше я б не плакала у вас на плечі, — сказала вона, — зрештою, я також знала вас юним. А тепер переді мною гарний дорослий чоловік.

Франц зашарівся й не зміг знайти жодного слова для відповіді. Щоб якось виправдати мовчанку, він вдав, ніби мусить прокашлятися.

— То що з Адамом? — запитала Анна. — Що цього разу?

— Він... у поліції, — трохи повагавшись, сказав Моцарт, — але ви не лякайтеся, Анно. Я подбаю, щоб він невдовзі повернувся до вас.

— Він і вас у щось втягнув?

— Ні, це радше моя провина... Не провина, а... Вибачте, боюся, я не зможу вам усього пояснити.

— Гаразд, не намагайтесь, — жінка стомлено піднесла долоню до чола, — я не почую нічого нового... Боже мій, ви досі стоїте, Франце? Сідайте...

Вона вказала йому на стілець, що був навпроти її софи.

Франц подякував і, сівши, побачив просто перед собою, за силуетом Анни, вікно. Це нагадало йому про пережитий на вулиці страх, проте зараз, у помешканні, він відчував себе в безпеці.

— Перед тим, як Адама забрали поліцейські, він устиг написати мені вашу адресу, — пояснив Моцарт, — це сталося вночі, а вранці я вирушив шукати вас.

— Як все незвично, — вимовила жінка, — як ви зустрілися з ним?

— Власне... цього я також не можу вам пояснити. Скажу тільки, що обставини були не надто приємними ні для мене, ні для нього.

— Не сумніваюся, Адам вміє їх знаходити, — з гіркотою мовила Анна.

— У тій ситуації лише частина його вини, — поспішив завірити її Франц, — до того ж Адам пояснив мені, що все сталося через його борги...

— О, так! — перебила Анна. — Його борги! Його нескінченні борги... Гляньте на моє помешкання, любий Франце. Чи пасує воно дочці графа Баворовського? Ви добре знаєте, що ні!.. Хоча, Боже милосердний, мені нікого звинувачувати в цьому, крім себе самої. Якби тоді хтось спинив мене... Якби хтось спинив, стримав за руку, коли я, забувши про все на світі, побігла за ним. За Краєвським... Щоправда, не завжди була скрута. З Підкаменя ми вирушили до Катовіце, де Адам отримав посаду вчителя фехтування при офіцерському клубі. Ми навіть могли дозволити собі жити так, як раніше у моїх батьків. І я була щасливою. Звісно, шкодувала, що стосунки з родиною були зіпсовані, але це здавалося необхідною жертвою, аби мати право на власне життя, таке, як хотілося мені, а не батькові...

— Граф і графиня довго розшукували вас, — сказав Франц.

— Так, я знаю. Чутки до мене доходили, — зітхнула Анна. — Я зрештою написала додому листа, в якому просила пробачити мені й дати спокій... Хоча б на деякий час.

— Відповідь отримали?

— Ні, я не зазначила зворотної адреси... Хоч розумію, що це було жорстоко й несправедливо. Зрештою, ні батько, ні матір вже б нічого не вдіяли. Адам став моїм законним чоловіком — ми обвінчалися ще в дорозі, в маленькій капличці на перехресті. Свідками були випадкові перехожі, а священника наш візник знайшов у сільській корчмі. Ледве стоячи на ногах, той повінчав нас, а тоді знову поплентався пиячити. Я не так уявляла свій шлюб, але було байдуже. Коли поруч коханий чоловік, все, про що мріялось раніше, здається смішним і несуттєвим.

Нові мрії народжуються поруч із ним. І головна з них — щоб він ніколи не залишив і не розлюбив... Адам був дбайливим чоловіком. А коли в нас народився первісток, то став і чудовим батьком... Все змінилося, мовби в одну мить. Якось він повернувся пізно й добряче напідпитку. Коли я запитала, де він був, коротко пояснив, що засидівся в клубі з офіцерами. Нічого незвичайного в цьому не було, і вже наступного ранку я про це навіть не згадала. Однак відтоді мій чоловік повертався додому все пізніше і все менше тримався на ногах. Врешті я не витримала і сказала, що більше цього не терпітиму, і якщо це не припиниться, то повернуся з сином до Підкаменя. На Адама це, здавалось, подіяло. Майже на тиждень він став таким, як раніше: знову бував багато часу з нами, влаштовував захопливі прогулянки, маленькі сімейні свята... Все ніби налагодилося, але одного дня... Одного дня... Адам, як і перед тим, повертався пізно, а інколи й під ранок, щоразу п'яний, а тепер ще й дратівливий. Вимагав, аби я дала йому спокій та займалася дитиною. Я нагадала йому про свою погрозу, проте він мовби не почув... Проігнорував мої слова. А за кілька днів раптом увірвався в дім і почав вимагати, щоб я з сином збиралася в дорогу. Куди? Навіщо? «У Баварію. Так треба!» — вигукнув спересердя.

Якраз за кілька днів до того я зрозуміла, що вагітна знову. Йому не сказала ні слова, все сподіваючись на слухну мить. Дорога стала для мене мукою. Він здивовано дивився на мене, коли я просила зупинити диліжанс ледь не кожної години, а тоді все збагнув сам. Адам розчулився, обійняв мене й нарешті у всьому зізнався: що знову грає в карти і, не виплативши остаточно старих боргів, набув нові. Від цих його боргів, а точніше, від людей, яким він був винен, ми й тікали.

Спершу оселилися в Інсбруку, де й народився наш другий син, тоді в Нюрнберзі, а тепер ось вже два роки живемо в Мюнхені. Дітей змушені були віддати батькам Адама в Краків, бо до тепер ледве вдавалося зводити кінці з кінцями. Пан і пані Краєвські мене недолюблюють, але погодилися допомогти, прихистивши на якийсь час наших хлопчиків. Боже, як я сумую за ними...

Анна знову розплакалась, але змогла швидко заспокоїтися. Вибачившись, вона вкотре піднесла хустинку до обличчя. У кімнаті знову запанувала гнітюча тиша.

— Ах, я все про себе та й про себе! — з удаваними веселощами в голосі вигукнула раптом жінка. — А як ви, мій друже? Як життя

склалося у вас?

Франц по-хлопчачому стенив плечима. Йому подумалось, що розповісти про себе, насправді, нічого, крім хіба свого музичного турне... Погляд його мимоволі зупинився на прочинених дверях до сусіднього покою: там видно було край чорного фортеп'яно...

— Ви ще музикуєте, Анно? — напівсерйозним тоном учителя запитав він у господині.

— Я?.. Іноді. Дуже рідко, — відповіла вона.

— Пам'ятаєте, як ми грали колись у чотири руки?

— Пам'ятаю...

Раптом вона підвелася й, узявши Франца за руку, повела до інструмента. Весело, майже з дитячою пустотливістю, вони разом підняли кришку й оголили чорно-білі клавіші. Вмостившись за ними, обережно взяли перші акорди.

Анна стрепенулася всім тілом, наче музичні звуки торкнулися її оголених нервів. На запиленому, не надто добре налаштованому фортеп'яно, вони з Францом почали грати «Сонату ля-мажор» Скарлатті...

Один-два-три... Ретельно приховані у її свідомості спогади раптом звільняються й вириваються назовні.

Чотири-п'ять-шість... Вона, маленька дівчинка, щодуху біжить через весняний парк у Підкамені до вусатого татуся. Граф Баворовський ще молодий, майже без сивини, легко підхоплює її на руки. Цілує в щічку, а вона заливається сміхом, бо батькові вуса лоскочуть їй личко.

Сім-вісім-дев'ять... Вона доросліша. У зимовій вітальні вся родина Баворовських бавиться в загадки. Хтось мусить заплющити очі, а всі решта домовляються, про коротеньку пантоміму. Очі заплющила мама, а вони з батьком та молодшою сестричкою домовляються зобразити її подруг-пліткарок. Виходить кумедно, графиня одразу вгадує.

Десять-одиннадцять-дванадцять... Її дім, оточений осінніми деревами. Листя з них поволі спадає на прохолодну землю. Усе віддаляється від неї. Чи то пак, віддаляється від усього вона.

Не закінчивши сонати, Анна обійняла Франца і притулилася головою до його плеча.

Моцарт вийшов із помешкання на Ріндермаркт за півтори години, проте залишив його через інші двері. Та він сподівався, що той, хто

стежить за ним, його не помітить. Швидким кроком Франц повернувся до свого готелю. Було вже пів на десяту, і тут щойно закінчили подавати сніданок. У просторому фойє, біля рецепції постояльці допивали свою каву, й — хто ліниво неквапно, а хто поспіхом — переглядали свіжі газети. Перших було більше. Всі, що мали справи, вже вийшли в місто, а лишилися тільки ті, кому поспішати було нікуди.

Худорлявий вусань, побачивши Моцарта, радісно його гукнув. Це був князь Естергазі. Францові не надто хотілося зараз із ним розмовляти, проте він добре розумів, що їхня зустріч неминуча. Кивнувши йому у відповідь, він рушив до нього.

— Я вже вас зачекався, — промовив князь, простягаючи йому руку, — сідайте. Замовите щось? У них тут просто чудові Käseküchen^[40].

— Дякую, не маю апетиту, — відмовився Франц.

— Воно й не дивно, — співчутливо кивнув Естергазі, — після такої ночі... Навіть не питатиму, як вам спалося. Можу передбачити відповідь.

— Сьогодні звідси виїду...

— Власне, тому я й тут, пане Моцарте, — перейшов до справи князь. — Думаю, ви переїдете не просто в інший готель, а в інше місто. А саме — до Відня. Годину тому я бачився з паном Відоком. Він повідомив мені, що ви про все домовилися...

— Так, але, чесно кажучи, мене турбує доля чоловіка, якого схопили цієї ночі. З паном детективом ми домовилися лише, що його не скалічать. Але що з ним буде далі?

— Ви про цього Краєвського, якого Франсуа Галль найняв, щоб він допоміг йому вбити вас? — перепитав князь.

Франц облизав губи, які чомусь несподівано пересохли.

— Так, про нього.

— Воістину, доброта ваша не має меж, — гмикнув Естергазі.

— І все ж мені залежить, щоб...

— Гаразд, гаразд! — нетерпляче перебив його той. — Ми його відпустимо. Однаково він нічим нам не допоможе. Найпевніше, Галль вже виїхав з Мюнхена, тож користі з цього Краєвського не буде жодної.

Франц вже хотів розповісти йому, що бачив когось, хто начебто за ним стежив, але стримався. Надто багато довелося б пояснювати.

Князь трохи помовчав, дивлячись кудись повз свого співрозмовника. Настрій його помітно змінився. Від попередньої

привітності не лишилося й сліду.

— Чи знайомі ви особисто з Людвігом ван Бетховеном? — запитав він у Франца після мовчанки.

Той ствердно кивнув.

— Побоююсь за його життя... Відок розповів мені, що ваш нападник мав при собі фрагмент з його симфонії.

— Тоді не будемо гаяти часу, — сказав Франц, якому хотілося якнайшвидше опинитися якнайдалі звідси.

— Маєте рацію, — підводячись мовив Естергазі, — вирушаємо вдосвіта...

Розділ VI

Ombra mai fu^[41]

Відень, жовтень 1820 року

Франц вже майже півгодини вдивлявся у нерухому чоловічу постать навпроти сірого вікна. Вікно було без фіранок і сіре від бруду. Скло вже давно не знало вологої ганчірки у чийх-небудь метких руках.

Чоловік не дивився на Моцарта. Погляд його був спрямований кудись у простір доволі великої кімнати, але такої ж занедбаної, як і вікно. Центральне місце цього простору займав клавір зі стосами нотного паперу, кілька масивних альбомів і підсвічник із трьома куцими недопалками свічок. На закритій кришці інструмента лежала тонка тростина. Вона була занадто тонкою, аби на неї спиратися при ході, й здавалася надто крихкою, щоб власник зміг захиститися від нападу на вулиці. Франц не одразу зрозумів, навіщо вона маестро Бетховену... Аж тільки придивившись уважно, помітив, що з одного боку вона гладенька й приплюснута, як мундштук кларнета. Ні для кого не було таємницею, що в маестро останнім часом значно погіршився слух. Мабуть, ця тростина слугувала йому помічним засобом: затиснувши її з одного боку в зубах, він притискав інший бік до інструмента. У такий спосіб звукові коливання, тобто мелодії, що народжувалися під клавішами в інструменті, передавалися одразу до голови маестро, обходячи хворі вуха.

— Я не пам'ятаю тебе, — раптом промовив Бетховен, повертаючи обличчя до Франца.

Він мав глибокі сині очі, крупний ніс і акуратні, схожі на жіночі, губи. Чоло було вкрите глибокими зморшками. Довге сиве волосся важко лягало йому на плечі. Бетховену було п'ятдесят, але виглядав він уже, як старець.

— Не пам'ятаю тебе, — повторив маестро, — однак добре пам'ятаю твого батька... Він був генієм. Істинним генієм.

«Як і ви», — хотів сказати Франц, але слова застрягли йому в горлі.

Погляд Бетховена його заворожував, відбирав мову і не дозволяв навіть ворухнутися. Голос маестро був надміру гучним: так говорять люди, яким важко розчутися власні слова.

— Мені було шістнадцять, коли я вперше зустрівся з ним... Я прибув сюди з Бонна, був сповнений сил та мрій. І найбільшою моєю мрією було навчатися музики у великого Моцарта. Пам'ятаю, як одного ранку прийшов до нього додому й довго-довго сидів на порозі, не сміючи постукати в двері. Коли ж врешті наважився, мені відчинила його дружина... Маестро того дня був не в гуморі й відмовився приймати будь-кого. Пані Моцарт нагодувала мене обідом і запропонувала почекати в передпокої. Бувало, що гумор в її чоловіка поліпшувався, і тоді він запитував, чи не просив хто аудієнції. На моє щастя, того дня саме так і сталося. Близько шостої маестро сам вийшов зі своєї кімнати і, побачивши мене, запитав, хто я і чого мені треба. Я назвався й відповів, що понад усе прагну бути його учнем. Він голосно засміявся, а тоді вказав рукою на клавір...

— Зіграй що-небудь! — наказав мені Моцарт.

Я завзято сів за інструмент, прагнучи вразити його, продемонструвати найкраще, що вмію, але зрозумів: руки мої тремтять... Уявляєш? — на цих словах Бетховен знову виразно глянув на Франца й, піднісши руки десь на рівень підборіддя, дрібно ними затрусив. — Ось так... Ледве дав їм раду й почав грати його концерт для фортеп'яно до-мінор...

— Досить! — несподівано перебив мене маестро. — Це може зіграти кожен!..

Я злякано завмер і не смів підняти на нього очі. Здавалося, Моцарт от-от вхопить мене за комір і викине зі свого дому, як паршиве кошеня. Я навіть здивувався, коли цього не сталося.

— Це мій твір, — сказав він вже спокійніше, — зіграй щось своє...

Тоді я вирішив, що втрачати мені вже нічого і, заспокоївшись, почав виконувати те, що написав колись удома. Маестро дослухав до кінця, а тоді схопився на ноги й загукав до своєї дружини: «Констанціє! Констанціє! Ти тільки глянь на цього малого! Коли-небудь світ про нього заговорить...».

Моцарт погодився вчити мене й велів приходити наступного тижня. Чи можеш ти уявити, яким я був щасливим?.. Утім, на біду, отримав

лист від батька. Старий писав, що моя матір помирає і мені слід негайно повертатися до Бонна, щоб встигнути з нею попроситися. Звісно, я не став зволікати. Лише домовився з маестро, що почну брати в нього уроки пізніше...

Втрата матері зламала мене. І все ж, за якийсь час, я знову подався до Відня, де найперше помчав до будинку Моцарта. Проте не встиг — смерть, як виявилось, побувала й тут. Твій батько на той час також відійшов. І, по щирості, ця втрата була для мене не меншою...

— Ви прирівнюєте смерть рідної матері до смерті... Моцарта? — не втримавшись, запитав Франц.

— Повтори, — попросив Бетховен, — я не почув.

Однак той вигукнув зовсім інше:

— Іноді я бачу свого батька! Він, наче тінь, ходить за мною...

— Генії не знають спокою, ні на цьому світі, ні в потойбіччі. — відповів композитор, — Твій батько багато не встиг. Він помер надто рано. Можливо, йому хочеться, щоб ти встиг це за нього. Але... Я досі нічого не чув про тебе. Як таке може бути?

Франц не відповів, а тільки мовчки дивився у тягучу безодню синіх очей Бетховена, в яких, як йому здавалося, таїлися одночасно насмішка й цікавість. Аякже, перед ним був син його кумира, син, якому не вдалося досягнути й десятої частини того успіху, який мав колись батько...

— Чи знаєте ви чоловіка на ім'я Франсуа Галль?! — запитав урешті Франц підкреслено гучним тоном.

— Не треба так волати! — відсахнувся від нього Бетховен. — Я не цілковито глухий, чорт забирай!.. Так, я знаю пана Галля. Приємний вихований чоловік. Один з небагатьох, хто навідує мене в моїй самотній норі. Він мій палкий шанувальник і... А чому ти запитуєш мене, пане... Моцарте?

Не чекаючи на відповідь, композитор зареготав. Схоже, смішним йому здалося звертання, яке він використав — «пане Моцарте»... Бетховен довго не міг вгамуватись, як дитина, в якій смішне слово звучить у вухах, коли дорослі вже про нього й забули.

«Я знав лише одного Моцарта! — вчувалося Францові у його реготі. — Ніхто інший не достойний такого звертання...».

«Славетний Людвіг ван Бетховен — звичайний старигань, який потроху втрачає глузд», — подумалось йому.

Гість ще кілька хвилин поспостерігав, як той витирає хустинкою сльози, що виступили в нього на очах від надривного сміху, а тоді шанобливо вклонився і вийшов з помешкання. Намагаючись не згадувати, як повівся з ним Бетховен, Франц швидко закрокував вулицею. Найважливіше він дізнався — безумний Франсуа Галль таки справді втерся до композитора в довіру, а отже, йому загрожує смертельна небезпека. Слід було якнайшвидше дістатися будинку князя Естергазі й повідомити йому цю новину. Далі за справу мав би взятися детектив Відок.

На вулиці вже сутеніло. Ліхтарники ліниво плелися від стовпа до стовпа й, мов неохоче, запалювали гас у ліхтарях, тому світло сяло тільки де-не-де. Попри свій поспіх, Моцарт мусив уважно дивитися під ноги, щоб не перечепитися за край бруківки або й звичайний камінь, якими візники підпирали колеса своїх фіакрів, аби ті стояли на місці.

Душу переповнювало гнітюче відчуття. І не тому, що розмова з Бетховеном не лишила приємних спогадів. Точніше, не лише тому... Йому згадалося, як сьогодні вранці він зайшов до родинного дому на Міхаеллер-пляц. Він був порожній і непривітний, мовби в ньому не збереглося жодних прикмет його дитинства, мовби не в ньому жили його батьки, мовби не за цим місцем він сумував усюди, де опинявся.

На щастя, всі чоловікові речі Констанція звідти забрала. Дещо лишила собі, дещо вислала Карлові, дещо молодшому синові, тобто йому...

Франц тріпнув головою, наче намагаючись відігнати від себе думки, й підняв очі. Від несподіванки він заляк на місці. Довкола були сірі будинки, яких він раніше не бачив. Заглибившись у свої роздуми й опустивши погляд, він — як виявилось — забрів на незнайому вулицю і тепер гадки не мав, як звідси вибратися. На додачу, швидко темніло, а ліхтарів тут катма.

«Як це на мене схоже», — роздратовано подумав він.

Разом з роздратуванням його охопив відчай. Адже сьогодні вкрай необхідно було потрапити до князя Естергазі! Стояти на місці — безглуздо, і він навмання подався вперед. Вулиця далі вужчала, а будинки, у вікнах яких можна було тільки де-не-де розгледіти самотню свічу, ставали дедалі нижчими й незграбнішими. Моцарт зрозумів, що йде кудись геть за місто, і вже вирішив повертати назад, коли за

спиною почулися чийсь скрадливі кроки, які навряд би розчув хтось інший. Проте його тонкий загострений слух їх вловив. Франц зупинився, і кроки тієї ж миті стихли. Він озирнувся, але нікого позаду нього не було. Втім, щойно Франц знову рушив, невідомий і невидимий переслідувач подався за ним.

— Хто там ховається? — не витримавши, закричав Моцарт.

Власний голос видався йому чужим, мовби лунав десь збоку поза його горлом.

— Чого вам треба? — повторив він кудись у сіру вуличну порожнечу. — Галль, це ви?

Зненацька хтось міцно вхопив його за шию і звалив на землю. Тієї ж миті йому затулили рот.

— Так, це я, пане Моцарте, — почув Франц просто біля вуха, — наша зустріч нарешті відбулася.

Рука, що була на шиї, ковзнула вище, й крижані пальці нападника занурилися у його густе волосся. Франц відчув, як Галль обмацує його голову. Рухи його були розпачливими, як у людини, яка ніяк не може знайти потрібну річ.

— Дідько, — вилаявся Галль, — я не міг помилитися...

Раптом світ навколо наповнився криками і яскравими вогнями. Франц відчув, як хтось стягнув з нього нападника й кинув поряд на землю. Одразу після цього почулися глухі удари й стогін, подібний до гарчання звіра.

— Досить, досить! — почув він знайомий голос із виразним французьким акцентом. — Якщо ви перетворите його на шніцель, ніхто не повірить, що ми схопили саме Галля!

Удари стихли. Відок допоміг Францові підвестися. Той випростався й побачив перед собою численний загін озброєних до зубів поліцейських. Здавалось, ті зібралися ловити цілу зграю розбійників. Галль лежав у них під ногами, скоцюрбившись, наче побитий пес.

— Дідько, чи ви не перестарались, бовдури? — стривожено сказав детектив, нахилиючись над ним. — Кличте негайно лікаря!

Хтось негайно побіг виконувати його наказ. Відок нарешті звернувся до Франца:

— Як ви почуваетесь, мсьє? Ви не поранені?

— Здається, ні... — розгублено відповів той.

— Чудово. Щиро дякую вам за допомогу!

— Про що ви, пане Відок? — не зрозумів Франц.

— Про те, що ви добряче допомогли поліції, мсьє, ось про що! Цей божевільний, за яким ми з князем Естергазі ганялися по цілій Європі, — він тицьнув пальцем убік лежачого, — йшов за вами назирці... А ми пішли назирці за ним!

— Он як? — Моцарту перехопило подих. — А якби ви не встигли? Якби він убив мене?

— На Бога, мсьє, — відмахнувся Відок, — ви цілий-цілісінький. На відміну від нього...

Тут детектив знову тривожно схилився над своєю здобиччю.

— Чорт забирай! Ви таки перестаралися, телепні, — гримнув він на поліцейських. — Хто поцілив йому чоботом у лоба?

Відок розчаровано розвів руками, і з цієї миті вже не згадував про Франца. Двоє поліцейських провели Моцарта до його помешкання. Там він ліг у постіль і заснув тривожним, отруєним денними подіями сном.

Прокинувшись вранці, Моцарт найперше сів до письмового столу. Поклавши перед собою чистий аркуш паперу, він задумався на кілька хвилин, а тоді, вмокнувши перо в чорнильницю, вивів кілька коротких речень:

«Вельмишановний пане Альтмане!

Прошу вибачити мій раптовий від'їзд до Відня. Запевняю вас, що змусили мене до цього справи надзвичайної ваги. Також прикро мені, що з цієї причини було зірвано кілька запланованих на жовтень моїх концертів... Наперед погоджуюся на компенсацію, якої ви зажадаєте!

Однак хочу повідомити вам, що з цього самого моменту припиняю свої гастролі та розриваю угоду, укладену в Лемберзі. Пригадується, ви говорили мені, що я матиму таке право й зможу скористатися ним, коли тільки забажаю. Власне, на це прийшов час.

Щиро дякую за всі зусилля, що були докладені з вашого боку. Сподіваюся на ваше розуміння й великодушне прощення.

З повагою,

Франц Ксавер Вольфганг Амадей Моцарт.

Відень, 8 жовтня 1820 року».

Почекавши, доки висохне чорнило, він склав аркуш учетверо і запалив свічку, щоб запечатати конверт воском. Лист до Лемберга він зможе надіслати лише ввечері, тож поспішати було нікуди. Поспішати взагалі тепер було нікуди... Вперше за останні роки Франц відчув, що більше нічого не мусить. Це відчуття межувало з відчуттям порожнечі і лякало його майже так само, як лякало би спустошення. А проте й вабило, як вабить невідоме.

Йому подумалось: коли би стерти в одну мить людську пам'ять, то відчуття — це все, що залишиться замість неї. Що відчував би тоді він?..

Любов? Чи любить він? Авжеж! Відчуття любові заповнило б його ество по вінця... Бо пам'ять — це жорстокий цензор, який нагадує, що любові заслуговують не всі, що переповнюватись нею не варто, бо від надлишку свого вона стає отрутою. Забувши Жозефіну, її постать, очі, руки, він жив би лише цим почуттям. А воно нетерпеливе, нелагідне, пожадливе... Воно прагне влади над ним і над нею.

Ненавість? У час найбільшого відчаю йому здавалось, що він ненавидить чоловіка Жозефіни. Часом він уявляв радника Кавалькабо мертвим, а її вільною. Точніше, належною лише йому. Ці марення були жахливими й солодкими водночас. В цей момент усе, що було в ньому темного й злого, брало гору над усіма його чеснотами.

Музика?.. А що було б тоді з музикою? Адже музика — це також відчуття! Чи, позбавившись пам'яті, він творив би? І якою була б вона, його творчість, без цензора пам'яті? Досконалою, без сумніву. Бо найбільше він помилився тоді, коли спробував зробити її своєю служницею, перетворивши творчість на ремесло задля грошей і слави. А мав би сам служити їй.

Він глянув на запечатаний лист. Краплі воску застигли на конверті й були схожими на контури якоїсь невідомої країни, які вивів на шкільному папері не надто старанний учень. З цією відмовою, яку він ввечері надіслав Альтману, Францові доведеться попрощатися й з примарою слави. Слави, що мала би подарувати йому серце коханої жінки, але натомість він сам ледь не позбувся голови під ножем божевільного. Воно й не дивно, адже слава дістається геніям. Він же виявився посередністю...

Кілька наступних днів минули в цілковитій марноті. Франц прокидався пізнього ранку і йшов обідати до найближчої кав'ярні. Після цього повертався й поринав у порожнечу дому, тишу в якому порушували тільки звуки вулиці, що долинали сюди крізь вікно, і метушня економки, яка навідувалася раз на день, о третій по полудні. До свого клавіру Франц навіть не наближався, не кажучи вже про те, щоб сісти за нього й музикувати. Вечірній голод знову виганяв його до кав'ярні, де подекуди перед самим закриттям встигав замовити собі яку-небудь вечерю.

Одного дня він отримав запрошення на прийом до князя Естергазі. Раніше такі прийняття були для Франца надзвичайно обтяжливими, і він завжди шукав бодай найменшої причини, щоб відмовитися, проте цього разу неабияк зрадив. По-перше, йому таки бракувало звичайного спілкування, до якого він звик за останні роки. Теперішнє перебування на самоті призводило до того, що Франц починав розмовляти сам із собою, від чого врешті-решт можна збожеволіти. А по-друге, він переймався долею Адама. Чи досі він у мюнхенській в'язниці? Чи князь таки дотримав слова — і Краєвський повернувся додому? Та й зрештою, розпікала цікавість, чим закінчилася історія з Франсуа Галлем... При згадці про нього Моцарт здригнувся. Події того вечора, коли Галль тримав його за шию, притиснувши до землі, часто тепер приходили в нічних жахіттях, від яких не рятувала ні заспокійлива настоянка, ні молитва.

— А-а-а-а, пане Моцарте! — здалеку вигукнув князь, щойно його побачивши. — Для мене велика честь, що ви прийняли запрошення.

Він йшов до нього через усю залу, широко розкривши руки, мов для обіймів, хоч, звісна річ, обіймати гостя не збирався. Дехто з присутніх озирнувся, аби також побачити новоприбулого на власні очі. Ім'я Моцарта все ще справляло в столиці чимале враження.

Відповівши на привітання, Франц ввічливо поцікавився, як здоров'я господаря. Той подякував і так само ввічливо відповів, що скаржитися гріх.

— А от, ви трохи погладшали, мій друже, — зненацька мовив Естергазі, змірявши гостя поглядом.

— Справді? — чомусь не повірив той.

— Без сумніву, — підтвердив господар, — хоч обличчя маєте змарніле... Либонь, погано спите після того випадку? — додав він вже

стиха.

Франц ствердно кивнув.

— Навіть не уявляєте, наскільки погано.

Естергазі співчутливо взяв того за лікоть.

— Не слід перейматися, — сказав він. — Уявіть, як мусив би почуватися мсьє Відок, якби приймав близько до серця витівки кожного такого сучого сина, як отой Галль.

— До речі, як він? — вирішив перейти до потрібної теми Моцарт.

— Хто з них? Галль чи Відок? — зі сміхом перепитав князь, мовби йшлося про кумедний випадок під час гри в серсо, а не про поєдинок злочинця й детектива.

— Обидва, — відповів Франц.

— Галль прийшов до тям, але краще б він помер, бо на нього однаково чекає шибениця. Відок досі шукає голову Гайдна. Той негідник десь її заховав і вперто не зізнається де. До речі, вашого батька ми вирішили не турбувати — тепер вже без сенсу...

Вони трохи помовчали, спостерігаючи, як до зали прибували інші гості.

— Правду кажучи, мені ще небайдужа доля мого друга Адама Краєвського, — врешті вимовив Франц. — Ви обіцяли...

— Так, так, — відмахнувся князь, — і будьте певні, своїх обіцянок я дотримую. Поліція відпустила вашого друга, хоч він і винуватий... Можливо, звинувачень не вистачило б для шибениці, але для каторги їх було б достатньо. Адже ваш друг — спільник того мерзотника. Втім, наскільки мені відомо, життя для нього — й так каторга. Він має стільки боргів, що й до смерті не сплатить...

«Головне, що Адам житиме», — подумав Франц, але вголос тільки подякував.

— Подяку прийму музикою, — раптом змінив тон Естергазі і вказав на гарне фортеп'яно посеред зали.

Побачивши, що гість вагається, князь додав:

— Ну ж бо, пане Моцарте, ви ж мій боржник.

Широкий жест, з яким він запрошував гостя до інструменту, привернув увагу інших присутніх, і невдовзі довкола них залунали заохочувальні оплески. Естергазі з виглядом переможця глянув на Франца, й тому не лишалося нічого іншого, як підкоритися.

Сівши за фортеп'яно, Франц довго дивився на клавіші, мовби ті були з кришталю, і він ніяк не міг наважитись їх торкнутися. Серед присутніх почулося легке перешіптування, проте Моцарт на нього не зважав. Він намагався згадати, скільки часу вже не вправлявся. Тиждень чи більше?

Пальці здавалися налитими свинцем, і він не міг повірити, що вони здатні створити музику. Як колись у дитинстві, коли матір вперше попросила його зіграти для маестро Сальєрі. Пальці так само стали важкими, а плечі пронизав біль. Констанцію це страшенно розгнівало, і вона спопеляла поглядом малого хлопця, якому від сорому хотілося провалитися крізь землю, проте й сил торкнутися інструмента він ніяк не міг у собі знайти. Тоді Сальєрі обережно поцілував його в чоло і стиха мовив:

— Справжню музику неможливо примусити звучати, мій хлопчику. Так само, як і неможливо її стримати, коли вона прагне назовні... Все гаразд, не переймайся. Просто сьогодні твоя музика лишиться тобі й не дістанеться нікому іншому...

Моцартові здавалося, що він фізично відчуває на собі пильний погляд князя Естергазі. Франц важко зітхнув і звівся на ноги.

— Даруйте, — мовив, — сьогодні я кепсько почуваюся. Не хочу засмучувати товариство поганою грою.

Гості співчутливо загомоніли. В залі повисла пауза.

— Що з вами, пане Моцарте? — стурбовано запитував хтось, кого він навіть не встиг розгледіти.

— Мені прикро... — відповідав він, рішуче йдучи до виходу.

Зненацька його спинив гучний голос князя Естергазі:

— Пані та панове! Одначе, музика сьогодні таки звучатиме. Ба більше, моя небога Каролін для вас заспіває!

Зачувши це ім'я, Франц озирнувся. Дівчина встигла вийти й постати перед публікою в розкішній театральній сукні. Тієї ж миті гості забули про нього й прикипіли очима до Каролін. Десь у кутку було чути, як налаштовується невеличкий оркестр. Це було спасінням для Моцарта. Крім того, він сам не міг відвести очей від своєї рятівниці.

А вона, гордо дивлячись перед собою, дочекавшись, коли вступить музика, почала співати своїм чистим янгольським голосом:

*Ombra mai fu
di vegetabile
caga ed amabile,
soave piu^[42].*

Франц потонув у ньому. Незнайомі досі бажання гарячим залізом розпекли його нутро. Від них перехоплювало подих, як від болю, і водночас усе його єство з шаленою радістю прагнуло їм скоритися. Зрештою, сил, аби їм опиратися Франц вже не мав... З цієї миті, він більше собі не належав.

Після закінчення арії, щойно вибухнули овації, Моцарт непомітно вийшов із зали. Він добре знав, що Каролін після свого виступу надовго не залишиться в залі. Найпевніше, перемовившись кількома слова з гостями, вона повернеться до своєї кімнати. Її театральна сукня була гарною, проте незручною, тому, безперечно, дівчині захочеться переодягнутися.

Обійшовши будинок Естергазі, Франц зупинився під розлогим платаном, якраз навпроти вікна кімнати Каролін. Котре з вікон було її, він знав, бо одного разу вони гуляли тут і дівчина сама на нього вказала.

— Діставатись до коханої через вікно у Відні не прийнято, — сміючись, мовила вона тоді, — а шкода...

— Ваша краса здатна порушити будь-які умовності, — жартома відповів Моцарт, — то ж краще зачиняйте своє вікно на ніч.

— А ви? — зупинившись, запитала Каролін, дивлячись йому в очі.

На щоках дівчини спалахнув рум'янець, що додавало їй чарівності.

— Що я? — перепитав Франц, хоча добре розумів, про що йдеться.

— Вас я могла б дочекатися одного разу в своїх покоях?

— Мене навряд... — відповів він і одразу жартівливо додав: — З мене кепський гімнаст, а вікно доволі високо. Ото була б комедія, якби я скрутив собі шию!.. Уявляєте, як ваш дядечко виходить вранці на прогулянку й бачить мене — під цим платаном?

Вони розсміялися й пішли далі. Тоді Франц ще не знав, які почуття оселилися в душі цієї дівчини. Як не знав він і того, що зараз стоятиме у сутінках під тим самим деревом, не зводячи очей з темного квадрата її вікна.

У покоях Каролін нарешті загорілося світло. До болю проглядаючи очі, він намагався розгледіти в ньому знайому постать, проте марно. Йому чомусь подумалось, що дівчина про все знає. Про те, що він тут, під вікном, і навіть про те, як пече йому в грудях... Але хіба це можливо?

Співаючи в тій залі для гостей князя Естергазі, вона жодного разу не глянула в його бік. Так мовби його не існувало.

Інтуїція не підвела. В темряві почулися чийсь кроки, що наближалися до нього. Чути було також, як під взуттям хрускотить висохле осіннє листя і в такт йому — важке знервоване дихання. Франц вже хотів удати, ніби просто прогулюється, коли незнайомиць гукнув його тихим голосом:

— Пане Моцарте...

Це виявився літній чоловік невисокого зросту. Ставши поряд із Францом, він якусь мить намагався віддихатися.

— Мене послала молода пані... — сказав він, трохи заспокоївшись.

— Ви про Каролін? — перепитав про всяк випадок Моцарт.

— Авжеж, чи ви тут когось іншого виглядаєте?

Франц відчув, як обличчя його почервоніло. На щастя, слуга в темряві не міг побачити, яке враження справили на нього ці слова.

— Панна веліла... передати мені щось? — затинаючись сказав він.

— Панна веліла привести вас до неї, молодий чоловіче.

— Але ж... як?

— Свята Маріє, що за молодь тепер? — роздратовано перебив його посланець. — У вашому віці, юначе, я такого не питався. Цитьте і мовчки йдіть за мною.

Він повернувся до нього спиною і рушив кудись у темряву. Франц непевним кроком пішов слідом. Вони перетнули темний парк, а далі вузькою стежкою обійшли будинок. За кілька хвилин слуга привів його до низьких дверей, якими, вочевидь, користувалася прислуга. Діставши з кишені ключ, чоловік відчинив їх і зайшов досередини.

— Пригніть голову, — попередив він Франца.

Той нахилився й також переступив поріг, опинившись у цілковитій темряві. Слуга запалив ліхтар і повів його далі сходами вгору. Їхні гострі тіні стрибали по облущених стінах, як неспокійні душі, ув'язнені в середньовічному замку.

Десь далеко чулася людська метушня і брязкання посуду. Повітря пронизував їдкий запах підгорілої олії — певно, неподалік була кухня. Та раптом все це лишилося десь позаду, і вони вийшли в добре освітлений коридор. Слуга загасив ліхтар, тихо постукав у кімнатні двері. З-за них почувся голос Каролін. Посланець прочинив їх і жестом запросив Франца зайти. Той більше не вагався.

Всередині його очі довго звикали до нового освітлення. Кімната Каролін була невеликою, але доволі затишною, обставленою на східний манер. Сама дівчина сиділа перед дзеркалом, спиною до нього, проте добре бачила його відображення.

— Заходьте сміливіше, пане Моцарте, — не озираючись, сказала вона, коли слуга вийшов, зачинивши за собою двері.

Утім, Франц вже не відчував жодного сум'яття. Тільки тепер він зрозумів, як йому хотілося опинитися з Каролін наодинці. Вона була в тій самій сукні, в якій сьогодні бачив її, мала таку саму зачіску, а найголовніше — він чув той самий голос...

— Ви прекрасно співали сьогодні.

— Справді? — перепитала дівчина, нарешті повернувшись до нього. — Вам сподобалося?

— Це було надзвичайно, — Франц наблизився і поцілував її руку, — не знав, що маєте такий талант.

— Похвала від Моцарта, — усміхнулась вона, — таке не кожного дня почувеш.

— Дякую, що... запросили мене сюди, — після короткої мовчанки сказав він. — А як ви дізналися, що я... там?

Тут він жестом вказав на темне вікно.

— Я зрозуміла, що ви там будете, ще коли співала.

Каролін підвелася і, ставши навпроти нього, зазирнула йому у вічі.

— Хіба ви мене бачили?

— Ні, але виконувала ту арію для вас. Це був єдиний спосіб змусити вас прийти під той платан.

— О, Каролін, ви говорите зі мною так холодно, — з болем промовив Франц. — Скільки б я віддав за ваше тепло!

Він слухав себе й не вірив, що це його слова.

— Боюся, мій друже, нічого від вас мені не потрібно, — раптом сказала дівчина, і її слова прозвучали, мов грім.

Від несподіванки Моцарт відступив на крок.

— Он воно що, — видавив він із себе. — То, виходить, це ваша помста... Помста за нашу останню зустріч.

В очах Каролін і справді з'явився крижаний блиск.

— У такому разі, гратулюю вас, дорога фроляйн. Вам все вдалося...

А тепер, коли ваша ласка, я піду.

— Не підете, любий Франце.

— Не піду?

— Ні. Ви матимете те, за чим прийшли.

Вона усміхнулася й ледь помітним рухом оголила плечі.

— Ви богиня, — прошепотів Франц.

— Тоді на коліна переді мною, — владно наказала вона, і Моцарт підкорився.

— На ранок ваш жар охолоне, — продовжила Каролін, дивлячись на нього згори, — але зараз нехай розпікає нас обох... Можливо, ці опіки нагадають вам про мене тоді, коли ви повернетесь до неї. До своєї недосяжної мрії.

Розділ VII

Повернення

Галіція, травень 1822 року

Пасажири диліжанса, що прямував із Відня до Лемберга й зупинився на поштової станції неподалік Жешува, добряче нервували. Ще півгодини тому екіпаж мав вирушити далі, проте один із подорожніх, який пішов на прогулянку, досі не повернувся, хоч пообіцяв бути за десять хвилин.

— Що він собі думає? — тихо бурмотів підстаркуватий полковник.
— Всі ми тут мусимо чекати на нього одного!

Решта — дві гарні, проте сердиті жінки, мовчки захитали головами на знак згоди.

— Нечувано! — сказав вояка, роздуваючи свої щоки. — Цей молодик, вочевидь, ніколи не служив в армії. Там його хутко би привчили до дисципліни! Через десять хвилин, то через десять хвилин!.. Дідько б його ухопив!

Цілковитою протилежністю йому був візник, що, сидячи на своїй лаві, флегматично розгризав висушену солону рибину.

— Не нервуйтеся, он він іде... — повідомив той, виплюнувши кістку.

Чоловік махнув твердим, наче камінь, річковим окунем вбік одинокої постаті, що була за кілька сотень метрів від них, серед квітучого весняного поля.

— Пане Моцарте! — висунувши голову з екіпажа, заволав полковник. — Пане М-о-о-о-царт-е-е-е!!! Чи як вас там у біса звати...

— Він не чує, — спокійно зауважив візник, — надто далеко.

І відламавши від окуня хвостик, по-філософськи додав:

— Надто далеко від нас усіх, панове. Хто б не кричав... Не марнуйте сил.

Франц і справді не чув нікого й нічого, крім радісної травневої днини. Замруживши очі, він підставив обличчя сонцю і жадібно вдихав ароматне весняне повітря. «Якщо думаєш, що я тебе забула, то ти несправедливий, Франце, — наче музика виринав із пам'яті лист від Жозефіни. — Попри те, що минуло багато років, впродовж яких ти писав мені доволі рідко, я однаково пам'ятаю тебе так, мовби бачила тільки вчора... Ох, знав би ти, як часто згадую я нашу першу зустріч. І як знову стискається моє серце...

Знаєш, дивина, але, як і тоді, мені потрібен добрий вчитель музики. Юлія, моя донечка, виявляє неабиякий талант. Капельмейстер із собору святого Юра (пан Зеновій Русанович, ти мав би його пам'ятати) вихваляє її голос. Проте, мені здається, що найбільше її маленьке серденько лежить до клавіру...

Любий, якщо не вдасться мені впрохати тебе повернутися до Лемберга ради мене, то, може, вдасться привабити діловою пропозицією? Чи згодився би ти бути вчителем для Юлії? Ти тільки не гнівайся! То я напівжартома. Хоча й сподіваюся...

І ще хочу, аби ти знав. Знав і пам'ятав будь-якої важкої миті. У Лемберзі, в моєму домі, ти зможеш заховатися від усього світу...».

— ...Мо-о-о-ца-а-арт-е-е-е!.. — долетів до нього голос полковника.

Франц стрепенувся. Боже милосердний, він геть забув про те, що на нього чекають! Чекають, щоб уже завтра вранці чи навіть сьогодні вночі він міг опинитися в Лемберзі. У місті, звідки їхав сповнений надій і сподівань, а повертається, немов побитий пес...

— Де вас чорти носять? — завівся знервований полковник, щойно Моцарт сів навпроти нього, і диліжанс уже нарешті виїхав. — Гадаєте, порядок — це не для вас?..

Франц пробурмотів якесь вибачення й відвернув погляд до вузького вікна, за яким все ще тягнулося поле. «Як побитий пес», — повторив він подумки.

У Відні залишатися він більше не міг. Ніхто не потребував його послуг, не цікавився його музикою. Зрештою, він сам від усього відмовився...

За два тижні після листа, якого він написав Альтману, Моцарт отримав доволі дивну відповідь: «Ви можете відмовитись від концертів, але не від угоди. Те, що ваше — лишається Вашим. Що мое — тепер навічно належить мені...»

— ...і от, якби такі, як ви, молодий чоловіче, протистояли Наполеонові під Лейпцигом або, ще гірше, під Ватерлоо^[43], французький чобіт досі би топтав усе від Відня до Лемберга... — не вгавав полковник. — Порядок і дисципліна мусять бути!..

Франц пригадав свій останній день перед від'їздом. Точніше останню ніч. Його порожній будинок здавався йому тепер лиховісним. Сповненим чужих звуків і навіть чужої присутності... Економку довелося звільнити. Відколи він відмовився від концертів, грошей заледве вистачало йому самому. Помешкання було брудним, недоглянутим.

Почалася гроза, і Франц, як завжди, швидко втратив будь-яке сподівання заснути. Обхопивши себе руками за плечі, він, мов дитина, здригався від гримотіння. Цієї миті він знову згадав історію Луки Саркочевича. Одного ранку 1789 року його знайшли мертвим у рідному Дубровніку. Композитор, якого мучила меланхолія і переслідувало безліч страхів, наклав на себе руки, вистрибнувши з вікна свого помешкання. А що, коли одного ранку 1822 року у Відні знайдуть мертвим і його? І що, коли цей ранок буде завтра? Моцарт з жахом зрозумів, що ця думка має над ним силу. Якась невидима сила змусила його підвестись і підійти до вікна. Франц тремтів зі страху й холоду, проте став на підвіконня, мовби порівнявшись з негодою. «Це звільнення від усього, — подумалось йому, — від усіх невдач і розчарувань. Один рух, потім один крок, і я буду вільним...». Він прочинив вікно і крижаний холод пройняв його до кісток. «Пересилити себе, — подумав він, — наважитись на крок, після якого вже ніщо від мене не залежатиме».

Зненацька хтось ухопив його за руку й стягнув на підлогу. Вікно захряснулося. Кілька хвилин Моцарт лежав, не сміючи навіть дихати.

— Там, куди ти зібрався, темно й самотньо, — почув він голос батька.

— Але там спокій...

— Брехня! — відлуння цього слова рознеслося по цілому будинку, відбилося від кожного дзеркала й скляними кульками закотилося в кожен закуток.

— Там біль ще гостріший, ніж тут... — мовила тінь. — Доки живий, сприймай те, що належить живим. Бо того, що належить мертвим, ти й так не уникнеш.

Це було останнє, що він почув від батька. Гроза стихла. Було чути тільки, як ринвами тече дощова вода. Франц заснув на підлозі, а вранці почав збиратися в дорогу до Лемберга...

— Ви, здається, мене не слухаєте! — гучний бас полковника знову повернув його до тями.

Моцарт звів на старого на диво спокійний погляд.

— Я достатньо вас слухав, добродію, — коротко мовив він, — з мене досить.

Полковник обурено засопів, однак більше не зачіпав до самого Лемберга.

Франц був здивований, що місто анітрохи не змінилося. Він впізнавав ті самі містки через Полтву, ті самі будинки і навіть ті самі кав'ярні. Історія міст здебільшого плине повільніше за людське життя. Для них те, що ми називаємо роками й десятиліттями — то лише коротка мить.

Ледве ступивши на поріг дому Кавалькабо, Моцарт зрозумів, що на нього тут чекали. Слуги одразу подбали про його валізу і повідомили гостеві, що його кімната вже готова.

— Як почувається господиня? — розгублено запитував він у них, і йому відповідали, що пані Кавалькабо перебуває в доброму здоров'ї, гарному гуморі й наказала готувати сьогодні святковий обід. Шкода лише, що пан Кавалькабо поїхав у справах, тому не може особисто засвідчити йому свого шанування.

— Не шкода, не шкода, — бурмотів Франц, звісна річ, дбаючи, щоб його ніхто не почув.

Жозефіну він побачив за годину в музичній кімнаті, де й досі стояло те саме фортеп'яно. Він дивився на неї, милувався її усмішкою й не міг повірити, що вони нарешті зустрілися. Франц намагався вловити зміни в її обличчі, проте пані Кавалькабо, як і це місто, хіба що погарнішала. Здавалося, вони обоє, Жозефіна і Лемберг вступили в якусь загадкову змову проти часу, і він утратив над ними владу.

Жінка провадила з Францом звичайний світський діалог, який пасував такому випадкові. Проте одночасно спілкувалися і їхні очі.

— Як добре, що ти повернувся, — казала вона.

«Якби ти затримався бодай на день, я б цього не витримала», — промовляв її погляд.

— Твій лист поклав край усім моїм ваганням, — відповів Моцарт.

«Я боявся повертатися... Я нічого не здобув і навіть утратив те, що мав», — казали очі.

— Якби я знала, що мої послання мають над тобою таку владу, то писала б значно частіше.

«Насправді, ти здобув усе, Франце. Просто, залишайся тут назавжди...»

На обід були запрошені також Кароль Ліпінський і Зеновій Русанович. Кароль щойно також повернувся з турне по Європі, тому не змовкав ні на хвилину. Цьому енергійному чоловікові, який з роками лише трохи погладшав, вдавалося ставити запитання й одразу на них відповідати:

— А як тобі Балтійська Опера в Данцігу, Франце?.. Скажу чесно, я не в захваті. Квитків на мій концерт продали мало. Заледве вистачило на дорогу звідти до Гамбурга... А як тобі Гамбург? Боже мій, що за клімат там! Знаєте, друзі, я промерз до кісток... Трапилося так, що мій пароплав до Стокгольма запізнився, і довелося...

— Каролю, мій друже, — перебила його Жозефіна.

— Так, дорога пані Кавалькабо, — він одним вправним рухом витер хустинкою губи, а іншим підніс до своїх губ її руку.

— Ви нічого не їсте, — усміхнулася господиня, — я починаю хвилюватися, що ви залишитеся голодним у моєму домі. А для галицької господині — це такий сором!

— На Бога, люба пані, — мовив Кароль, підводячись із-за столу і жартівливо демонструючи своє чимале черевце, — гляньте на мене! Чи не корисно мені буде дещо стриматися від наїдків?.. Хоча ці фруктові тістечка так і промовляють до мене: «Каролю, з'їж нас! Ми смачні, неначе амброзія, що її куштували боги на Олімпі!»... Ну, гаразд, любі тістечка, я так і зроблю!

З цими словами він узяв одне з них і демонстративно відправив собі до рота.

— Боже! — приглушено мовив скрипаль. — Тістечка не брехали, пані Кавалькабо. Вони й справді смачнючі!..

За столом пролунав дружній сміх.

— Я вас обожаю, Каролю! — втираючи з очей сльози, вимовила Жозефіна.

— А чи пан Фредерік Альтман досі директор тутешнього театру? — раптом запитав Моцарт.

Присутні за столом з подивом подивилися на Франца.

— Хто? — перепитав Кароль вже цілковито серйозним тоном.

— Фредерік Альтман, — повторив той, — він був директором театру, коли я від'їжджав.

— Ти щось плутаєш, — промовила Жозефіна, — там не було директора з таким іменем.

— Підтверджую, — сказав Кароль, — я ж сам керував нашим чудовим театром певний час... Ти, справді, помиляєшся, Франце.

— Не може бути, — Моцарт приголомшено дивився на присутніх, — я добре його пам'ятаю... Він...

Утім, продовжувати Франц не став.

Звівшись з-за столу, він сказав, що погано почувається: дорога була важкою. Русанович трохи притримав його за лікоть.

— Чи пам'ятаєте ви нашу зустріч, маестро?

Моцарт кивнув.

— Я все ніяк не дам ради «Реквієму». Багато хористів змінилося, але з жодним складом не вдалося вивчити цей твір цілковито. Ви колись дали мені обіцянку...

Франц хвилину помовчав.

— Я прийду завтра, — видихнув він врешті, — почнемо репетиції.

* * *

«...5 грудня 1826 року в соборі святого Юра ближче до вечора почала збиратися численна публіка. О шостій годині церква вже була заповнена вщент. У кріслах сиділи перші особи Галіції і Лемберга, решта товпилися позаду них...

Цього дня минало 35 років із дня смерті великого композитора В. А. Моцарта. У честь цієї дати, його син Франц Ксавер, очільник музичного товариства святої Цецилії, представив достойній публіці відомий „Реквієм“ свого видатного батька...».

«Gazeta Lwowska», 1 лютого 1827 року

Франц дочекався, доки музиканти й хористи займуть свої місця, а тоді вийшов. Публіка привітала його оваціями. Музиканти підвелися на знак пошани. Витримавши паузу, капельмейстер подав знак приготуватися... За мить дійство почалося.

Introitus. Вступили фаготи, за ними басетгорни... Після цього хор підхопив:

*«Requiem aeternam dona eis, Domine,
Et lux perpetua luceat eis...».*

І задушлива зала раптом наповнилася свіжим повітрям...

Dies irae... У низькому регістрі вступають скрипки. Рвучко звучить хор.

*«Quantus tremor est futurus,
Quando judex est venturus,
Cuncta stricte discussurus...»*

Задвигтіли стіни — і нервові тремтіння охопило присутніх...

Recordare... Стишений діалог сопрано й тенора... Вступають вже знайомою темою віолончелі.

*«Recordare, Jesu pie,
Quod sum causa tuae viae,
Ne me perdas ilia die...»*

І розкриваються небеса, і Господь простягає до смертних свої долоні...

Епілог

Карлсбад, липень 1844 року

Доктор Майєр вийшов на просторий дерев'яний ганок невеликої зграбної садиби і, глибоко вдихнувши настояне курортне повітря, одразу ж закурив. Відставивши вбік свій ціпок, він обережно вмовстився в широке плетене крісло. Стояти вже немолодому лікарю було важко. Майєр глибоко затягнувся тютюновим димом з гарної різьбленої люльки і неквапно його видихнув. На мить, зеленуваті сонячні пагорби перед ним, з яких вдалині стриміли мальовничі замкові руїни затягло синюватою пеленою. Щойно вона розвіялась, позаду доктора почулися чийсь легкі кроки. Майєр озирнувся.

— А, це ви, Каролін... — промовив доктор. — Я чекав на вас.

Він спробував підвестись, але жінка м'яко стримала його, поклавши руку в світлій рукавичці йому на плече.

— Не вставайте.

Майєр вдячно всміхнувся і знову підніс до рота люльку.

— Як Франц? — запитала Каролін, перевівши погляд на дерев'яну стіну, за якою була найпросторіша кімната цього будинку.

— Щойно від нього, — відповів доктор випускаючи новий струмінь диму, — без суттєвих змін. Навіть боюся уявити, на що перетворився його бідолашний шлунок... Я дав йому знеболювальне. На жаль, це все, чим може зарадити медицина. Хвороба роз'їдає сердешного Моцарта зсередини... Однак, знаєте... За своє життя я чимало бачив хворих у подібному стані, але мало хто з них був таким спокійним. Умиротвореним, я б сказав. Франц просто лежить і дивиться у вікно. Кудись у ці просторі богемські небеса...

Доктор сам перевів погляд угору, де синіло чисте, без жодної хмаринки небо.

— Він чекає, — вимовила Каролін і на її устах виникла гіркувата усмішка. В кутиках з роками з'явилися тонкі павутинки зморшок. Але уста не потьмяніли — вони були такими ж яскравим.

— Чекає... на когось? — перепитав Майєр.

— Так, пане докторе. Ось-ось має прибути пані Кавалькабо... Я попросила чоловіка і свого дядька допомогти їй дістатися сюди.

— Що ж... Якщо від цього йому бодай трохи полегшає, то побільше би таких візитів, — сказав доктор. — До речі, Каролін, я розповідав вам, як уперше зустрівся з паном Моцартом? Це сталося багато років тому в Галіції. Ми обоє були залучені до поєдинку честі між тамтешнім шляхтичем і одним шибайголовою фехтмейстером, який попросив Франца бути його секундантом... Їй-богу, веселі були часи, веселі!.. До речі, фехтмейстер той, як я чув, загинув на дуелі десь у Баварії, а його вдова з дітьми мусила повертатися до батьківського дому. Так от, діло було восени. А клімат, знаєте, в тій Галіції...

Каролін більше не слухала співрозмовника. Вона мала свої спогади. Після їхньої нічної зустрічі у Відні вони ще часто бачились. Хоч уже за інших обставин. Каролін намагалася потрапляти на його концерти, а йому тепер була важлива її думка. Це тривало навіть тоді, коли дівчина вийшла заміж. Франц часто навідувався до неї, як загублений мандрівець. Чи радше розгублений...

І якщо Жозефіна була для нього бурхливим морем, сповненим штормів нездійснених прагнень, то вона — затишною гаванню, розрадою, втіхою.

Пані Кавалькабо прибула за годину, і Каролін несподівано для себе збагнула, що відчуває до колишньої суперниці лише якусь незрозумілу ніжність. Коли Жозефіна попросила відвести її до Франца, вона сама, взявши гостю за руку, провела до дверей. Перш ніж пані Кавалькабо зайшла досередини, Каролін мовчки обійняла її.

Франц і справді лежав навпроти вікна, непорушно дивлячись у небо. Обличчя його було страшенно схудлим, очі глибоко запали, а шкіра набула блідо-землистого кольору.

— Бідолашний мій... — щойно зайшовши, промовила Жозефіна.

Обличчя Моцарта ожило. Він глянув на неї і ледь помітно усміхнувся.

— Не плач, — сказав Франц, — дай мені руку... Ти така сама чарівна, як і раніше, моя люба.

Доклавши чималих зусиль, пані Кавалькабо врешті стримала сльози.

— Або біль, або слава... Так мені говорив Альтман, — продовжив Моцарт, — я вибрав перше. Можливо, все було б інакше, якби не

розірвав угоду... Тепер вже пізно. Та й терпіти лишилося вже небагато. Зовсім трохи...

Він стиснув її руку й знову глянув у небо, що відкривалося за вікном.

— Подивись, Жозефіно... Як вільно там угорі... Як легко...

Богдан Коломійчук (нар. 1984 р.) — український письменник-белетрист, автор історико-авантюрних та детективних романів. Мешкає у Львові. Новий роман «Моцарт із Лемберга» оповідає про Франца Ксавера, сина геніального творця музики. В основі оповіді — історична біографія Франца Ксавера Моцарта. Автор філігранно переплітає реальне та вигадане, з перших сторінок захоплює читача у вир переживань молодого композитора.

ISBN 978-617-679-543-8

9 786176 795438 >

www.starylev.com.ua

Богдан Коломійчук (нар. 1984 р.) — український письменник-белетрист, автор історико-авантюрних та детективних романів. Мешкає у Львові. Новий роман «Моцарт із Лемберга» оповідає про Франца Ксавера, сина геніального творця музики.

В основі оповіді — історична біографія Франца Ксавера Моцарта. Автор філігранно переплітає реальне та вигадане, з перших сторінок захоплює читача у вир переживань молодого композитора.

Примітки

1

«Theater an der Wien» — дослівно «Театр над Віднем». Музичний театр у Відні, збудований 1801 року над однойменною річкою, яку тепер заховано під землею.

2

Йдеться про австрійського композитора Франца Ксавера Зюсмайра (1766-1803) — учня Моцарта, який похований на тому самому цвинтарі, що і його вчитель.

3

«Турецький марш» — твір В. А. Моцарта.

4

Пекарня (*нім.*).

5

Цитата з «Гамлета» В. Шекспіра (пер. Ю. Андруховича).

6

Йдеться про битву під Ваграмом 5-6 липня 1809 року між військами Наполеона I та австрійською армією під командуванням ерцгерцога Карла. Карл, сподіваючись на підтримку 13-тисячного загону свого брата Йоана, занадто швидко віддав наказ до атаки. Йоан

запізнився. Австрійці програли, і війська Наполеона невдовзі захопили Відень.

7

Йдеться про солдатів австрійської армії під командуванням ерцгерцога Карла.

8

Точніше, 31 травня 1809 року.

9

Видатні французькі композитори XVIII ст.

10

Цитата з «Гамлета» В. Шекспіра (пер. Ю. Андруховича).

11

Варшавське Герцогство — держава, що існувала з 1807 до 1815 року. Союзник Франції.

12

Легіони Домбровського — польські добровольчі легіони, що діяли на територіях інших держав у XVIII-XIX ст. Зокрема в Ломбардії, на

боці Наполеона, про що згадується в тексті далі.

13

Йдеться про папу Римського Климента XIV.

14

Така довга подорож... Нескінченна подорож (*нім.*).

15

«Помилуй мене, Боже, з великої милості Твоєї...» (*лат.*).

16

«І з великого милосердя Свого загладь беззаконня мої...» (*лат.*).

17

«Єдиному Богові честь і хвала» (*лат.*).

18

Головна площа (*нім.*).

19

Доброго ранку, мої панове! *(нім.)*.

20

Вам столик на двох? *(нім.)*.

21

Так, будь ласка *(нім.)*.

22

Чи можемо ми сісти біля клавіру? *(нім.)*.

23

Звісна річ! *(нім.)*.

24

Кам'яне оздоблення фасаду, що має вигляд багатогранника.

25

Давньогрецький бог. Вважалося, що Пан мешкає серед диких лісів і гір.

26

Еос — давньогрецька богиня світанку.

27

Зовсім самотній (*нім.*).

28

Мій друже (*фр.*).

29

Йдеться про прем'єру симфонії № 5 Бетховена, яка відбулася 22 грудня 1808 року. Публіка й критики сприйняли її досить холодно. По-справжньому цей геніальний твір оцінили значно пізніше.

30

14 жовтня 1809 року в Шенбруннському палаці між Австрією та Францією було укладено вкрай невігідний для Австрії мир.

31

Цитата з «Божественної комедії» Данте (пер. Є. Дроб'язка). Таким був напис на брамі пекла.

32

Англійський сад (*нім. Englischer Garten*) — міський парк у

Мюнхені. Один з найдавніших і найгарніших в Європі.

33

Айсбах (*нім. Eisbach*) — один з найдовших і найширших струмків, що течуть в Англійському саду.

34

«Прекрасно! Це було прекрасно!..» (*фр.*).

35

Lederhose (*нім.*) — баварські шкіряні штани, що доходять до колін або трохи нижче.

36

Традиційне баварське вітання. На зразок «Слава Ісусу Христу!».

37

Frauenkirche (*нім.*) — Собор святої Богородиці, центральний собор Мюнхена.

38

«Мука моя, Господи» (*лат.*).

39

«О! Пробачте!» (нім.).

40

Сирні тістечка (нім.).

41

«Не було прекраснішої тіні».

42

Арія з опери «Ксеркс» Георга Фрідріха Генделя.

43

Битва під Лейпцигом, або ж «Битва народів», відбулася в жовтні 1813 року між військами Наполеона і союзними арміями Польщі, Австрії, Пруссії та Швеції й завершилась поразкою Франції, внаслідок чого Наполеон зрікся престолу.

У битві під Ватерлоо (червень 1815 року) Наполеон, який перед тим зумів повернутися до влади, знову зазнав поразки від союзників. Зрікся престолу вдруге й віддався на милість англійцям.